

PERFECTUS

SOCIOL

2023/2

Kontakti revije

Založnik revije *Perfectus SOCIOL*

Perfectus

Svetovanje in izobraževanje, dr. Andrej Raspor, s. p.

Dolga Poljana 57

5271 Vipava, SI Slovenija

E-pošta: zalozba.perfectus@gmail.com

Telefon: 00386 51 313 221

Glavni urednik

Andrej Raspor, Slovenija

Odgovorni urednik

Bojan Macuh, Slovenija

Uredniški odbor revije

Andrej Raspor, Slovenija

Bojan Macuh, Slovenija

Mirna Macur, Slovenija

Andrej Kovačič, Slovenija

Vladimir Bakrač, Črna Gora

Dijana Medenica Mitrović, Črna Gora

Sendi Deželić, Hrvaška

Jelena Putica, Bosna in Hercegovina

Dužanka Slijepčević, Bosna in Hercegovina

Duško Vejnović, Bosna in Hercegovina

Jasna Bačovska Nedić, Severna Makedonija

Uroš Pinterič, Slovaška

Ana Stranjančević, Emirati

Daniela Grignoli, Italija

Jezikovni pregled

Za jezikovno ustreznost in vsebino prispevkov so odgovorni avtorice in avtorji, ki odgovarjajo tudi za morebitne kršitve avtorskih pravic.

Naslovnica

https://www.freepik.com/free-vector/minimal-voronoi-covers-design-geometric-glass-clusters-with-gradient-color-cool-trendy-abstract-backdrop-for-banposter-flyer-etc-vectortemplate_26449127.htm

Arhiv revij

<https://www.andrejrasspor.com/index.php/sl/nase-storitve/zaloznistvo/perfectus-sociol>

Mednarodna standardna serijska številka
(on line) **ISSN 3024-0042**

To delo je licencirano pod (CC BY-NC 4.0)

Perfectus SOCIOL

Področje in opis revije

Revija Perfectus SOCIOL je interdisciplinarna znanstvena revija, ki objavlja prispevke s sociologije. Še posebej želimo objavljati prispevke, ki obravnavajo nove in aktualne teme in predstavljajo znanstvene dosežke v razvoju ter njihovo uvajanje in uporabo v praksi. Vsled tega objavljamo tudi tematske številke. Zato vas vabimo, da se nam pridružite.

Pogostost izhajanja

Revija Perfectus SOCIOL izhaja dvakrat letno. Tematske revije pa izhajajo po potrebi.

Politika za prosti dostop

Revija Perfectus SOCIOL omogoča odprt dostop do svojih vsebin, ki temelji na načelu odprtih inovacij, po katerem bi prosto dostopni rezultati javnosti omogočile večjo globalno izmenjavo znanja.

Navodila avtorjem

V reviji Perfectus SOCIOL objavljamo znanstvene članke, rezultate raziskovalnega dela avtorjev. Prispevki so lahko napisani v slovenskem, angleškem, hrvaškem, bosanskem, srbskem (latinica), črnogorskem jeziku. Objavljamo izključno dela, ki še niso bila objavljena v znanstveni obliki v kakšni drugi reviji ali zborniku. Avtorji so odgovorni za vse morebitne kršitve avtorskih pravic. Prispevki niso honorirani. Objava prispevkov se ne zaračunava.

Besedilo naj bo oblikovano po navodilih (interesenti nam pišite, da vam posredujemo predlogo z bolj podrobnimi navodili). Na začetku prispevka, takoj za naslovom v originalnem in angleškem jeziku naj bo povzetek dolžine do 10 vrstic z do 5 ključnimi besedami. Članek naj obsega do 10 strani brez povzetkov, virov in prilog. Avtorji so odgovorni za vse trditve in podatke, ki jih navajajo v prispevkih. Avtorji so odgovorni za vse morebitne kršitve avtorskih pravic in za ustrezno jezikovno raven. Ne uporabljajte opomb v besedilu. Eventualne opombe, ki naj bodo kratke, navedite na dnu besedila skupaj z literaturo. Seznam citirane literature oblikujte po APA-standardu. Na koncu prispevka so navedeni po abecednem redu. V kolikor je možno, navedite DOI številko.

Predložene prispevke pregledata in ocenita najmanj dva neodvisna recenzenta. Na osnovi mnenj in predlogov recenzentov uredniški odbor ali urednik sprejmeta prispevek, zahtevata manjše ali večje popravke in dopolnitve, ali ga zavrne. Če urednik oz. recenzenti predlagajo večje popravke, se dopolnjeni prispevek praviloma pošlje v ponovno recenzijo.

Podrobna navodila najdete na:

<https://www.andrejrasspor.com/index.php/sl/nase-storitve/zaloznistvo/perfectus-sociol>

ZGODOVINA OBLIKOVANJA DRŽAVE PALESTINE	5
Andrej Raspor	5
Bojan Macuh	5
HISTORY OF THE FORMATION OF THE STATE OF PALESTINE.....	5
Uvod	6
Zgodovinski kontekst	6
1917 pred nastankom Izraela.....	7
Leto 1946	8
Načrt ZN za razdelitev 1947	8
1948–1949 Nastanek Izraela.....	8
1956 – Sueška kriza	9
Stanje v letu 2012	9
Stanje v letu 2023	10
Kdo vse je že priznal Palestino?.....	10
Zaključek	12
KITAJSKA DIASPORA V 21. STOLETJU: EKONOMSKI IN DRUŽBENI VPLIV NA GLOBALNI RAVNI TER SPECIFIČNI PRIMER SLOVENIJE	15
Andrej Raspor	15
Barbara Franič.....	15
THE CHINESE DIASPORA IN THE 21ST CENTURY: ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT AT A GLOBAL LEVEL AND THE SPECIFIC CASE OF SLOVENIA	15
Uvod	16
Kitajska populacija in migracije	16
Kitajski migranti po svetu.....	18
Odnosi med Kitajsko in Jugoslavijo	22
Kitajski migranti v Sloveniji	22
Izzivi, s katerimi se srečujejo kitajski migranti	23
Zaključek	25
SLOVENSKI TURIZEM V KONTEKSTU GLOBALIZACIJE IN COVIDA-19.....	27
SLOVENIAN TOURISM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION AND COVID-19	27
Uvod	28
Teoretično ozadje – pojem globalizacije	28
Globalizacija v turizmu	29
Covid-19 in deglobalizacija turizma	30
Metodologija in cilji članka	31
Rezultati in ugotovitve	31
Turistični prihodi iz tujine	31
Prispevek k bruto domačemu proizvodu	32
Strategija razvoja turizma in globalni trendi	33
Razprava	34
Potrditev hipotez/odgovor na raziskovalna vprašanja	34
Praktična in originalna uporaba rezultatov.....	35
Sklepna misel	36

URADNA ZGODOVINA SRBSKE KULTURE	38
Duška Slijepević	38
ZVANIČNA ISTORIOGRAFIJA SRPSKE KULTURE	38
OFFICIAL HISTORIOGRAPHY OF SERBIAN CULTURE	39
Uvod	40
Poglavlje	40
Zaključak	44
FESTIVALI KOT OBLIKA KREATIVNIH INDUSTRIJ V FUNKCIJI RAZVOJA PODEŽELSKIH TURISTIČNIH DESTINACIJ	45
Nataša Kraljević	45
FESTIVALI KAO FORMA KREATIVNIH INDUSTRIJA U FUNKCIJI RAZVOJA RURALNIH TURISTIČNIH DESTINACIJA	45
FESTIVALS AS A FORM OF CREATIVE INDUSTRIES AS A DEVELOPMENT FUNCTION OF RURAL TOURIST DESTINATIONS	45
Uvod	46
Festivali kao forma kreativnih industrija u funkciji razvoja ruralnih turističkih destinacija	46
Pregled literature	48
Metodologija	49
Rezultati istraživanja	53
Implikacije i doprinos	54
Zaključak	54

ZGODOVINA OBLIKOVANJA DRŽAVE PALESTINE

Andrej Raspor <https://orcid.org/0000-0002-8098-9554> ¹

Bojan Macuh <https://orcid.org/0000-0001-9487-6668> ²

Prejem: 3. 11. 2023.

Poslano v recenzijo: 4. 12. 2023.

Sprejeto v objavo 22. 1. 2024

Povzetek:

Namen: Konflikt med Izraelom in Palestino izvira iz kompleksnih zgodovinskih, političnih, verskih in narodnostnih razlogov, ki segajo v konec 19. stoletja. Po prvi svetovni vojni je Palestina postala britanski mandat, kar je povzročilo napetosti med Judi in Arabci. Konflikt se je zaostрил z ustanovitvijo Izraela leta 1948, kar je sprožilo vojno in razselitev Palestincev. Kljub številnim mirovnim poskusom ostajajo ključna vprašanja, kot so status Jeruzalema, meje, dostop do vode ter naselitvena politika, nerešena. Mednarodna skupnost in EU si prizadevata za rešitev, vendar ostajajo politične in verske delitve ovira za mir.

Metodologija: Prispevek se osredotoča na osvetlitev zgodovinskih dejstev konflikta, analizo mednarodnih poskusov reševanja, vlogo velikih sil in Slovenije ter prikaz sprememb na palestinsko-izraelskem zemljevidu. Temelji na analizi znanstvenih virov in primerjavi različnih publikacij.

Ugotovitve: Zemljevid Izraela in Palestine se je od leta 1948 bistveno spreminjal, ko je Izrael po vojni razširil svoje ozemlje in zasedel večino Palestine. Po vojni leta 1967 je Izrael zavzel še Zahodni breg, Gazo in Vzhodni Jeruzalem, palestinsko ozemlje pa je postalo še bolj razdrobljeno. Sporazumi iz Osla in širitev izraelskih naselbin so dodatno fragmentirali palestinsko ozemlje, danes pa Gaza in deli Zahodnega brega ostajajo pod omejenim palestinskim nadzorom.

Ključne besede: vojna, priznanje palestinske države, Palestina, Izrael, zgodovina, politika.

HISTORY OF THE FORMATION OF THE STATE OF PALESTINE

Summary:

The conflict between Israel and Palestine stems from complex historical, political, religious and ethnic reasons that date back to the late 19th century. After World War I, Palestine became a British mandate, causing tensions between Jews and Arabs. The conflict escalated with the establishment of Israel in 1948, which triggered a war and the displacement of Palestinians. Despite numerous peace attempts, key issues such as the status of Jerusalem, borders, access to water and settlement policy remain unresolved. The international community and the EU are working towards a solution, but political and religious divisions remain an obstacle to peace.

Methodology: The paper focuses on illuminating the historical facts of the conflict, analyzing international attempts to resolve it, the role of major powers and Slovenia, and showing changes on the Palestinian-Israeli map. It is based on the analysis of scientific sources and the comparison of various publications.

Findings: The map of Israel and Palestine has changed significantly since 1948, when Israel expanded its territory after the war and occupied most of Palestine. After the 1967 war, Israel also occupied the West Bank, Gaza and East Jerusalem, and the Palestinian territory became even more fragmented. The Oslo Accords and Israeli settlement expansion further fragmented the Palestinian territory, and today Gaza and parts of the West Bank remain under limited Palestinian control.

Keywords: war, recognition of the Palestinian state, Palestine, Israel, history, politics.

JEL Classification: N45 Asia including Middle East

Paper categorization: Review

Corresponding Author: Andrej Raspor, andrej.raspor@t-2.si

DOI: 10.5281/zenodo.14063283

¹ School of Advanced Social Studies, Gregorčičeva ulica 19, 5000 Nova Gorica, Slovenia, Central Europe Association of Tourism Management, Dolga Poljana 57, 5271 Vipava, Slovenia, andrej.raspor@t-2.si

² Fakulteta za Uporabne Družbene Študije, Gregorčičeva 19, 5000 Nova Gorica, Slovenija, bmacuh@gmail.com

Uvod

Konflikt med Izraelom in Palestino je zapletena in dolgotrajna zadeva, ki izvira iz zgodovinskih, političnih, verskih in narodnostnih razlogov. Traja že več kot stoletje, izvor pa sega v konec 19. stoletja. Postal je globalno vprašanje, ki vključuje mednarodne organizacije, kot so OZN, NATO in EU (Szabó, 2019) ter odpira teme mednarodnega prava, kot so pravica do samoodločbe in uporaba sile (Veber, 2024), predvsem v kontekstu povračilnih ukrepov proti terorističnim napadom organizacij, kot je Hamas.

Po prvi svetovni vojni je bila Palestina pod britanskim mandatom, kjer so naraščale napetosti med Judi in Arabci, kar je privedlo do spopadov. Leta 1948 je bila ustanovljena država Izrael, kar je sprožilo arabsko-izraelsko vojno in razselitev mnogih Palestincev. Konflikt se je skozi desetletja večkrat ponovil, danes pa je dosegel novo raven eskalacije, nekateri pa že govorijo o možnem genocidu nad palestinskim ljudstvom v Gazi.

Kljub številnim diplomatskim poskusom konflikt ostaja nerešen zaradi različnih dejavnikov, vključno z izraelsko naselitveno politiko in okupacijskimi praksami (Asseburg & Busse, 2023). Nekateri pravijo, da bo konflikt lahko razrešilo le dosledno priznanje Palestine kot samostojne in neodvisne države (Herrera et al., 2020). Drugi pa menijo, da to ne bo nič spremenilo (Firdaus & Yani, 2020), saj preprosto ni dovolj obojestranske pripravljenosti za trajen mir.

Zgodovinsko gledano je Jugoslavija Palestino priznala leta 1988. Slovenija kot ena izmed naslednic ni uporabila nasledstva po SFRJ. Vsled tega se še kar nekaj let vlečejo debate, ali bi Slovenija morala priznati Palestino. Palestina je namreč priznala Slovenijo kot 89. država dne 29. 5. 1992, čeprav kot mednarodno nepriznana država (Pristavec Đogić, 2016).

Namen prispevka je razsvetliti nekatera zgodovinska dejstva spora med Palestino in Izraelom, reševanja nastalih situacij, vloga in vpliv velesil pri reševanju konflikta in vloga Slovenije pri tem. Prav tako nas je zanimal zemljevid palestinsko – judovskih ozemelj. Naš namen ni, da bi razjasnjevali ozadje konflikta, saj so bile le-te kot tudi domnevne zarote in spodleteli mirovni procesi obsežno preučeni (Indriasandi & Wargadinata, 2023). Ključni spori vključujejo Jeruzalem, dostop do vode in razmejitev meje (Asseburg & Busse, 2020) med obema državama. Notranje delitve politične in skrajno verske v izraelski in palestinski družbi ovirajo prizadevanja za mir (Firdaus & Yani, 2020). Vsaka od skupnosti ima različne frakcije in pod frakcije. Ene si prizadevajo za mirno rešitev spora, druge pa samo iščejo povod za nove spopade in vojno. Konflikt je doživel obdobja stopnjevanja, kot sta prva in druga intifada (Sari, 2022).

Oblikovanje države Palestine je dolgotrajen in zapleten proces, ki vključuje tako politične kot pravne, zgodovinske in mednarodne dejavnike. Konflikt med Izraelci in Palestinci ter vprašanje palestinske državnosti je eden najbolj kompleksnih in dolgotrajnih mednarodnih problemov.

Pričujoča razprava se osredotoča na rešitve z eno v primerjavi z rešitvami z dvema državama, pri čemer idejni liberalizem daje prednost slednji (Amal, 2020). Vsaka od teh ima svoje prednosti in slabosti.

Zgodovinski kontekst

Koncept Palestine ima globoke zgodovinske korenine, saj se ime pogosto uporablja od pozne bronaste dobe (Masalha, 2016). Izrael predstavlja versko in geografsko središče Hebrejcev in judovstva že od biblijskih časov. Po izraelskih kraljevinah in pred pričetkom islamskih osvajanj so si ozemlje za različno dolga časovna obdobja lastili Asirci, Babilonci, Perzijci, Grki, Rimljani, Sasanidi in Bizantinci. Leta 636 n. š. so območje od Bizantincev prevzeli islamski osvajalci. Naslednjih šest let so na območju Izraela vladali Abasidi, Omajadi in križarji, dokler dežele niso leta 1260 osvojili Mameluki iz Egipta. Leta 1516 je območje Izraela postalo del Otomanskega cesarstva vse do 20. stoletja.

Palestinska nacionalna identiteta se je pojavila v začetku 20. stoletja pod vplivom sionizma in širšega arabskega nacionalizma (Porath, 2020) (Kimmerling, 2000). Regija, ki je bila prvotno del Otomanskega cesarstva, je leta 1917 prešla pod britanski nadzor, kar je povzročilo povečane napetosti med arabskimi in judovskimi skupnostmi (Muchsin, 2015) (Gerber, 2008). Konflikt se je razvil v večstranski spor, ki vključuje arabsko-izraelsko, izraelsko-palestinsko in versko razsežnost (Atanasiu, 2021). Kljub številnim poskusom rešitve, vključno z delitvenimi načrti ZN in mirovnimi pogajanjmi, konflikt še vedno traja, s stalnimi boji za državnost in nadzor nad ozemlji (Nazzal & Nazzal, 1997). Kompleksna zgodovina in konkurenčne pripovedi še naprej oblikujejo politično krajino regije, zaradi česar je rešitev zahtevna (Gerber, 2008) (Atanasiu, 2021).

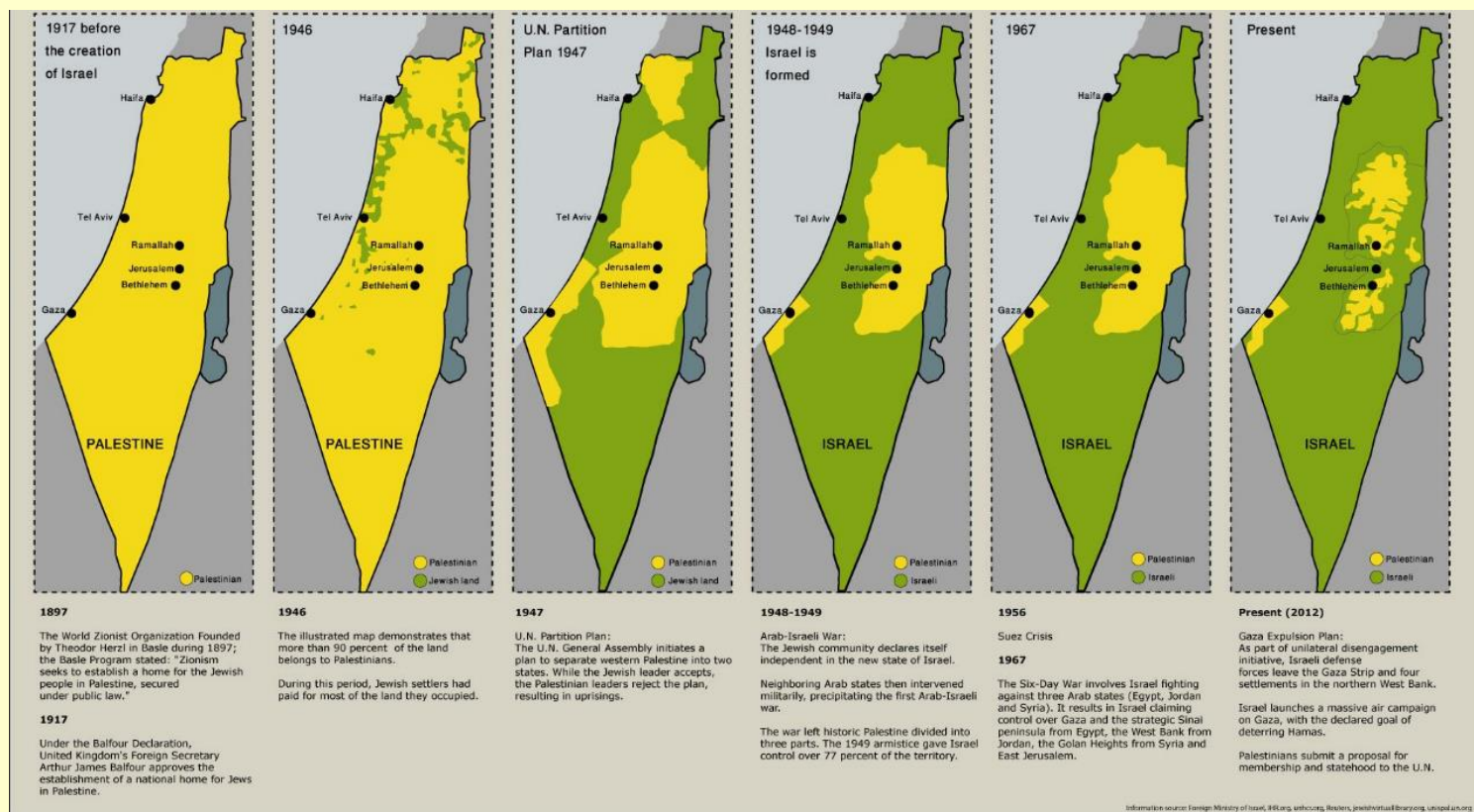
Iskanje rešitev ima vedno politično in versko ozadje. Tu je potrebno na Palestinski strani omeniti še vsaj tri organizacije, ki imajo velik vpliv vsakodnevno dogajanje. Palestinske organizacije stremijo k drugačnim ciljem. Fatah kot najmočnejša frakcija PLO si prizadeva za rešitev dveh držav, medtem ko imajo radikalne islamske teroristične organizacije, kot je Hamas, za cilj uničenje Izraela in rojstvo palestinske ali vsearabske države, ki naj bi obsegala današnji Izrael, Gazo in Zahodni breg.

Nasprotovanje dogovorom s Palestinci na izraelski strani prihaja z različnih političnih, verskih in družbenih skupin. Stranke, kot je Likud, ki jo vodi Benjamin Netanjahu (trenutno na oblasti), in še bolj desne stranke, kot sta Yamina in Religious Zionist Party, so pogosto proti kakršnim koli dogovorom, ki bi vključevali večje koncesije Palestincem, kot je ustanovitev neodvisne palestinske države. Izraelski naseljenci, ki živijo na Zahodnem bregu in v vzhodnem Jeruzalemu, se močno upirajo dogovorom, ki bi lahko vodili do evakuacije njihovih naselij ali omejevanja njihovega širjenja. Mnogi med njimi verjamejo, da imajo zgodovinske in verske pravice do teh ozemelj. Tu so še ortodoksne in nacionalistične skuine. Vse to otežuje kakršni koli dogovor.

Od leta 1948 je Izrael sistematično odvezal palestinskim Arabcem njihovo zemljo s pravnimi sredstvi, razlastitvami in naselbinami (Forman & Kedar, 2004) (G. Falah, 1996). Ta proces, pogosto imenovan »de-arabizacija« in »judaizacija«, je vključeval izpraznitev območij arabskega prebivalstva, preprečevanje dostopa do zemljišč in njihovo ponovno dodelitev pod judovski nadzor (G. Falah, 1996). Načrtovanje rabe zemljišč je bilo ključno orodje pri omejevanju palestinskega razvoja in omogočanju nadaljnjih razlastitev (Abdulhadi, 1990). Preimenovanje več kot 9.000 palestinskih krajev s hebrejskimi imeni je prispevalo k izbrisu arabske kulturne krajine (Benvenisti, 2000). Zaradi teh politik je Izrael do leta 1986 nadzoroval več kot 50 % ozemlja Zahodnega brega (Abdulhadi, 1990). Proces ustanavljanja judovskih naselbin na spornih ozemljih za zagotovitev ozemeljskega nadzora je dolgotrajna cionistična strategija (Newman, 1985).

Palestinsko-izraelski konflikt traja že več kot 115 let, kjer obe strani zahtevata zgodovinske in verske pravice do zemlje. Geopolitično sporno območje se razteza čez 10.000 kvadratnih milj pokrajine, ki se nahaja med Sredozemskim morjem in reko Jordan z nerešenimi zaključki in daljnosežnimi posledicami. V obdobju konflikta se je delež izraelske zemlje postopoma povečeval.

Izraelsko-palestinski konflikt je skozi različne mehanizme močno spremenil kulturno in geografsko krajino Palestine (Slika 1). V nadaljevanju bomo poskušali prikazati, kaj se je dogajalo v vsaki posamezni stopnji.

Slika 1: Faze oblikovanje palestinsko izraelskega ozemlja

(Vir: https://www.palestineportal.org/wp-content/uploads/2017/01/Maps_1897-Present.jpg)

1917 pred nastankom Izraela

Svetovna cionistična organizacija, ustanovljena leta 1897 v Baslu pod vodstvom Theodorja Herzla. Prvi cionistični cilj pravi: »Cionizem si prizadeva vzpostaviti dom za judovsko ljudstvo v Palestini, zagotovljen pod javnim pravom.« Za doseg tega cilja so investirali svoj vpliv in kapital. Leta 1917 je po Balfourjevi deklaraciji britanski zunanji minister Arthur James Balfour odobril ustanovitev nacionalnega doma za Jude v Palestini.

Izraelsko-palestinski konflikt je zakoreninjen v konkurenčnih zahtevah glede zemlje, pri čemer obe skupini uveljavljata zgodovinske in verske vezi z regijo (Beinin & Hajjar, 2014). Območje je bilo območje znano kot Palestina, večinsko prebivalstvo pa so bili Arabci (Kamen, 1987). Priseljivanje Judov se je v obdobju britanskega mandata (1918–1948) znatno povečalo, kar je spremenilo demografsko ravnovesje (Della Pergola, 2001), posledično pa tudi lastništvo nad ozemljem. Med letoma 1904–1914 je v Palestino prispelo okoli 35.000 judovskih priseljencev kot del večje migracije iz vzhodne Evrope (Alroey, 2003). Britanski mandat je uporabil koncept »ekonomske absorpcijske sposobnosti« za urejanje priseljivanja (Halevi, 1983). Nakup nepremičnin ni bil agresiven, ampak je potekal po principu ponudbe in povpraševanja.

Leto 1946

Priseljevanje Judov v Palestino se je v tridesetih letih prejšnjega stoletja močno povečalo zaradi preganjanja v nacistični Nemčiji in gospodarskih težav v vzhodni Evropi (Kolinsky, 1992). Britanci so sprva podpirali programe, kot je Youth Aliyah. Kasneje so omejili priseljivanje Judov, ko so se napetosti z Arabci preveč stopnjevale (Hacohen, 2001). Vendar pa tudi niso sprejeli pravih ukrepov, da bi se te napetosti zmanjšale.

V letu 1946 pred večjim povojnim priseljevanjem judov je več kot 90 % ozemlja še vedno pripadalo takratnim prebivalcem Palestincem. V takratnem obdobju so bili Palestinci večinoma v zaledju mest kot kmečko prebivalstvo. Judje so domovali v večjih zaselkih mestih in se ukvarjali z trgovino in obrtjo. Sledila je menjava ozemlja, a so v tem obdobju judovski naseljenci plačali za večino zemlje, ki so jo zasedli.

Načrt ZN za razdelitev 1947

Načrt ZN o razdelitvi Palestine iz leta 1947 je predlagal razdelitev regije na judovske in arabske države z Jeruzalemom pod mednarodnim nadzorom (Ben-Dror, 2007). Ta načrt je 55 % zemlje enostransko dodelil judovski državi, čeprav so bili Arabci večinsko prebivalstvo (Wirajaya, 2020). Posebni odbor Združenih narodov za Palestino (UNSCOP) je po preiskavi situacije priporočil delitev, čeprav je bila njihova objektivnost vprašljiva (Franco, 2020). Nekateri so namesto tega zagovarjali dvonacionalno državo (Magnes, 1947). Načrt so sprejeli cionistični voditelji, zavrnilo pa so ga arabske države (Khalidi, 1997).

Po delitveni resoluciji je izbruhnil konflikt, ki je povzročil eksodus 600.000–700.000 palestinskih Arabcev z območij, ki so bila dodeljena judovskim silam, ali so jih osvojile (Flapan, 1987). Ta prisilni in prostovoljni eksodus se je nadaljeval tudi po podpisu premirja leta 1949 (Flapan, 1987). Situacija sta dodatno zapletala naraščajoči arabski nacionalizem in britanska vpletenost v regijo.

1948–1949 Nastanek Izraela

Ustanovitev Izraela leta 1948 je bil kompleksen proces, ki je temeljil na cionistični ideologiji in so ga oblikovali geopolitični dogodki, povezani z drugo svetovno vojno. Ime »Izrael« je bilo nepričakovano izbrano v zadnjem trenutku, kljub njegovi odsotnosti v prejšnjem sionističnem diskurzu (Havel, 2023).

Vojna, ki je sledila razglasitvi neodvisnosti Izraela, je povzročila palestinsko begunsko krizo, ki je posledica vojaških operacij in družbenega kolapsa (Morris, 2004). Nastajajoča izraelska država se je soočala z izzivi pri sprejemanju raznolikih judovskih priseljencev in oblikovanju nacionalne identitete, pri čemer se je pogosto zanašala na zgodovinske mite in kolektivni spomin (Silberstein, 1991). Po konfliktu se je Izrael spopadal z vprašanji, kot so politika arabske manjšine in odnosi z diasporo (Silberstein, 1991). Konstruktivistična analiza izpostavlja vlogo vrednot, institucij in karizmatičnih posameznikov pri oblikovanju procesa izgradnje države (Hoffmann, 2014). Dogodki leta 1948 so še vedno predmet zgodovinskih razprav in reinterpretacij (Morris, 2004). Vsak udeležena stran si jih predstavlja po svoje.

Vojna leta 1948 je povzročila množično razselitev Palestincev, le 20 % jih je ostalo znotraj izraelskih meja (Kamen, 1987). Po letu 1948 je Izrael izvajal politike, usmerjene v »judaizacijo«, zlasti na območjih z veliko arabskega prebivalstva, kot je Galileja (G. Falah, 1991). Te politike so vključevale ustanavljanje novih judovskih naselbin in nadzor širjenja palestinskih vasi (G. Falah, 1991). Za konflikt so značilni stalen nadzor prebivalstva in ozemeljski spori (Zureik et al., 2010). Vojna je zgodovinsko Palestino razdelila na tri dele: država Izrael, Zahodni breg (pod jordansko oblastjo) in Gazo (pod egiptovsko vojaško oblastjo). Judovska država v tem obdobju nadzoruje več kot 77 % ozemlja.

Judovsko priseljivanje je prispevalo h gospodarski rasti, pri čemer vzročnost poteka v obeh smereh med povečanjem prebivalstva in gospodarsko širitvijo (Ben-Porath, 1997). Medtem ko je judovsko priseljivanje dobro dokumentirano, nekateri viri kažejo, da je v tem obdobju prišlo tudi do znatnega arabskega priseljivanja iz okoliških držav, čeprav se o njegovem obsegu ne razpravlja (Gottheil, 2023). Na splošno je priseljivanje močno spremenilo demografsko sestavo Palestine pred letom 1948 (Sharkawi, 2006).

1956 – Sueška kriza

Sueška kriza leta 1956, ki jo je sprožila nacionalizacija Sueškega prekopa v Egiptu, je bila ključni dogodek v bližnjevzhodni in svetovni politiki (Varble, 2008). Vključevalo je usklajeno vojaško akcijo Velike Britanije, Francije in Izraela proti Egiptu, ki je na koncu propadla zaradi mednarodnega pritiska, zlasti iz ZDA (Lahav, 2015). Kriza je imela daljnosežne posledice, vključno z upadom britanskega in francoskega vpliva na Bližnjem vzhodu, širjenjem hladne vojne v regijo in pospešitvijo evropske integracije (Verbeek, 2020). Zaznamoval je tudi premik v regionalni dinamiki moči, pri čemer je egiptovski predsednik Nasser postal pomemben arabski voditelj (Eksteen, 2023).

Šestdnevna vojna leta 1967 je bila ključni dogodek v zgodovini Bližnjega vzhoda, posledica katere je bila hitra zmaga Izraela nad Egiptom, Sirijo in Jordanijo (Orlovič, 2012) (Cohen, 2024). Izraelski preventivni napad 5. junija istega leta, zlasti njegov uničujoč zračni napad, je bil kljub številčni premoči ključnega pomena za njegov uspeh (Orlovič, 2012) (Radonjić, 2023). Vojna je privedla do pomembnih ozemeljskih pridobitev za Izrael, vključno s Sinajskim polotokom, Zahodnim bregom in Golansko planoto (Oren, 2003). Ta osvajanja so ustvarila tamponska območja za Izrael, a tudi nove dolgoročne težave (Orlovič, 2012). Izvor konflikta je mogoče iskati v zgodnejših napetostih in vojaških spopadih ob mejah Izraela (Pickert et al., 2014). Izid vojne je dramatično spremenil razmerje moči v regiji in še danes vpliva na politiko Bližnjega vzhoda, zlasti na izraelsko-palestinske odnose (Ro'i & Morozov, 2008). »Holokavstna travma« je imela edinstveno vlogo v izraelskem procesu odločanja med tem konfliktom (Radonjić, 2023) in iskanju poti k trajnemu miru. Ta je prisotna še danes.

Za izraelsko-palestinski konflikt so značilne nenehne napetosti in nasilje med letoma 1970 in 2012. Izraelska politika do Palestincev se je preusmerila od zanikanja in vojaških odzivov k sporazumom, doseženim s pogajanjem, kar je doseglo vrhunec v sporazumih iz Osla iz leta 1993 (Sela, 2021). Gre za mirovna sporazuma med Izraelom in Palestinsko osvobodilno organizacijo (PLO): Oslo I, podpisan leta 1993 v Washingtonu, in Oslo II, podpisan leta 1995 v Tabi, Egipt. Cilj sporazumov je bil doseči mirovno pogodbo na podlagi Resolucij 242 in 338 Varnostnega sveta Združenih narodov ter priznati pravico palestinskega ljudstva do samoodločbe. Med pomembnimi rezultati je bila ustanovitev Palestinske nacionalne oblasti, ki je izvajala omejeno palestinsko samoupravo nad deli Zahodnega brega in Gaze. Prav tako je bilo doseženo mednarodno priznanje PLO kot pogajalskega partnerja Izraela. Pogajanja so se osredotočala na vprašanja, kot so izraelske naselbine, status Jeruzalema, varnostni nadzor Izraela in palestinska pravica do vrnitve. Sporazumi iz Osla niso dokončno ustvarili palestinske države. Velik del palestinskega prebivalstva, vključno z militantnimi skupinami (Hamis, Hesbolah), je sporazumoma nasprotoval. Prav tako so jima nasprotovali skrajno desničarski Izraelci. Leta 1995 je skrajnež zaradi sporazumov ubil izraelskega premiera Jicaka Rabina. Nekdanji palestinski voditelj Jaser Arafat je bil najverjetneje zastrupljen z radioaktivnim polonijem. Tako sta bila mrtva oba ključna akterja, ki sta se zavzemala za mir.

Palestinska osvobodilna organizacija (PLO) je igrala ključno vlogo v izraelsko-palestinskem konfliktu in mirovnem procesu. Leta 1988 je PLO naredila pomemben premik z razglasitvijo neodvisnosti in nakazovanjem pripravljenosti za diplomatski kompromis z Izraelom (Nakhleh, 1989). To je zaznamovalo prehod od konflikta k sodelovanju (Aggestam, 1999). Preživetje in prilagajanje PLO na regionalne spremembe je bilo kljub vojaškim neuspehom in notranjim krizam izjemno (Sela, 2014). Primarni fokus organizacije je bil ohranjanje strukture in vodenja, kar je pomembno vplivalo na sprejemanje odločitev (Miller, 1987). Sprejem rešitve dveh držav s strani PLO, ki je temeljil na resolucijah ZN, je pomenil veliko spremembo politike (Harkabi & Friedman, 1989). Za rešitev konflikta pa je bilo treba obravnavati več vprašanj, vključno z etnonacionalizmom in asimetrijo med državo in revolucionarnim gibanjem (Heraclides, 1989). Razvijajoča se strategija PLO in premik palestinskega razmišljanja k rešitvi dveh držav sta bila ključna pri oblikovanju mirovnega procesa (Bar-Siman-Tov et al., 2007).

Propad procesa iz Osla leta 2000 pa je povzročil vnovični konflikt in palestinsko vstajo (Sela, 2021). Obdobje je zaznamovalo stanje navidezne vojne, pri čemer so se Izraelci ob nasilju trudili ohraniti normalno stanje (Shir-Vertesh & Markowitz, 2015). Militarizacija je oblikovala mikrogeografije nasilja in okupacije v vsakdanjem življenju (Natanel, 2016). Kljub diplomatskim prizadevanjem so ključna konfliktna vprašanja ostala nerešena, vojaški pristopi pa niso uspeli doseči trajnega miru (Hallward, 2011). Konflikt se je iz nacionalnega razvil v razredno-nacionalni boj (Portugali, 1993). V tem obdobju je Izrael ohranil svoj cilj zagotavljanja ekskluzivne judovske nacionalne ozemeljske suverenosti nad zgodovinsko Palestino, pri čemer ni upošteval palestinskih političnih pravic in zahtev (Sela, 2018).

Stanje v letu 2012

Palestinska kandidatura za polnopravno članstvo v ZN leta 2011 je zaznamovala premik v strategiji po propadu mirovnega procesa v Oslu (Usher, 2011). Čeprav je bil neuspešen, je leta 2012 Palestina pridobila status države opazovalke nečlanice (Haerens, 2014). Ta poteza je veljala za diplomatski poraz Izraela, predvsem zaradi njegove kontroverzne poselitvene politike (Weiler, 2013). Poznejše članstvo Palestine v Unescu leta 2011 je sprožilo vprašanja o statusu njene državnosti in morebitnem pristopu k drugim mednarodnim pogodbam (Keane & Azarov, 2012). Mednarodno priznanje Palestine ostaja zapleteno, z različnimi stališči med članicami Varnostnega sveta ZN (Herrera et al., 2020). To je tudi razvidno iz političnega zemljevida (Slika 2) držav, ki priznavajo Palestino in Izrael. Razmere imajo posledice za varstvo kulturne dediščine, arheološke prakse in morska območja (Keane & Azarov, 2012). Dogodki, kot je odobritev ZN za dvig palestinske zastave na njihovem sedežu, še naprej oblikujejo mednarodni status Palestine (Haerens, 2014), ki ga po vsej verjetnosti ne bo več možno spremeniti in samo vprašanje časa je, kdaj se bodo tudi zahodne velesile odločile priznati Palestino.

Kot del enostranskega umika so izraelske sile zapustile območje Gaze in štiri naselbine v severnem Zahodnem bregu. Odstop Izraela od Gaze leta 2005 je bil del širše strategije ločitve in ozemelskega nadzora (G.-W. Falah, 2005). Nekateri so to videli kot korak k miru, drugi pa so to videli kot utrjevanje okupacije in oviranje palestinske državnosti (Roy, 2005). Umik iz Gaze je povzročil gospodarski propad, družbeno razdrobljenost in politično dezintegracijo med Palestinci (Roy, 1994) na tem območju. Vprašanje naselbin ostaja pomembna ovira za mir (Mnookin, 2005), saj se je gradil zid, ki je ločeval palestinsko območje in zasedena ozemlja kjer so bile nove naselbine.

Izraelske vojaške akcije proti Hamasu so se sčasoma razvile. Zanje je značilna strategija periodičnih operacij za zmanjšanje sovražnikovih zmogljivosti in ponovno vzpostavitev začasne umirjenosti (Shkolnik, 2017). Večje operacije v tem obdobju vključujejo Cast Lead (2008-09), Pillar of Defense (2012), Protective Edge (2014) in Guardian of the Walls (2021) (Tivadar, 2021). Cilj izraelskega pristopa, imenovanega »košnja trave«, je oslabil Hamasovo vojaško infrastrukturo, ne da bi strmoglavil režim (Shkolnik, 2017), vendar Hamas še naprej obnavlja in se pripravlja na prihodnje konflikte (Shkolnik, 2017).

Novembra 2022 se je z oblikovanjem 37. izraelske vlade, koalicijske vlade pod vodstvom Benjamina Netanjahuja, ki je v svoj kabinet vzel tudi skrajno desne politike (Tharoor, 2023), nasilje v konfliktu znatno povečalo. Poleg političnih nemirov na palestinski strani se je povečala vojaška aktivnost, vključno z vdorom v Dženin julija 2023, kjer je prišlo do največjega števila smrtnih žrtev v konfliktu po letu 2005.

Stanje v letu 2023

Boj za ozemlje še naprej oblikuje politično pokrajino v regiji, tako znotraj meja Izraela pred letom 1967 kot na zasedenih ozemljih (Segev, 2000). Mednarodna skupnost si prizadeva za rešitev konflikta z dvodržavno rešitvijo, vendar pa sta nezaupanje in nenehno nasilje ovira za doseg trajnega miru. Izraelska enostranska dejanja, vključno z umikom iz Gaze leta 2005, so oblikovala potek konflikta (Zelnick, 2013). Nadaljnja okupacija Zahodnega brega in razmere v Gazi imajo globoke geografske in demografske posledice (Efrat, 2006). Izrael pa je ohranil blokado na meji in morju od Hamasovega nasilnega prevzema Gaze leta 2007.

Radikalni islamistični Hamas, ki poziva k popolnemu uničenju Izraela, je konflikt med drugim podžgal z rednim izstreljevanjem raket Kasam na Izrael in občasnimi terorističnimi napadi. Sestavljajo ga paravojaške brigade Kassam, pa tudi dobrodelna mreža in politična stranka, zaradi česar je Hamas težko enolično opredeliti. Pripada tudi Muslimanski bratovščini, ki ji je pripadal tudi nekdanji egiptovski predsednik Mohamed Mursi, ki je nazadnje opravljal posredniško vlogo. Na mednarodni ravni sta Evropska unija in ZDA uvrstila Hamas med teroristične organizacije. Hamas je od prevzema oblasti na območju Gaze leta 2007 večkrat usmrtil ljudi, ki jih je obtožil sodelovanja z Izraelom.

Napad Hamasa oktobra leta 2023 je razkril ranljivosti v izraelski varnostni strategiji, kar je spodbudilo ponovno oceno njegovih obrambnih stebrov (Csepregi, 2023). Stalni konflikt odraža širši zgodovinski kontekst judovsko-arabskih napetosti od leta 1920 (Shamir & Hecht, 2014). Kljub vojaški premoči se Izrael sooča z izzivi pri doseganju dolgoročnega miru s Hamasom, zaradi česar je potreben morebiten premik k pogajanju in novemu varnostnemu režimu (Zuhur, 2008).

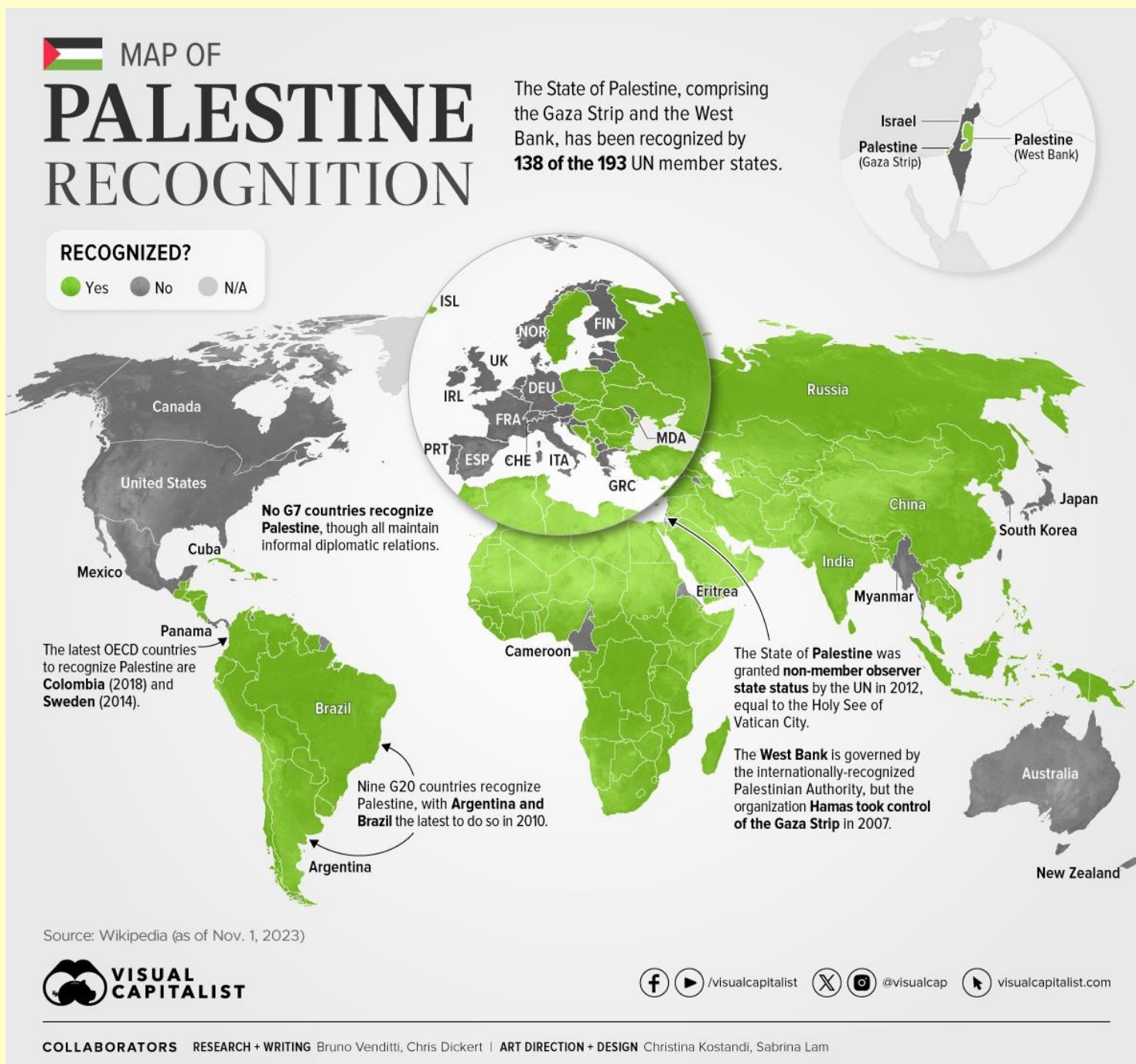
Palestinsko-izraelski spor ostaja zapleteno mednarodno vprašanje, pri čemer je priznanje Palestine kot neodvisne države ključna točka spora. Medtem ko nekateri trdijo, da je palestinska državnost bistvenega pomena za rešitev konflikta (Herrera et al., 2020), drugi poudarjajo notranje ovire v izraelski in palestinski družbi (Firdaus & Yani, 2020). Načelo samoodločbe ima v tej razpravi ključno vlogo (Harris, 2015), vendar je njegova uporaba zapletena zaradi nasprotujočih si interesov in zgodovinskih trditev (Guštin & Slavič, 2015). Mednarodno priznanje Palestine je dobilo zagon, zlasti v Južni Ameriki (Baeza, 2011), vendar ostajajo izzivi pri doseganju priznanja ZN. Konflikt odpira številna vprašanja mednarodnega prava, vključno z uporabo sile, predpisi o oboroženih spopadih in odgovornostjo držav (Veber, 2024). Pogosto je predlagana rešitev dveh držav (Amal, 2020), pot do miru pa ostaja nedosegljiva, kar poudarja omejitve mednarodnega prava pri reševanju tako zapletenih sporov.

Kdo vse je že priznal Palestino?

Mednarodno priznanje države Palestine je cilj Palestinskega osvobodilnega gibanja (PLO) že od razglasitve neodvisnosti 15. novembra 1988 na zasedanju Palestinskega državnega sveta v izgnanstvu v Alžiru. Razglasitev je takoj priznalo več držav, do konca leta 1988 pa jih je bilo že več kot 80 (Tessler, 2009). Februarja 1989 je predstavnik PLO pred Varnostnim svetom OZN potrdil, da ima Palestina priznanje 94 držav. V okviru reševanja izraelsko-palestinskega konflikta je sporazum iz Osla med Izraelom in PLO septembra 1993 privedel do ustanovitve Palestinskega avtonomnega sveta (PNA) kot prehodne vlade za palestinsko ozemlje. Izrael države Palestine ne priznava in še naprej ohranja "de facto" vojaški nadzor nad ozemlji pod upravo PNA.

Tako je v letu 2023 priznalo 145 (75,1 %) od 193 članic Združenih narodov priznalo državo Palestino. Več držav, ki je ne priznava, vseeno priznava PLO kot »predstavnik palestinske ljudstva«. 29. novembra 2012 je Generalna skupščina OZN potrdila pobudo za spremembo statusa Palestine v »državo nečlanico opazovalko« z 138 glasovi za, 9 proti in 41 vzdržanimi.

Izrael in številne druge države, ki ne priznavajo Palestine, zagovarjajo stališče, da je ustanovitev države možna le prek mirovnih pogajanj med Izraelom in Palestinskim avtonomnim svetom (PNA). Ključne ovire za dosego dogovora vključujejo vprašanja meja, varnosti, pravic do vodnih virov, statusa Jeruzalema in dostopa do verskih središč, stalno širjenje izraelskih naselbin ter pravne pomisleke glede pravice palestinskih beguncev do vrnitve.

Slika 2: Države, ki so doslej priznale Palestino
[\(www.visualcapitalist.com/recognition-of-palestine-map/\)](http://www.visualcapitalist.com/recognition-of-palestine-map/)

Jugoslavija je priznala Palestino leta 1988. Slovenija pa kot ena izmed naslednic ni uporabila nasledstva po SFRJ. Vsled tega se še kar nekaj let vlečejo debate, ali bi Slovenija morala priznati Palestino. Palestina je namreč priznala Slovenijo kot 89. država dne 29. 5. 1992, čeprav kot mednarodno nepriznana država (Pristavec Đogić, 2016).

Slovenija, kot ena izmed naslednic **SFRJ**, bi lahko glede Palestine uporabila tudi argument sukcesije oziroma nasledstva po nekdanji **SFRJ**, ki je **Arafatovo** Palestino priznala davnega leta 1988 in leto kasneje z njo vzpostavila diplomatske odnose. Nenazadnje je tudi Slovenija z odprtjem »diplomatskega« predstavništva v **Ramali** to potrdila. Zato je na mestu vprašanje, zakaj bi Palestino še enkrat priznali, razen če v resnici ne gre za priznanje, temveč za čisto navadno predvolilno kampanjo (Steinbuch, 2024).

Zaključek

Kljub trenutnim zastojem je mednarodna skupnost še vedno zavezana iskanju trajne rešitve za palestinsko vprašanje. Mirovni proces bo zahteval pogajanja in kompromise obeh strani, vključno z dogovorom o končnih mejah, rešitvijo statusa Jeruzalema, vprašanjem beguncev ter varnostnimi zagotovili. Oblikovanje države Palestine ostaja težaven, vendar ključni politični cilj za Palestince in njihovo prizadevanje za suverenost. Dokler ne bo dosežen trajen dogovor med Izraelci in Palestinci, pa bo palestinsko vprašanje še naprej močno zaznamovalo mednarodno politiko.

Trenutni konflikt v Gazi ima pomembne regionalne in globalne posledice. Za konflikt med Izraelom in Hamasom so od leta 2008 značilne ponavljajoče se vojaške operacije (Tivadar, 2021). Trenutne razmere predstavljajo potencialna varnostna tveganja za Zahodni Balkan, vključno z radikalizacijo, širjenjem rivalstev na Bližnjem vzhodu in begunsko krizo (Vuksanović, 2024). Države Zahodnega Balkana se soočajo z diplomatskimi izzivi pri uravnovešanju svojega stališča do konflikta (Cvijić & Vuksanović, 2023). Konflikt v Gazi odpira pomembna vprašanja o mednarodnem pravu, vključno s pravico do samoodločbe, uporabe sile in odgovornosti države (Veber, 2024). Medijska pokritost igra ključno vlogo pri oblikovanju javne percepcije konflikta (Dugalija, 2017). Razmere poudarjajo razširjenost vojne v človeški zgodovini in njen vpliv na različne vidike družbe, vključno z umetnostjo (Ribič, 2023). Razumevanje konfliktov in njihove prostorske porazdelitve je bistveno za trajnostni razvoj in upravljanje z viri v prizadetih regijah (Guštin & Slavič, 2015).

Stališče EU do izraelsko-palestinskega konflikta se je preoblikovalo po švedskem priznanju Palestine leta 2014, kar je spodbudilo razprave in vse večjo podporo palestinski državnosti v drugih državah članicah (Stavridis et al., 2016). Kljub institucionalnim izboljšavam v vlogi posrednice ostajajo izzivi (O'Donnell, 2016). Med krizo v Gazi leta 2023 je EU sprva podprla izraelsko obrambo, nato pa ubrala bolj uravnotežen pristop. Strokovnjaki opozarjajo, da je ključ do miru reševanje temeljnih vzrokov, kot sta kolonizacija in okupacija, kjer bi EU lahko imela ključno vlogo (Pace & Bourekba, 2024).

Za celovitejše razumevanje subjektivnih občutkov, ki so izjemno kompleksne narave, bi bile prihodnje raziskave s kvalitativnim pristopom koristne za dopolnitev kvantitativnih ugotovitev te študije. Kvantitativni rezultati so sicer nudili dragoceno usmeritev, vendar so kvalitativne metode bolj primerne za poglobljeno razumevanje tovrstnih fenomenov. Izvedena raziskava daje osnovo ponovitvi raziskave po zaključku

Kot smo navedli uvodoma, je leta 1948 znotraj meja nekdanje mandatne Palestine živelo približno 2,5 milijona ljudi. V novo nastali državi Izrael so to vključevali novince, večinoma judovske priseljence iz Vzhodne Evrope in arabskih držav, pa tudi 160.000 Palestincev, ki so nekako uspeli ostati na tem področju. Skoraj milijon avtohtonega prebivalstva Palestine je postalo beguncev. Mnogi med njimi so bili izgnani na Zahodni breg in v Gazo, drugi pa v bližnji Libanon, Sirijo in Jordanijo.

Oblikovanje države Palestine je še vedno predmet aktivnih političnih in diplomatskih naporov, vendar brez soglasja med Palestinci (posledično Hamasom), Izraelci in mednarodno skupnostjo ostaja negotova prihodnost.

Kljub desetletjem prizadevanj ostajajo ključna vprašanja – status Jeruzalema, meja, pravica palestinskih beguncev do vrnitve, izraelska naselja na Zahodnem bregu ter varnostne zahteve Izraela – nerešena. Vse te probleme in obveznosti bi morali reševati obe državi s skupnimi dogovori, ne pa enostranskimi posegi v suverenost ene ali druge. Če zaključimo, Hamas ne more predstavljati suverenosti Palestine, Izrael pa na posamezne izpade Hamasa ne more izvajati genocida nad palestinskim narodom, čemur smo priča skozi desetletja, najbolj grotesko pa v zadnjem obdobju. Zemljevidi Izraela in Palestine so se skozi zgodovino spreminjali zaradi vojn, mirovnih pogajanj in enostranskih izraelskih dejanj. Zgodovina teh sprememb kaže na postopno zmanjševanje palestinskega ozemlja in razdrobljenost tistih delov, ki ostajajo pod palestinsko upravo, kar otežuje trajno rešitev za obe strani. Republika Slovenija ima kot članica Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov (neko obdobje tudi predsedujoča) veliko pristojnosti, hkrati pa možnosti vpliva na morebitno razrešitev stanja v Gazi in na Zahodnem bregu. Nam bo uspelo?

Viri in literatura:

1. Abdulhadi, R. (1990). Land use planning in the Occupied Palestinian Territories. *Journal of Palestine Studies*, 19(4), 46–63.
2. Aggestam, K. (1999). Reframing and resolving conflict: Israeli-Palestinian negotiations 1988–1998.
3. Alroey, G. (2003). Journey to Early-Twentieth-Century Palestine as a Jewish Immigrant Experience. *Jewish Social Studies*, 28–64.
4. Amal, I. (2020). The Future of Israel - Palestinian Conflict: Either One State or Two?
5. Asseburg, M., & Busse, J. (2023). Der Nahostkonflikt: Geschichte, Positionen, Perspektiven (Vol. 2858). CH Beck.
6. Asseburg, M., & Busse, J. S. (2020). 1. Schlüsselkonflikt im Nahen und Mittleren Osten?
7. Atanasiu, M. (2021). Multilateralitatea conflictualității din Palestina–istoric, prezent și tendințe. *Impact Strategic*, 79(2), 57–79.
8. Baeza, C. (2011). O reconhecimento do Estado palestino: origens e perspectivas. *Meridiano 47-Journal of Global Studies*, 12(126), 34–42.
9. Bar-Siman-Tov, Y., Lavie, E., Michael, K., & Bar-Tal, D. (2007). The Israeli-Palestinian violent confrontation: an Israeli perspective. In *The Israeli-Palestinian conflict: From conflict resolution to conflict management* (pp. 69–100). Springer.
10. Beinin, J., & Hajar, L. (2014). Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict. Middle East Research and Information Project.
11. Ben-Dror, E. (2007). How the United Nations intended to implement the partition plan: The handbook drawn up by the secretariat for the members of the United Nations Palestine commission. *Middle Eastern Studies*, 43(6), 997–1008.
12. Ben-Porath, Y. (1997). The entwined growth of population and product, 1922-1982. *Journal of Labor Economics*, 15(1, Part 2), S8–S25.
13. Benvenisti, M. (2000). *Sacred landscape: The buried history of the Holy Land since 1948*. Univ of California Press.
14. Cohen, E. A. (2024). Six Days of War: June 1967 and the Making of the Modern Middle East. *Foreign Affairs*, 81(5), 202. <https://doi.org/10.2307/20033294>
15. Csepregi, Z. (2023). Az Izrael–Hamász háború és az izraeli nemzetbiztonsági stratégia jövője.
16. Cvijić, S., & Vuksanović, V. (2023). Messy Diplomacy: Western Balkan Countries Facing the Gaza Conflict. *Belgrade Centre for Security Policy*.
17. Della Pergola, S. (2001). Demography in Israel/Palestine: trends, prospects, policy implications. Hebrew University of Jerusalem, Harman Institute of Contemporary Jewry Jerusalem.
18. Dugalija, L. (2017). Prikaz ratova u Gazi od strane hrvatskog tiska. University of Zagreb. Department of Croatian Studies. Division of History.
19. Efrat, E. (2006). The West Bank and Gaza Strip: A geography of occupation and disengagement. Routledge.
20. Eksteen, R. (2023). Nasionalisering van die Suezkanaal en die gevolglike inter nasionale reperkusies. *Tydskrif Vir Geesteswetenskappe*, 63(4), 756–780.
21. Falah, G.-W. (2005). The geopolitics of 'Enclavisation' and the demise of a two-state solution to the Israeli–Palestinian conflict. *Third World Quarterly*, 26(8), 1341–1372.
22. Falah, G. (1991). Israeli "judaization" policy in Galilee. *Journal of Palestine Studies*, 20(4), 69–85.
23. Falah, G. (1996). The 1948 Israeli-Palestinian War and its aftermath: The transformation and de-signification of Palestine's cultural landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 86(2), 256–285.
24. Firdaus, A. Y., & Yani, Y. M. (2020). Faktor Penghambat Perdamaian Konflik Palestina-Israel. *Populis: Jurnal Sosial Dan Humaniora*, 5(1), 104–110.
25. Flapan, S. (1987). The Palestinian exodus of 1948. *Journal of Palestine Studies*, 16(4), 3–26.
26. Forman, G., & Kedar, A. (2004). From Arab land to 'Israel Lands': the legal dispossession of the Palestinians displaced by Israel in the wake of 1948. *Environment and Planning D: Society and Space*, 22(6), 809–830.
27. Franco, J. (2020). Haderech lekaif-tet b'November: Parashat UNSCOP vereshit meoravuto shel ha'um basichsuch ha'Aravi-Israeli (The road to partition: UNSCOP and the beginning of United Nations involvement in the Israel-Arab conflict). Pennsylvania State University Press.
28. Gerber, H. (2008). *Remembering and Imagining Palestine: identity and Nationalism from the Crusades to the Present*. Springer.
29. Gottheil, F. M. (2023). Arab Immigration Into Pre-State Israel: 1922–1931. In *The Middle East* (pp. 255–264). Routledge.
30. Guštin, Š., & Slavič, I. P. (2015). Prepoznavanje in prostorska razmestitev konfliktov na podežlju//Identification and spatial distribution of conflicts in rural areas. *Geografski Vestnik*, 87(1).
31. Hacohen, D. (2001). British immigration policy to Palestine in the 1930s: Implications for youth aliyah. *Middle Eastern Studies*, 37(4), 206–218.
32. Haerens, M. (2014). The Palestinian Territories. *Political Science*.
33. Halevi, N. (1983). The political economy of absorptive capacity: growth and cycles in Jewish Palestine under the British Mandate. *Middle Eastern Studies*, 19(4), 456–469.
34. Hallward, M. (2011). Pursuing "Peace" in Israel/Palestine. *Journal of Third World Studies*, 28(1), 185–202.
35. Harkabi, Y., & Friedman, R. I. (1989). Israel's Fateful Hour. *World Policy Journal*, 6(2), 357–370.
36. Harris, E. (2015). Paradoks, kontroverza i nacionalno samoodređenje. *Politička Misao: Časopis Za Politologiju*, 52(1), 191–202.
37. Havel, B. (2023). Izrael–podrijetlo i nastanak naziva židovske države. *Nova Prisutnost: Časopis Za Intelektualna i Duhovna Pitanja*, 21(1), 97–117.
38. Heraclides, A. (1989). Conflict resolution, ethnonationalism and the Middle East impasse. *Journal of Peace Research*, 26(2), 197–212.
39. Herrera, D., Katherine, L., Miramontes, R., & Daniel, J. (2020). Reconocimiento internacional de Palestina: algunas consideraciones desde la perspectiva del derecho internacional. *Revista de Relaciones Internacionales, Estrategia y Seguridad*, 15(2), 131–147.
40. Hoffmann, M. (2014). Powstanie Państwa Izraela w ujęciu konstruktywistycznym. *Poliarchia*, 2 (03), 127–145.
41. Indriasandi, I. B., & Wargadinata, W. (2023). Palestine-Israel Conflict Resolution Analysis Study in the Perspective of Islamic History. *Jurnal Al-Azhar Indonesia Seri Humaniora*.
42. Javed, F. (2015). The Palestinian question. *Harvard International Review*, 36(3).
43. Kamen, C. S. (1987). After the catastrophe I: the Arabs in Israel, 1948–51. *Middle Eastern Studies*, 23(4), 453–495.
44. Keane, D., & Azarov, V. (2012). UNESCO, Palestine and archaeology in conflict. *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, 41, 309.
45. Kimmerling, B. (2000). The formation of Palestinian collective identities: the Ottoman and Mandatory periods. *Middle Eastern Studies*, 36(2), 48–81.
46. Kolinsky, M. (1992). The Collapse and Restoration of Public Security. *Britain and the Middle East in the 1930s*, 157.
47. Lahav, P. (2015). The Suez Crisis of 1956 and Its Aftermath: A Comparative Study of Constituons, Use of Force, Diplomacy and International Relations. *BUL Rev.*, 95, 1297.
48. Magnes, J. L. (1947). Palestine--divided or united?: the case for a bi-national Palestine before the United Nations. (No Title).
49. Masalha, N. (2016). The concept of Palestine: The conception of Palestine from the late bronze age to the modern period. *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 15(2), 143–202.
50. Miller, A. D. (1987). The PLO and the Peace Process: The Organizational Imperative. *SAIS Review*, 7(1), 95–109.
51. Mnookin, R. (2005). The internal Israeli conflict: The past, present, and future of the Jewish West Bank and Gaza settlements. Wiley Online Library.
52. Morris, B. (2004). *The birth of the Palestinian refugee problem revisited* (Vol. 18). Cambridge University Press.
53. Muchsin, M. A. (2015). Palestina dan Israel: sejarah, konflik dan masa depan. *MIQOT: Jurnal Ilmu-Ilmu Keislaman*, 39(2), 390–406.
54. Nakhleh, E. A. (1989). The Palestinians and the future: peace through realism. *Journal of Palestine Studies*, 18(2), 3–15.
55. Natanel, K. (2016). Border collapse and boundary maintenance: Militarisation and the micro-geographies of violence in Israel–Palestine. *Gender, Place & Culture*, 23(6), 897–911.

56. Nazzal, N., & Nazzal, L. A. (1997). Historical dictionary of Palestine. (No Title).
57. Newman, D. (1985). The evolution of a political landscape: Geographical and territorial implications of Jewish colonization in the West Bank. *Middle Eastern Studies*, 21(2), 192–205.
58. O'Donnell, H. (2016). The European Union as a Mediator in Israel-Palestine: Operations Cast Lead and Protective Edge. College of Europe.
59. Oren, M. B. (2003). Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East. Presidio Press.
60. Orlović, D. (2012). Znam, dakle pobjednik sam: kako je izrael dobio šestodnevni rat? *Polemos: Časopis Za Interdisciplinarna Istraživanja Rata i Mira*, 15(29), 143–152.
61. Pace, M., & Bourekba, M. (2024). Nota internacional: Seven months into the war in Gaza: rethinking peace between Palestinians and Israelis. *Foreign Policy Dialogues "Israel-Gaza War: Future of the Israeli-Palestinian Conflict and Perspectives on Negotiations"*.
62. Porath, Y. (2020). The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929 (RLE Israel and Palestine). Routledge.
63. Portugali, J. (1993). At the End of the Second Millennium BT - Implicate Relations: Society and Space in the Israeli-Palestinian Conflict (J. Portugali (ed.); pp. 175–188). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-017-1839-4_10
64. Pristavec Đogić, M. (2016). Priznanja samostojne Slovenije.
65. Radonjić, D. M. (2023). Israeli preemptive use of military force in the six-day war of 1967. *Baština*, 60, 373–381.
66. Ro'i, Y., & Morozov, B. (2008). The Soviet Union and the June 1967 Six Day War. Stanford University Press.
67. Roy, S. (1994). 'The Seed of Chaos, and of Night': The Gaza Strip after the Agreement. *Journal of Palestine Studies*, 23(3), 85–98.
68. Roy, S. (2005). Praying with their eyes closed: Reflections on the disengagement from Gaza. *Journal of Palestine Studies*, 34(4), 64–74.
69. Sari, A. T. P. (2022). Konflik Palestina-Israel Pada Masa Intifada II dalam Perspektif Konstruktivisme dan Strategi Politik. *Jurnal ICMES*.
70. Segev, T. (2000). One Palestine, complete: Jews and Arabs under the British mandate. Macmillan.
71. Sela, A. (2014). The PLO at fifty: A historical perspective. *Contemporary Review of the Middle East*, 1(3), 269–333.
72. Sela, A. (2021). 448449Israel and the Palestinians. In R. Y. Hazan, A. Dowty, M. Hofnung, & G. Rahat (Eds.), *The Oxford Handbook of Israeli Politics and Society* (p. 0). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190675585.013.27_update_001
73. Shamir, E., & Hecht, E. (2014). Gaza 2014: Israel's attrition vs Hamas' exhaustion. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 44(4), 10.
74. Sharkawi, F. (2006). Formation of Jewish Population in Palestine Before 1948.
75. Shir-Vertesh, D., & Markowitz, F. (2015). Entre guerre et paix: Israël au jour le jour. *Ethnologie Française*, 45(2), 209–221.
76. Shkolnik, M. (2017). "Mowing the Grass" and Operation Protective Edge: Israel's strategy for protracted asymmetric conflict with Hamas. *Canadian Foreign Policy Journal*, 23(2), 185–189.
77. Silberstein, L. J. (1991). New perspectives on Israeli history: the early years of the state. NYU Press.
78. Stavridis, S., Gianniou, M., & Cofelice, A. (2016). EU national Parliaments and the recognition of Palestine: "Really" breaking new ground or "just" adding further support. *Comillas Journal of International Relations*, 6(1), 41–60.
79. Steinbuch, D. (2024, June 4). Slovenija je Arafatovo Palestino že dvakrat priznala, zakaj bi jo še tretjič? +PORTAL -.
80. Szabó, R. (2019). A palesztin–izraeli konfliktus története és a béke lehetősége a Szentföldön. *Nemzetbiztonsági Szemle*.
81. Tessler, M. (2009). A history of the Israeli-Palestinian conflict. Indiana University Press.
82. Tharoor, I. (2023). In Israel and the US, 'apartheid' is the elephant in the room. *The Washington Post*, NA-NA.
83. Tivadar, L.-M. (2021). The Gaza Strip and the Israel-Hamas Conflict: From 2008 until Nowadays. *Acta Musei Napocensis. Historica*, 58(58), 293–311.
84. Usher, G. (2011). Letter from the UN: The Palestinian bid for membership. *Journal of Palestine Studies*, 41(1), 57–66.
85. Varble, D. (2008). The Suez Crisis. The Rosen Publishing Group, Inc.
86. Veber, M. T. (2024). Palestinsko-Izraelski Konflikt: Mednarodno Pravo – Quo Vadis? Teorija in Praksa.
87. Verbeek, B. (2020). The 1956 Suez Crisis as a perfect case for crisis research. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
88. Weiler, J. H. H. (2013). Differentiated Statehood? "Pre-States"? Palestine@ the UN; EJIL and EJIL: Talk!; The Strange Case of Dr. Ivana Radacic; Looking Back at EJIL 2012-The Stats; Changes in the Masthead-Our Scientific Advisory Board; In this Issue. *European Journal of International Law= Journal Européen de Droit International*, 24(1), 1–11.
89. Wirajaya, A. C. (2020). Penyelesaian sengketa Palestina dan Israel menurut hukum internasional (study kasus perampasan wilayah Palestina di Israel). *Lex Et Societatis*, 8(4).
90. Zelnick, R. (2013). Israel's Unilateralism: Beyond Gaza. Hoover Press.
91. Zuhur, S. (2008). Hamas and Israel: conflicting strategies of group-based politics. US Army War College, Strategic Studies Institute.
92. Zureik, E., Lyon, D., & Abu-Laban, Y. (2010). Surveillance and control in Israel/Palestine. *Population Territory and Power*. London: Routledge.

KITAJSKA DIASPORA V 21. STOLETJU: EKONOMSKI IN DRUŽBENI VPLIV NA GLOBALNI RAVNI TER SPECIFIČNI PRIMER SLOVENIJE

Andrej Raspor <https://orcid.org/0000-0002-8098-9554>³

Barbara Franić <https://orcid.org/0000-0001-6076-4502>⁴

Prejem: 3. 12. 2023.

Poslano v recenzijo: 5. 12. 2023.

Sprejeto v objavo: 14. 4. 2024.

Povzetek

Namen: Prispevek obravnava kitajsko migracijo v svetu s poudarkom na migrantih v Sloveniji. Namen prispevka je bil prikazati zgodovinski razvoj kitajskih migracij s poudarkom na migracijah v Slovenijo.

Metodologija: Pri pripravi smo se oprli na splošne dostopne baze in statistične podatke. Izvedli smo namizno raziskavo teoretičnih virov in sekundarnih podatkov statističnih uradov.

Ugotovitve: Glavna ugotovitev je da se število kitajskih migrantov v svetu še vedno povečuje. Kitajski migranti po svetu se soočajo s širokim spektrom izzivov, ki se razlikujejo glede na njihov kontekst in osebne okoliščine. Od jezikovnih ovir in kulturnih razlik do diskriminacije in neenakosti na delovnem mestu, njihove izkušnje so pogosto zaznamovane s kompleksnostjo in raznolikostjo. Na težave, s katerimi se srečujejo kitajski migranti, vplivajo številni medsebojno povezani dejavniki, vključno s politikami države gostiteljice, njihovim pravnim statusom, poklicnimi možnostmi in socialnim okoljem. Ti dejavniki vplivajo na njihovo vključenost, dostop do storitev in splošno kakovost življenja. Čeprav so kitajski migranti soočeni s številnimi izzivi, njihove zgodbe so tudi zgodbe o upanju, prilagodljivosti in uspehu. S premagovanjem jezikovnih ovir, kulturnih razlik in diskriminacije, so mnogi migranti uspeli zgraditi uspešno kariero in družine v svojih novih domovih.

Omejitve: Omejitev raziskave je v tem, da izhajamo iz predhodnih raziskav, ki pa niso vedno v celoti poznane v originalnem kontekstu. Tudi statistične baze so lahko nepopolne.

Ključne besede: Kitajci, migracije, Slovenija, integracija, država gostiteljica.

THE CHINESE DIASPORA IN THE 21ST CENTURY: ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT AT A GLOBAL LEVEL AND THE SPECIFIC CASE OF SLOVENIA

Summary

Purpose: The paper deals with Chinese migration in the world with an emphasis on migrants in Slovenia. The paper aimed to show the historical development of Chinese migration with an emphasis on migration to Slovenia.

Design/Methodology/Approach: In the preparation, we relied on generally accessible databases and statistical data. We carried out desk research on theoretical sources and secondary data from statistical offices.

Findings/Results and Conclusions: The main finding is that the number of Chinese migrants in the world is still increasing. Chinese migrants around the world face a wide range of challenges that vary according to their context and personal circumstances. From language barriers and cultural differences to discrimination and inequality in the workplace, their experiences are often marked by complexity and diversity. The difficulties Chinese migrants face are influenced by many interrelated factors, including host country policies, their legal status, career opportunities and social environment. These factors affect their inclusion, access to services and overall quality of life. Although Chinese migrants face many challenges, their stories are also stories of hope, resilience and success. By overcoming language barriers, cultural differences and discrimination, many migrants have managed to build successful careers and families in their new homes.

Research limitations/Implications: The limitation of the research is that we start from previous research, which is not always fully known in the original context. Statistical databases can also be incomplete.

Keywords: Chinese, migration, Slovenia, integration, host country.

JEL Classification: O15 Migration

Paper categorization: Review

Corresponding Author: Andrej Raspor, andrej.raspor@t-2.si

DOI: 10.5281/zenodo.14063348

³ Fakulteta za komercialne in poslovne vede, Lava 7, 3000 Celje, Slovenija, andrej.raspor@t-2.si

⁴ Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zaprešić, Vladimira Novaka 23, Zaprešić, Hrvatska, bfranic@bak.hr

Uvod

Kitajska migracija ima bogato zgodovino, ki se razteza skozi stoletja in ima pomemben vpliv na svetovno demografijo in gospodarstva držav kamor se migranti začasno ali trajno preseljujejo. Tako so zgodnji kitajski migranti, pogosto iz province Guangdong, igrali ključno vlogo pri gradnji železnic v Severni Ameriki (Holland, 2007). Njihov motiv je bil predvsem ekonomski, saj so iskali zaslužek za preživetje številnih družinskih članov. V 19. stoletju je prišlo do povečane migracije Kitajcev v jugovzhodno Azijo, ki so jo poganjale trgovinske in gospodarske priložnosti (Lockard, 2013) na tem območju. Vendar je bilo to obdobje priča tudi diskriminatornim politikam v državah, kot sta ZDA in Kanada (Holland, 2007). Kitajski migranti so bili povsem izključeni in so se bolj kot ne držali v svojih mestnih četrtih, kjer so imeli vse potrebno za življenje, vendar pa se je tudi to postopoma spremenilo. Na začetku 20. stoletja so se kitajski migranti vključili v internacionalistično politiko in sklepali zavezništva z lokalnimi delavci (Benton, 2007). Po letu 1850 se je kitajska migracija okrepila, kar je vodilo do oblikovanja skupnosti diaspore po vsem svetu (Miles, 2020) (Kuhn, 2008) in ta ni bila omejena zgolj na Jugovzhodno Azijo in Severno Ameriko.

Poleg meddržavnih obstaja tudi notranja migracija, saj je Kitajska velika in raznolika država. V urbanih Kitajskih mestih je sistem hukou še vedno vztrajna ovira za podeželske delavce migrante, kljub izboljšanju ekonomske in socialne integracije (Wang & Fan, 2012).

V svetovnem merilu so se kitajski izseljenci soočali z različnimi izzivi in priložnostmi v različnih človeških okoljih (Kuhn, 2008). Sedaj Kitajska diaspora, ki obsega milijone ljudi po vsem svetu, predstavlja eno najpomembnejših demografskih in ekonomskih sil 21. stoletja. Njen vpliv se čuti na vseh kontinentih, saj kitajski migranti ustvarjajo nova podjetja, prenašajo znanje in tehnologije ter oblikujejo družbeno tkivo gostiteljskih držav. Čeprav je kitajska diaspora heterogena in se njene izkušnje razlikujejo glede na to, iz katere province Kitajske prihajajo in državo gostiteljico, so nekatere skupne značilnosti, ki jo delajo tako zanimivo za raziskovanje.

Ta prispevek bo analiziral ekonomski in družbeni vpliv kitajske diaspore na globalni ravni ter se osredotočil na posebnosti kitajske skupnosti v Sloveniji. V prispevku so prikazana zgodovinska obdobja kitajskih migracij s poudarkom na migracijah v Slovenijo. Gre za zgodovinski pregled migracij in pregled s kakšnimi težavami se srečujejo kitajski migranti po svetu in v Sloveniji.

Kitajska populacija in migracije

Ljudska republika Kitajska (okrajšano LR Kitajska, kratica LRK) je država v Vzhodni Aziji in deloma Srednji Aziji ter druga najbolj obljudena država na svetu. Obsega približno 9.600.000 kvadratnih kilometrov in je tretja ali četrta največja država po površini, odvisno od vira. Državo upravlja Komunistična partija Kitajske, razdeljena je na 22 provinc, pet avtonomnih regij, štiri neposredno upravljane občine (Peking, Tjandžin, Šanghaj in Čongčing) in posebni upravni regiji Hongkong in Macau.

Tabela 1 prikazuje, da se je kitajska populacija v zadnjih desetletjih znatno povečala, čeprav je v zadnjih letih opaziti rahlo upočasnitev rasti. Največje število prebivalcev je bilo leta 2020, ko se je začelo zmanjševati in se bo do leta 2100 zmanjšalo skoraj za 200 mio. S Kitajske se vsako leto izseli veliko število prebivalcev. Povprečna starost raste, kot tudi število prebivalcev v urbanih naseljih. Velik del kitajske populacije se je preselil s podeželja v mesta, kar je povzročilo hitro urbanizacijo.

Delež, ki ga kitajska populacija predstavlja od celotne svetovne populacije, se z leti zmanjšuje. Stopnja rodnosti se je znatno zmanjšala, kar je posledica različnih dejavnikov, kot so družbene spremembe, ekonomski razvoj in politika enega otroka.

Hitra rast prebivalstva in urbanizacija sta povečala pritisk na naravne vire, kot so voda, zemlja in energija. Starajoča se populacija in urbanizacija sta spremenili družbeno strukturo Kitajske in postavili nove izzive za družbene sisteme. Demografske spremembe imajo pomembne posledice za gospodarstvo, kot so povpraševanje po delovni sili, poraba in investicije. Spremembe v velikosti in sestavi prebivalstva vplivajo na socialne sisteme, kot so zdravstvo, izobraževanje in pokojninsko zavarovanje.

Tabela 1: Prebivalstvo Kitajske (2024 in zgodovinsko)

Year	Population	Yearly % Change	Yearly Change	Migrants (net)	Median Age	Fertility Rate	Density (P/Km ²)	Urban Pop %	Urban Population	Country's Share of World Pop	World Population	China Global Rank
2024	1,419,321,278	-0.23 %	-3,263,655	-318,992	39.6	1.01	151	66.4 %	941,865,672	17.39 %	8,161,972,572	2
2023	1,422,584,933	-0.18 %	-2,594,636	-567,724	39.1	1.00	152	65.1 %	926,375,811	17.58 %	8,091,734,930	2
2022	1,425,179,569	-0.09 %	-1,257,698	-293,846	38.5	1.03	152	63.9 %	910,080,750	17.77 %	8,021,407,192	2
2020	1,426,106,093	0.18 %	2,585,736	-91,577	37.5	1.24	152	61.4 %	875,075,919	18.08 %	7,887,001,292	1
2015	1,396,134,174	0.65 %	8,914,532	-646,941	35.7	1.67	149	55.5 %	775,352,918	18.69 %	7,470,491,872	1
2010	1,351,561,514	0.63 %	8,306,876	-184,144	34.1	1.69	144	49.5 %	669,353,557	19.25 %	7,021,732,148	1
2005	1,310,027,136	0.63 %	8,089,192	-103,701	31.8	1.62	140	42.9 %	561,983,323	19.89 %	6,586,970,132	1
2000	1,269,581,175	0.80 %	9,889,450	-62,622	29.0	1.63	135	36.3 %	460,377,048	20.57 %	6,171,702,993	1
1995	1,220,133,927	1.13 %	13,310,241	-365,986	26.1	1.59	130	31.5 %	383,901,711	21.19 %	5,758,878,982	1
1990	1,153,582,724	1.71 %	18,754,981	-11,187	23.7	2.51	123	26.9 %	310,022,147	21.65 %	5,327,803,110	1
1985	1,059,807,820	1.51 %	15,328,856	-60,929	21.7	2.63	113	23.1 %	244,946,241	21.77 %	4,868,943,465	1
1980	983,163,542	1.42 %	13,409,350	-20,129	20.9	2.74	105	19.6 %	192,392,094	22.11 %	4,447,606,236	1
1975	916,116,793	2.16 %	18,561,565	-115,173	19.1	3.57	98	17.5 %	160,244,444	22.50 %	4,070,735,277	1
1970	823,308,967	2.62 %	19,978,647	-126,510	18.0	6.09	88	17.4 %	143,513,192	22.28 %	3,694,683,794	1
1965	723,415,733	2.01 %	13,722,733	-130,900	18.5	6.61	77	18.1 %	130,684,595	21.69 %	3,334,533,703	1
1960	654,802,069	1.64 %	10,251,012	-16,927	19.9	4.45	70	16.3 %	106,561,743	21.71 %	3,015,470,894	1
1955	603,547,007	2.10 %	11,900,530	-2,402	20.7	6.26	64	14.0 %	84,639,825	22.03 %	2,740,213,792	1

Source: **Worldometer** (www.Worldometers.info)Elaboration of data by United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. [World Population Prospects: The 2024 Revision](#). (Medium-fertility variant).

Tabela 2 in Slika 1 prikazujeta pogled v prihodnost in napoveduje, kako se bo kitajsko prebivalstvo spreminjalo v naslednjih desetletjih. Tovrstne napovedi so izdelane na podlagi statističnih modelov, ki upoštevajo trenutne trende in projekcije prihodnjih sprememb. Kakšne trende napoveduje tabela?

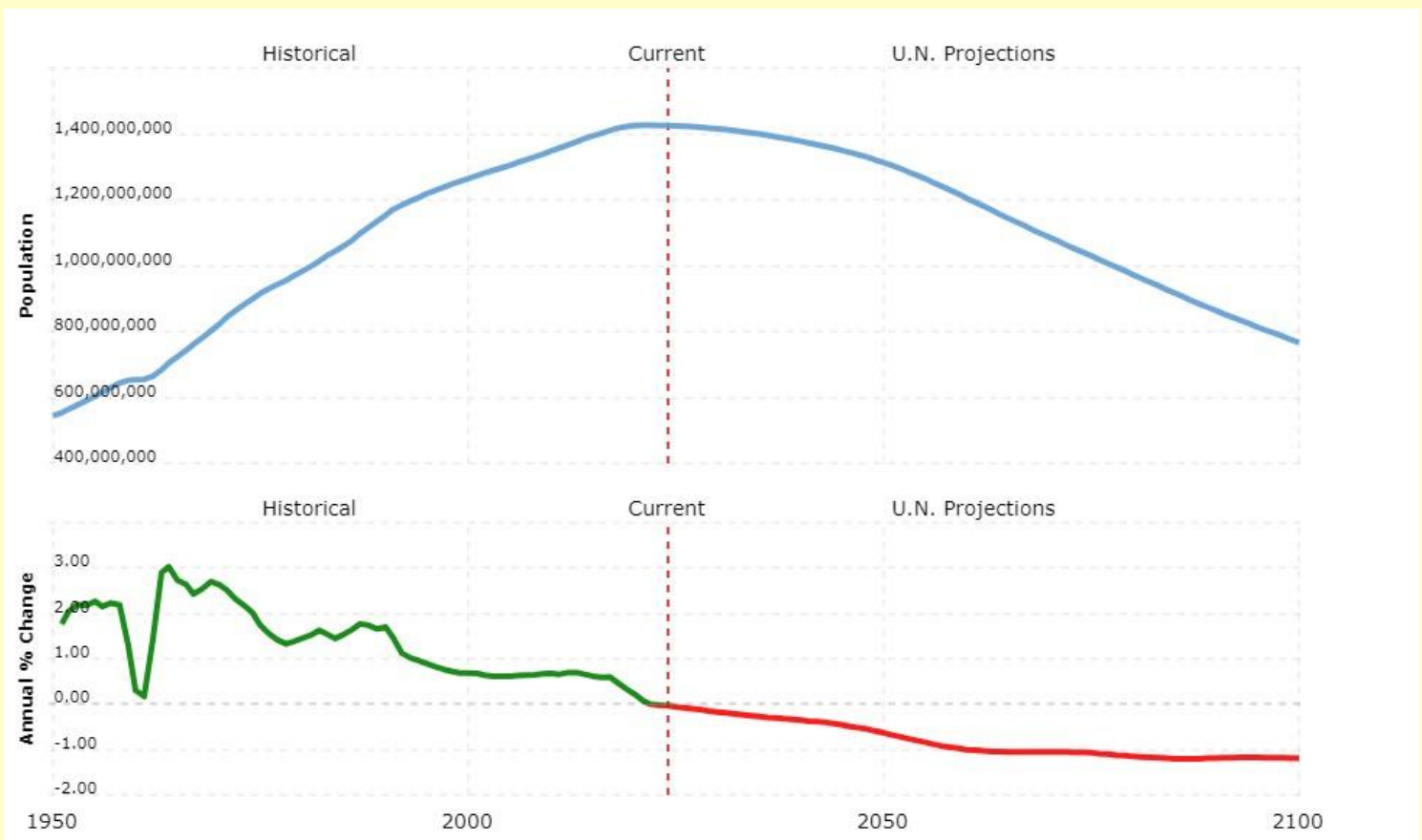
- **Upočasnjevanje rasti:** Tabela napoveduje, da se bo rast kitajske populacije še naprej upočasnjevala in da bo populacija v sredini stoletja začela upadati.
- **Starajoča se populacija:** Mediana starost se bo še naprej povečevala, kar kaže na staranje prebivalstva. To pomeni, da bo delež starejših ljudi v populaciji naraščal, delež mlajših pa se bo zmanjševal.
- **Nadaljnja urbanizacija:** Kljub upočasnjevanju rasti populacije se bo urbanizacija še naprej nadaljevala. To pomeni, da se bo še več ljudi selilo iz podeželja v mesta. Razlogi so predvsem ekonomski, saj je v urbanih središčih večja možnost za zaposlitev.
- **Zmanjševanje rodnosti:** Stopnja rodnosti se bo še naprej zmanjševala, kar je posledica različnih dejavnikov, kot so družbene spremembe, ekonomski razvoj in politika enega otroka.

Te napovedi so pomembne, ker nam pomagajo razumeti, kakšni izzivi bodo v prihodnosti čakali Kitajsko in svet kot celoto. Nekateri od teh izzivov vključujejo:

- **Pritisk na pokojninske sisteme:** Starajoča se populacija bo povečala pritisk na pokojninske sisteme, saj bo manj delovno aktivnih prebivalcev prispevalo v te sisteme.
- **Pomanjkanje delovne sile:** Zmanjševanje števila mladih ljudi bo lahko privedlo do pomanjkanja delovne sile v nekaterih sektorjih gospodarstva. To bo spodbujalo potrebo po avtomatizaciji in robotizaciji.
- **Spremembe v porabi:** Spremenjena starostna struktura prebivalstva bo vplivala na porabo, saj bodo starejši ljudje imeli drugačne potrebe kot mlajši.
- **Socialni in ekonomski izzivi:** Starajoča se populacija in upočasnjevanje rasti lahko povzročijo številne socialne in ekonomske izzive, kot so povečanje zdravstvenih stroškov, zmanjšanje gospodarske rasti in spremembe v družbeni strukturi.

Tabela 2: Kitajska populacijska napoved

Year	Population	Yearly % Change	Yearly Change	Migrants (net)	Median Age	Fertility Rate	Density (P/Km ²)	Urban Pop %	Urban Population	Country's Share of World Pop	World Population	China Global Rank
2025	1,416,096,094	-0.14 %	-2,002,000	-268,126	40.1	1.02	151	67.5 %	956,553,854	17.20 %	8,231,613,070	2
2030	1,398,153,832	-0.25 %	-3,588,452	-199,192	42.9	1.06	149	72.8 %	1,017,847,445	16.32 %	8,569,124,911	2
2035	1,373,427,531	-0.36 %	-4,945,260	-213,426	45.8	1.10	146	77.2 %	1,059,618,626	15.46 %	8,885,210,181	2
2040	1,342,816,657	-0.45 %	-6,122,175	-206,247	48.6	1.13	143	80.7 %	1,083,464,035	14.63 %	9,177,190,203	2
2045	1,306,113,788	-0.55 %	-7,340,574	-191,600	50.6	1.16	139	83.6 %	1,092,037,409	13.84 %	9,439,639,668	2
2050	1,260,289,093	-0.71 %	-9,164,939		52.1	1.18	134	86.6 %	1,091,948,003	13.04 %	9,664,378,587	2

Source: **Worldometer** (www.Worldometers.info)Elaboration of data by United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. [World Population Prospects: The 2024 Revision](#). (Medium-fertility variant).

Slika 1: Kitajsko prebivalstvo 1959-2010

(<https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/CHN/china/population>)

Kitajski migranti po svetu

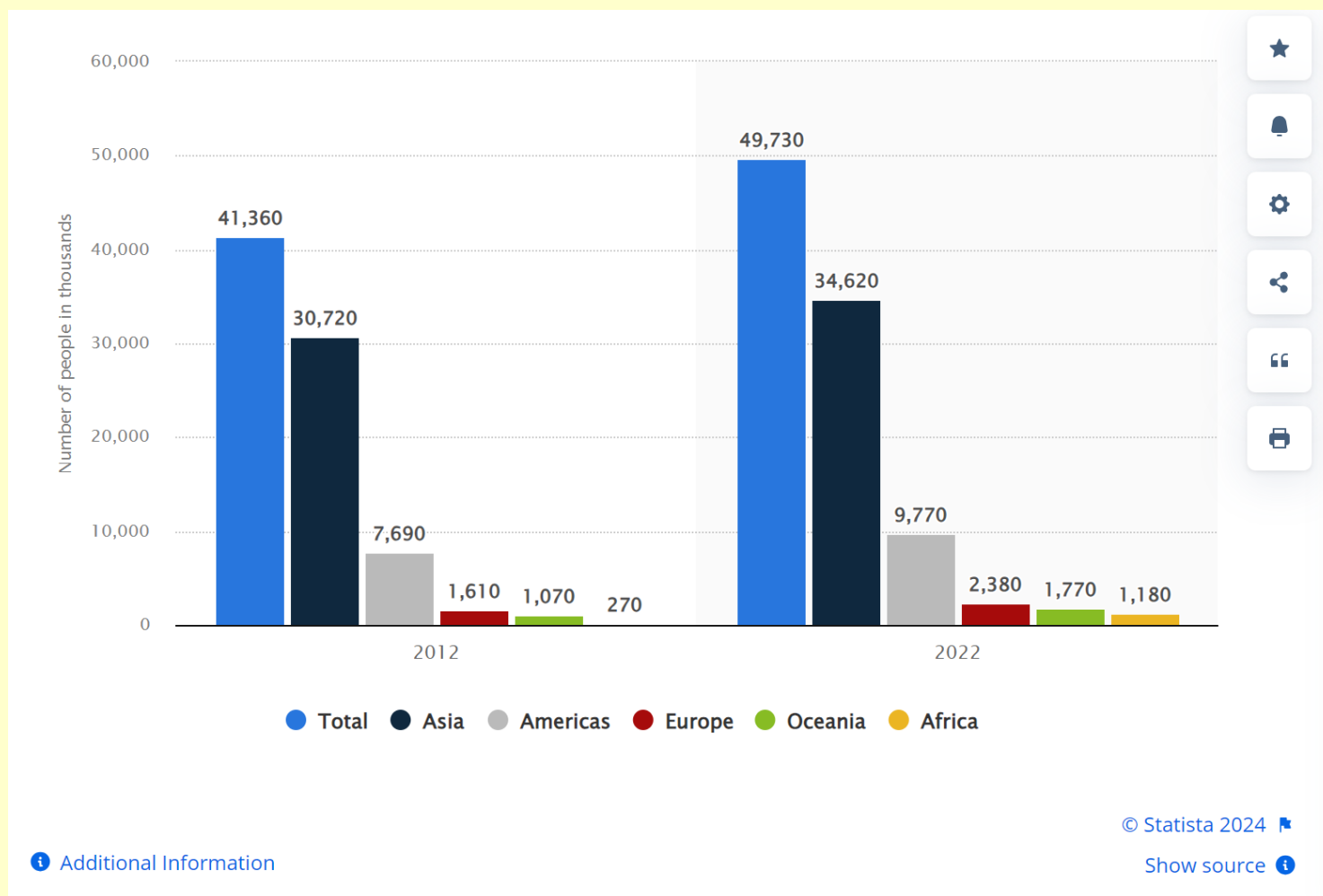
Valovi kitajskega izseljevanja so se dogajali skozi zgodovino. Vključujejo izseljevanje v jugovzhodno Azijo, ki se je začelo v 10. stoletju med dinastijo Tang, v Ameriko v 19. stoletju, zlasti med kalifornijsko zlato mrzlico sredi 19. stoletja; splošno izseljevanje sprva okoli zgodnjega do sredine 20. stoletja, ki je bilo v glavnem posledica korupcije, lakote in vojne zaradi dobe vojskovodje, druge kitajsko-japonske vojne in kitajske državljanske vojne; in končno elektivna emigracija v različne države. Večina izseljencev je bila kmetov in fizičnih delavcev, čeprav so bili tudi izobraženi posamezniki, ki so svoja različna strokovna znanja prinesli v nove države.

Kitajska diaspora je ena največjih in najbolj razširjenih na svetu, se je razvila skozi različne faze preseljevanja od 16. stoletja do danes (Miles, 2020). Ocene njegove trenutne velikosti segajo od 50 do 80 milijonov ljudi v 189 državah (Afonasieva, 2023). Na oblikovanje

diaspore so vplivali dejavniki, kot so sproščeni zakoni o priseljevanju v zahodnih državah, globalizacija in gospodarski vzpon Kitajske (Lai, 2004). Kitajski migranti imajo različno ozadje, vključno z delavci, trgovci in akademiki (Lyer, 2013). Diaspora je pokazala visoko stopnjo samoorganiziranosti in gospodarskih vezi s Kitajsko (Afonasieva, 2023). To da so spoznali kapitalizem v tujini je igralo pomembno vlogo pri gospodarskem razvoju Kitajske (Lever-Tracy & Ip, 1996). Izkušnje kitajske diaspore so oblikovale prilagoditve novim okoljem, razredne razlike in pogajanja o identiteti (Lyer, 2013) (Ma & Cartier, 2003). Ta globalna razpršenost je privedla do oblikovanja edinstvenih kitajskih skupnosti v različnih regijah, vključno z jugovzhodno Azijo, Ameriko in Oceanijo (Ma & Cartier, 2003). Do vključno tega, da si dajejo imena v lokalnih jezikih. Tako si bo možki dal v angleškem govornem okolju ime Bob, italijanskem Marci in v srbskem Đuro.

Sodobna vprašanja, s katerimi se soočajo čezmorski Kitajci, vključujejo integracijo, nasprotujoče si lojalnosti (do države gostiteljice in do Kitajske) in razvijajoče se identitete (Gungwu, 1993). Nedavna študija se je osredotočila tudi na izkušnje kitajskih migrantov brez dokumentov in poudarila dolgotrajno naravo nepooblaščenega statusa (Lew-Williams, 2021). Tako so lahko posamezniki več let v državi, ne da bi imeli urejene dokumente. To seveda onemogoča socialno in ekonomsko varnost kot tudi integracijo v družbo. Odvisni so od svojih sonarodnjakov, ki imajo dokumente. Kar pa lahko vodi v izkoriščanje.

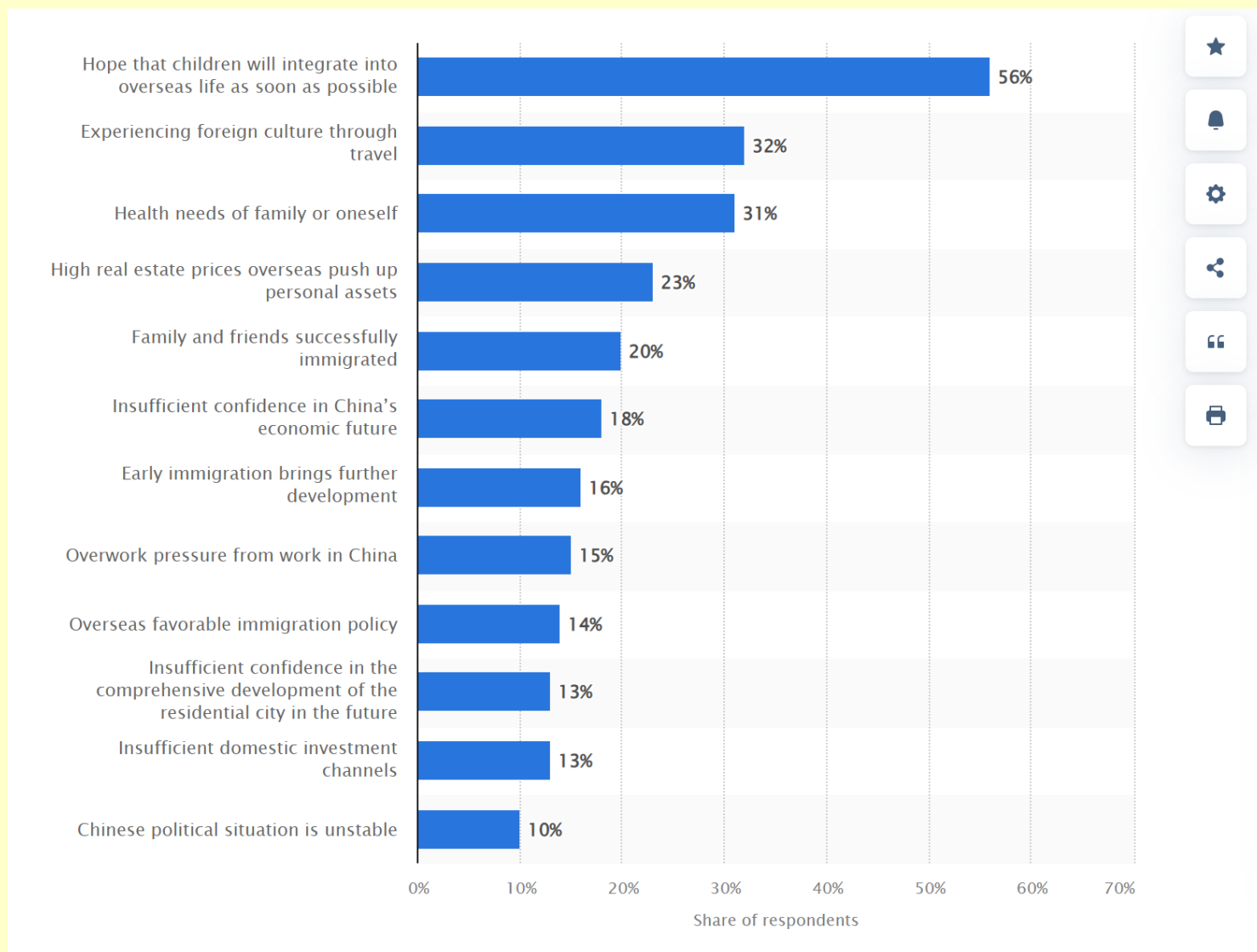
Graf 1 prikazuje, kako se je število kitajskih državljanov, ki živijo v tujini, spremenilo med letoma 2012 in 2022, ter kako so se ti migranti razporedili po različnih kontinentih. Med letoma 2012 in 2022 se je skupno število kitajskih državljanov, ki živijo v tujini, znatno povečalo. To kaže na trend naraščajoče mobilnosti Kitajcev. Največje število kitajskih migrantov živi v drugih azijskih državah. To je razumljivo, saj so kulturne in geografske povezave med Kitajsko in drugimi azijskimi državami zelo močne. Tudi število kitajskih migrantov v Ameriki in Evropi se je v tem obdobju povečalo. To kaže na vse večjo globalno mobilnost Kitajcev in njihovo vključevanje v zahodne družbe. Število kitajskih migrantov v Oceaniji in Afriki je manjše v primerjavi z drugimi kontinenti, vendar se tudi tu opaža rahlo povečanje.

Graf 1: Število Kitajcev, ki živijo v tujini v letih 2012 in 2022, po celinah (v 1.000)

Graf 2 prikazuje glavne razloge, zaradi katerih se premožni posamezniki s Kitajske odločajo za emigracijo. Najpogostejši razlog za emigracijo je želja, da se otroci čim prej vključijo v življenje v tujini. To kaže na pomembnost izobraževanja in prihodnosti otrok za

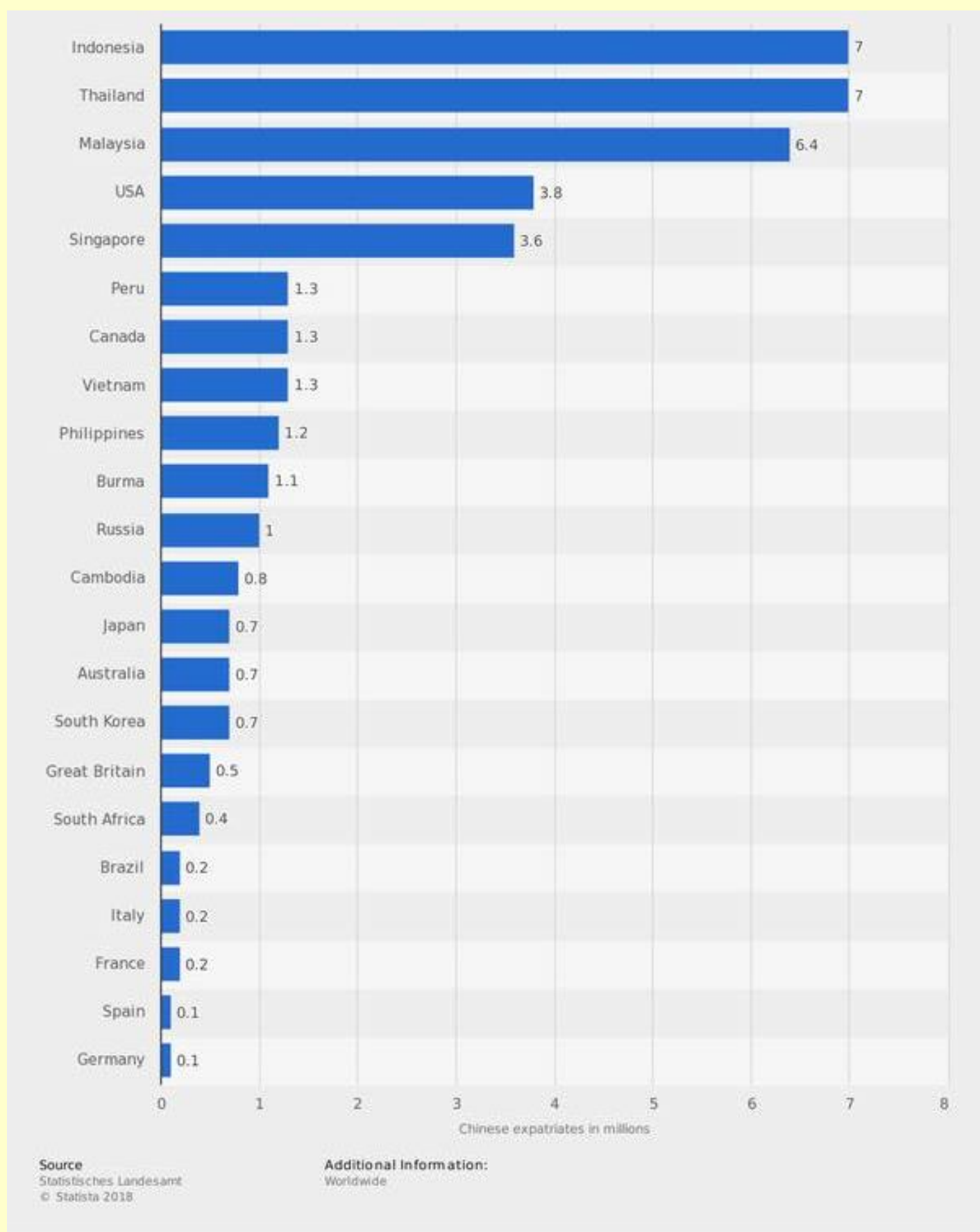
kitajske družine. Velik del anketirancev se želi seliti zaradi želje po doživljanju tuje kulture. To nakazuje, da je zanimanje za drugačne življenjske stile in kulture pomemben motiv za selitev. Zdravstveni razlogi, bodisi za družinske člane ali zase, so prav tako pomemben dejavnik pri odločitvi za emigracijo. Visoke cene nepremičnin v tujini in pomanjkanje zaupanja v kitajsko gospodarstvo so prav tako pomembni ekonomski motivi za selitev. Veliko ljudi se seli zaradi tega, ker so se že prej preselili njihovi družinski člani ali prijatelji. To kaže na pomembnost družinskih in prijateljskih vezi pri odločitvi za selitev. Čeprav so manj pogosti, so tudi politični razlogi, kot je nestabilnost politične situacije na Kitajskem, navedeni kot eden od motivov za emigracijo.

Graf 2: Motivacije za priseljevanje v tujino za kitajske milijonarje od leta 2017

V kolikor pogledamo podatke bolj natančno po državah, so ti iz leta 2018 (Graf 3). Opazimo lahko, da so Kitajci ustvarili velike diaspore v številnih državah po svetu. Večina držav z največjim številom kitajskih migrantov se nahaja v Aziji. To vključuje države, kot so Indonezija, Tajska, Malezija in Singapur. Geografska bližina, kulturne podobnosti in zgodovinski odnosi so verjetno pomembni dejavniki, ki vplivajo na to razporeditev.

ZDA in Kanada sta tudi pomembni destinaciji za kitajske migrante. Ekonomske priložnosti, visoka kakovost življenja in izobraževalni sistemi so verjetno privlačni dejavniki za Kitajce, ki se selijo v te države. V Evropi so Velika Britanija, Francija, Italija, Španija in Nemčija dom številnim Kitajcem. Ekonomska rast v Evropi v preteklih desetletjih, pa tudi liberalnejša imigracijska politika, so pripomogle k rasti kitajske diaspore na tem kontinentu. Peru in Brazilija sta dve južnoameriški državi z znatnim številom kitajskih migrantov. Zgodovinski odnosi, ekonomske priložnosti in kulturne izmenjave so verjetno vplivali na to razporeditev.

Graf 3: Kitajci v tujini po posameznih državah (v mio)

Tudi v drugih regijah, kot sta Afrika in Avstralija, živijo številni Kitajci.

Obstajajo mnogi možni razlogi za migracije. Iskanje boljših zaposlitvenih možnosti in višjih dohodkov je zagotovo eden glavnih pobudnikov migracij. Študijske možnosti in pridobivanje kvalifikacij so pomemben dejavnik za mnoge mlade Kitajce, ki se odločijo za življenje v tujini. Seveda potujejo in migrirajo tudi zaradi razlogov ponovne združitve in migracije zaradi družinskih razlogov so prav tako pomemben dejavnik. Kaže pa tudi poudariti, da so v preteklosti politični nemiri in preganjanje vplivali na migracijske tokove s Kitajske.

Kitajska diaspora ima pomemben vpliv na gospodarstvo, kulturo in družbo držav gostiteljic. Kitajski migranti pogosto ustvarjajo lastne podjetja, spodbujajo trgovinske odnose med Kitajsko in državami gostiteljicami ter bogatijo kulturno pestrost.

Odnosi med Kitajsko in Jugoslavijo

Slovenija, kot del Avstro-ogrske, je posredno imela vzpostavljane odnose s Kitajsko. Vendar so bile takratne migracije minorne. Odnosi in migracije se začnejo razvijati po drugi svetovni vojni. Jugoslavija je bila ena prvih evropskih držav, ki je priznala novo, ljudsko republiko Kitajsko. To se je zgodilo že kmalu po koncu kitajske državljanske vojne. 1. oktobra leta 1949 je bila po dolgoletni kitajski državljanski vojni namreč ustanovljena Ljudska republika Kitajska. Na ta dan na Kitajskem vsako leto praznujejo državni praznik »Nacionalni dan«.

Odnosi med Kitajsko in Jugoslavijo so bili kompleksni in dinamični, pod vplivom globalne geopolitike in ideoloških premikov. Sprva napete zaradi razhoda Jugoslavije s Sovjetsko zvezo so bile leta 1955 vzpostavljene diplomatske vezi (Arežina, 2020). Odnos je skozi leta nihal, z občutnim izboljšanjem po smrti Mao Zedonga leta 1976, vrhunec pa je dosegel Titov obisk Kitajske leta 1977 (Arežina, 2020). Obe državi sta delili antihegemonistična stališča in podpirali Gibanje neuvrščenih (Arežina, 2020) (Stopić et al., 2021).

Vpletenost Kitajske na Balkan se je povečala v poznih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in razvila skladno strategijo za boj proti sovjetskemu vplivu (Andelman, 1979). V Jugoslavijo so prihajali kitajski študenti na študij, kar je bil del izmenjav. Razpad Jugoslavije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja je Kitajsko skrbel zlasti glede vprašanj federalizma in suverenosti (Brusadelli, 2023). Po razpadu se to sodelovanje zmanjša, čeprav je Kitajska Slovenijo priznala 27. 4. 1992.

Danes ima Srbija, kot država naslednica Jugoslavije, Kitajsko za ključnega partnerja v svoji zunanji politiki (Dimitrijević, 2020). Odnos se je razširil tudi na področja, vlaganja v infrastrukturo kot so zdravstveni sistemi (Parmelee et al., 1982). Ostale države niso vzpostavile odnosov, ki bi lahko državam partnerjem pomagali pri razvoju.

Leta 2013 je predsednik Xi Jinping prvič dal pobudo za projekt "en pas, ena pot". Postopoma so se ideje tega projekta začele izvajati in vizija je postala resničnost, kar državam na svilni poti prinaša realne koristi. Kitajska vlada podpisala vrsto sporazumov o sodelovanju s kar sto petindvajsetimi državami in devetindvajsetimi mednarodnimi organizacijami. Skupni uvoz in izvoz blaga med Kitajsko in državami na svilni poti se povečuje. Kitajska podjetja so neposredno vložila velike vsote kapitala.

Slovenija podpirala in aktivno sodelovala v pobudi "en pas, ena pot" ves čas. Obe strani sta podpisali memorandum o soglasju za vzpostavitev sodelovanja pri pobudi. Ta predstavlja novo priložnost za krepitev sodelovanja, od katerega bosta imeli obe državi korist. Strmi k poglobitvi sodelovanja na področju investicij, izgradnje infrastrukture, proizvodnje in drugih področjih. Poleg tega spodbuja sodelovanje na področju visoke tehnologije, medicine in varstva okolja, s čimer se bosta državi skupaj razvijali.

Prihod kitajskih migrantov v Jugoslavijo in Slovenijo je del širšega trenda kitajskih migracij v vzhodno Evropo, ki se je začel v začetku 20. stoletja in se je okrepil po letu 1990 (Nyíri, 2003). Čeprav so raziskave o kitajskih migracijah v to regijo omejene, so se študije osredotočile na države, kot sta Madžarska in Češka (Moore & Tubilewicz, 2001). Podrobne raziskave o prvih kitajskih migrantih v Jugoslaviji in Sloveniji vseeno ostajajo omejene, saj se večina študij osredotoča na druge priseljske skupine ali širše migracijske vzorce.

Kitajski migranti v Sloveniji

Slovenija je kot del Jugoslavije in kasneje kot samostojna država v zadnjih dveh stoletjih doživljala kompleksno migracijsko dinamiko (Lukšič-Hacin, 2018). Raziskava, ki sicer ne obravnava posebej kitajskih migrantov, preučuje medrepubliške in zunanje migracije v Sloveniji od petdesetih let 20. stoletja (Malačič, 1989). Prisotnost kitajskih predmetov v Sloveniji na prelomu 20. stoletja kaže na zgodnje povezave s Kitajsko (Suhadolnik, 2020). Nedavne študije so raziskale potencial kitajskih turistov za slovensko turistično industrijo (Raspor et al., 2012), kar je del širših migracij.

Tabela 3 prikazuje število kitajskih državljanov, vključno s tistimi iz Hongkonga in Tajvana, ki so bili prijavljeni v Sloveniji v obdobju od leta 2011 do 2023. V obdobju med letoma 2011 in 2021 je bilo zaznано znatno povečanje števila kitajskih državljanov v Sloveniji. Še posebej opazen je porast števila državljanov iz Kitajske. Po letu 2021 se število kitajskih državljanov v Sloveniji nekoliko stabilizira ali celo rahlo upada. To je predvsem posledica COVID-19. Število državljanov iz Hongkonga in Tajvana je v primerjavi s Kitajsko bistveno manjše.

To je popolnoma normalno, saj gre za manjše skupnosti. Tabela 3 prikazuje tudi razporeditev po spolu, kar omogoča analizo spolne strukture kitajske skupnosti v Sloveniji. Glede na strukture vidimo, da gre za kar nekaj skupnosti, ki so se preselile v Slovenijo (gostilne, trgovine).

Možni razlogi za spremembe v zadnjih letih:

- **Ekonomski dejavniki:** Povečanje števila kitajskih državljanov v Sloveniji bi lahko bilo povezano z ekonomskimi dejavniki, kot so naložbe kitajskih podjetij, študij ali zaposlovanje.
- **Migracijski tokovi:** Spremembe v migracijskih tokovih lahko vplivajo na število tujih državljanov v državi. V kolikor se zakonodaja spremeni v korist lažjemu prehodu, se bo ta lahko povečal in obratno.
- **Politični in ekološki dogodki:** Politični in ekološki dogodki na Kitajskem lahko vplivajo na odločitve ljudi o selitvi. Tako si migranti iščejo mirnejše in čistejše okolje za svoje življenje.
- **Pandemija COVID-19:** Pandemija COVID-19 je lahko vplivala na migracijske tokove in s tem tudi na število kitajskih državljanov v Sloveniji, saj so se v tem času začeli vračati v domovino. Omejeno je bilo namreč poslovanje zaradi zaprtja javnega življenja.

Tabela 3: Kitajski migranti v Sloveniji v 2011–2023

		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
SKUPAJ	Hongkong	0	0	0	0	0	0	1	1	0	4	5	9	5
	Kitajska	877	888	953	985	1.004	1.027	1.082	1.118	1.206	1.322	1.382	1.294	1.285
	Tajvan, Provinca Kitajske	0	6	10	11	10	15	17	15	18	21	23	22	23
Moški	Hongkong	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	2
	Kitajska	489	490	520	541	551	573	592	606	642	720	772	715	701
	Tajvan, Provinca Kitajske	0	2	3	2	1	3	3	3	4	5	4	5	6
Ženske	Hongkong	0	0	0	0	0	0	1	1	0	4	5	5	3
	Kitajska	388	398	433	444	453	454	490	512	564	602	610	579	584
	Tajvan, Provinca Kitajske	0	4	7	9	9	12	14	12	14	16	19	17	17

Izzivi, s katerimi se srečujejo kitajski migranti

Kitajski migranti po vsem svetu se soočajo s številnimi izzivi. Na Novi Zelandiji se spopadajo z negotovostjo in nepovezanostjo, včasih pa se kot pobeg obrnejo na igre na srečo (Wong & Tse, 2003), ki so med njimi zelo prisotne. Ovire za zobozdravstveno oskrbo v Wellingtonu vključujejo stroške, jezikovne težave in pomanjkanje znanja (Zhang, 2008). V Singapurju se kitajski delavci srečujejo s težavami, ki izvirajo iz sistemskih napak in nereda na trgu (Mei, 2010). Južnoafriški kitajski migranti, čeprav so raznoliki, pogosto sledijo ustaljenim migracijskim potem (Huynh et al., 2010), a zaradi neznanja jezika so v slabšem položaju.

Na Mauritiusu so kitajski delavci kljub svojemu prispevku h gospodarstvu pogosto izkoriščani in se soočajo z diskriminacijo (Suntoo & Chitto, 2009).

Ta vprašanja poudarjajo kompleksne izkušnje kitajskih migrantov v različnih kontekstih, čeprav so od okolja do okolja različna. Tako se kitajski migranti po svetu srečujejo z različnimi težavami, ki se lahko razlikujejo glede na državo gostiteljico, njihov pravni status, poklic in druge dejavnike. Nekatere od najpogostejših težav, s katerimi se srečujejo, so:

- **Jezikovna bariera:** Eden največjih izzivov za kitajske migrante je jezikovna bariera. To lahko oteži komunikacijo v vsakdanjem življenju, na delovnem mestu in pri uveljavljanju svojih pravic. Tudi če se naučijo lokalnega jezika, vedno govorijo z močnim akcentom. To lahko v okolju sproža posmeh, zato je ključno da jih sprejmemo in jih podpiramo v njihovi integraciji.
- **Kultura in navade:** Prilagajanje na novo kulturo in navade lahko predstavlja velik izziv. Razlike v načinu življenja, vrednotah in družbenih normah lahko povzročijo občutek osamljenosti in izgubljenosti. Tako imajo drugačen način prehranjevanja in pri kulinariki uporabljajo druge začimbe. Praznovanje praznikov lunarne koledarja je tudi posebnost, ki jo nosijo s seboj po svetu.
- **Diskriminacija:** Kitajski migranti se pogosto srečujejo z rasizmom in diskriminacijo. To se lahko kaže v različnih oblikah, od verbalnih napadov do diskriminacije pri šolanju, zaposlovanju in stanovanjskem trgu.
- **Pravni status:** Mnogi kitajski migranti imajo nezakonit ali negotov pravni status, kar omejuje njihov dostop do zdravstvene oskrbe, izobraževanja in drugih javnih storitev.
- **Zaposlovanje:** Kitajski migranti se pogosto zaposlujejo na nizko plačanih in nevarnih delovnih mestih. Lahko so izkoriščeni s strani delodajalcev (ki so praviloma njihovi sonarodnjaki) in jim je lahko odrekana zaščita, ki jo imajo domači delavci.
- **Družinske ločitve:** Mnogi kitajski migranti so ločeni od svojih družin, kar lahko povzroči čustvene stiske in težave pri vzgoji otrok.

- **Osamljenost in socialna izključenost:** Kitajski migranti se lahko počutijo osamljene in socialno izključene, še posebej če ne govorijo jezika države gostiteljice in nimajo širokega kroga prijateljev.

Dejavniki, ki vplivajo na težave, s katerimi se srečujejo kitajski migranti po svetu:

- **Država gostiteljica:** Politike države gostiteljice do migrantov, vključno z migracijsko zakonodajo, integracijskimi programi in ravnanjem s prošnjami za azil, imajo neposreden vpliv na življenja migrantov. Ekonomske razmere, kot so stopnja brezposelnosti, dostopnost do dela in socialnih storitev, ter splošno stanje gospodarstva, prav tako oblikujejo njihove izkušnje. Še posebej pomembna je stopnja strpnosti do tujcev v družbi, ki se odraža v vsakdanjih interakcijah, diskriminaciji in stereotipih. Kako družba sprejema migrante, vpliva na njihovo psihično zdravje, socialno vključenost in možnost za uspešno integracijo.
- **Pravni status:** Zakonit status migrantom običajno omogoča boljšo vključitev v družbo gostiteljice, saj jim zagotavlja dostop do dela, zdravstvene oskrbe, izobraževanja in drugih socialnih storitev, hkrati pa zmanjšuje strah pred deportacijo, spodbuja socialne stike in pozitivno vpliva na njihovo psihično zdravje.
- **Poklic:** Delo predstavlja ključni element pri integraciji migrantov. Vrsta opravljenega dela vpliva na njihov socialni status, dohodek in možnost za osebni razvoj. Zaposlitev v poklicu, ki ustreza njihovi izobrazbi in kvalifikacijam, jim omogoča, da uporabijo svoje znanje in spretnosti, kar krepi njihovo samozavest in pospešuje njihovo vključevanje v družbo. Nasprotno pa delo v neprimernih delovnih pogojih lahko privede do frustracije, izgorelosti in socialne izključenosti.
- **Socialno omrežje:** Socialna mreža družine in prijateljev lahko migrantom nudi praktično pomoč pri iskanju stanovanja, zaposlitve, pri učenju jezika in pri navajanju na nove običaje. Ta vrsta podpore je še posebej pomembna v začetnih fazah selitve.

Kitajski migranti se v Sloveniji srečujejo s številnimi izzivi pri integraciji in dostopu do storitev. Jezikovne ovire ovirajo njihovo sposobnost krmarjenja v zdravstvenih sistemih in izobraževalnih ustanovah (Lipovec Čebren & Pistotnik, 2018) (Pucelj & Zoran, 2024). Kulturne razlike in diskriminacija dodatno otežujejo njihovo integracijo, prizadenejo tako odrasle kot otroke (Zavratnik, 2012) (Žitnik, 2008). Na trgu dela migranti doživljajo dequalificiranje, šibko socialno zaščito in diskriminacijo (Pajnik et al., 2010) (Vončina & Marin, 2019). Izobraževalne ustanove se borijo za integracijo učencev priseljencev, pri čemer se učitelji in ravnatelji soočajo z različnimi izzivi (Pucelj & Zoran, 2024) (Pucelj & Gorenc Zoran, 2023).

Jezikovne težave ovirajo učinkovito komunikacijo, zlasti v zdravstvenih ustanovah (Pokorn, 2019) (Srša Lovrec, 2022). Dostop do zdravstvene oskrbe je še posebej problematičen za migrantke, ki se srečujejo z jezikovnimi ovirami, kulturnimi nesporazumi in diskriminatornimi praksami (Medarić & Sedmak, 2019).

Kljub zakonskim določbam za enake pravice ostaja praktično izvajanje še vedno zahtevno (Vončina & Marin, 2019). Ta vprašanja skupaj prispevajo k marginalizaciji migrantov v slovenski družbi, kar vpliva na njihovo splošno blaginjo in možnosti integracije. Migranti se pogosto srečujejo z dequalificiranjem, šibko socialno zaščito in diskriminacijo na trgu dela (Pajnik et al., 2010). Pandemija COVID-19 je poslabšala izključenost in diskriminacijo kitajskih migrantov, kar je vplivalo na njihovo mobilnost in odnose z državami gostiteljicami (Bofulin, 2020). Javno mnenje v Sloveniji na imigrante gleda kot na potencialno ekonomsko grožnjo in daje prednost selektivnemu sprejemu glede na geografsko poreklo in socialno-ekonomski položaj (Zavratnik, 2012). Izzivi integracije segajo v kulturno prilagajanje in poklicna okolja, kot opazamo pri slovenskih povratnikih iz Argentine (Peterlin, 2018). Poleg tega naraščajoči gospodarski in geopolitični vpliv Kitajske v Evropi predstavlja širše izzive za odnose med EU in Kitajsko, kar lahko vpliva na izkušnje kitajskih migrantov (Pešec, 2020).

Kitajski migranti v Sloveniji se tako kot migranti iz drugih držav srečujejo z različnimi izzivi. Nekateri od najpogostejših so:

- **Jezikovna bariera:** Slovenski jezik je za večino kitajskih migrantov tuj, kar otežuje vsakodnevno komunikacijo, iskanje zaposlitve in vključevanje v družbo.
- **Kultura in navade:** Prilagajanje na slovensko kulturo in način življenja lahko predstavlja velik izziv. Razlike v prehrani, običajih, praznikih in družbenih normah lahko povzročijo občutek osamljenosti in izgubljenosti.
- **Zaposlovanje:** Čeprav je Slovenija v zadnjih letih pričala povečanemu številu kitajskih podjetij, se kitajski migranti pogosto zaposlujejo na manj kvalificiranih delovnih mestih. To je lahko posledica jezikovne bariere, pomanjkanja priznanih tujih izobrazb in diskriminacije.
- **Bivanje:** Najti primerno stanovanje po dostopni ceni je lahko velik izziv, še posebej v večjih mestih.
- **Družinske ločitve:** Mnogi kitajski migranti so ločeni od svojih družin, kar lahko povzroča čustvene stiske in težave pri vzgoji otrok.
- **Priznavanje izobrazbe:** Priznavanje tujih izobrazb je lahko zapleten postopek, kar lahko omeji možnosti za zaposlitev v poklicu, za katerega so migranti usposobljeni.
- **Biurokratske ovire:** Ureditve bivalnih in delovnih dovoljenj, prijava prebivališča ter drugi administrativni postopki so lahko dolgotrajni in zapleteni.
- **Stereotipi in predsodki:** Kitajski migranti se lahko srečujejo s stereotipi in predsodki, ki lahko vplivajo na njihovo vključevanje v slovensko družbo.

Posebni izzivi za kitajske podjetnike v Sloveniji:

- **Poslovno okolje:** Razumevanje slovenskega poslovnega okolja, zakonodaje in kulture poslovanja je ključno za uspeh kitajskih podjetij v Sloveniji.
- **Mreženje:** Vzpostavitev poslovnih stikov in mreženje s slovenskimi podjetji in institucijami je lahko zahtevno.
- **Jezikovna bariera:** Komunikacija s slovenskimi poslovnimi partnerji in zaposlenimi je ključnega pomena za uspešno poslovanje.

Slovenija si prizadeva ustvariti prijazno okolje za tuje državljane, vključno s Kitajci. Še vedno pa je prostor za izboljšave. Nekatere pobude, ki pomagajo kitajskim migrantom, vključujejo:

- **Jezikovni tečaji:** Ponujajo se številni jezikovni tečaji slovenščine za tujce.
- **Svetovalne službe:** Obstajajo organizacije, ki nudijo brezplačno pravno in socialno svetovanje migrantom.
- **Kulture integracije:** Organizirajo se različni dogodki in projekti, ki spodbujajo medkulturno sodelovanje.

Pomembno je poudariti, da se izkušnje kitajskih migrantov v Sloveniji zelo razlikujejo in da so nekateri bolj uspešni pri vključevanju v slovensko družbo kot drugi.

Zaključek

Kitajska diaspora v 21. stoletju predstavlja eno najpomembnejših demografskih in ekonomskih sil na svetu. Njen vpliv se čuti na vseh kontinentih, pri čemer se kitajski migranti aktivno vključujejo v gospodarstva gostiteljskih držav in oblikujejo njihovo družbeno tkivo. V Sloveniji, čeprav v manjšem obsegu, opazamo podobne trende. Kitajski podjetniki in delavci prispevajo k gospodarski rasti, medtem ko se soočajo z izzivi, kot so jezikovna bariera, priznavanje izobrazbe in kulturni razlike. V prihodnosti lahko pričakujemo še večjo povezanost med Kitajsko in Slovenijo, kar bo prineslo nove priložnosti, a tudi nove izzive.

Zbrani podatki lahko služijo, kot osnova za analizo migracijskih trendov kitajskih državljanov v Slovenijo. Podatki iz raziskave lahko pomagajo pri oblikovanju javnih politik, ki se nanašajo na integracijo tujih državljanov. Tako ugotovitve predstavljajo izhodišče za različne raziskave, ki se ukvarjajo z migracijami, kulturo, ekonomijo ali drugimi področji, povezanimi s kitajsko skupnostjo v Sloveniji. Vendar je za podrobnejšo analizo potrebno upoštevati tudi druge podatke, kot so starostna struktura, izobrazba, zaposlenost in geografska porazdelitev kitajske skupnosti v Sloveniji.

Čeprav je bilo v zadnjih letih opravljenih veliko raziskav o kitajski diaspori, še vedno obstaja veliko neznank. Še posebej zanimivo bi bilo podrobneje raziskati vpliv kitajske diaspore na lokalne skupnosti, njeno vlogo pri prenosu znanja in tehnologij ter njeno sodelovanje s kitajsko matično državo. Nadaljnje raziskave bi lahko pripomogle k boljši razumevanju tega kompleksnega fenomena in oblikovanju učinkovitejših politik za upravljanje migracij.

Viri in literatura:

1. Afonasiyeva, A. V. (2023). On the Question of the Size and Location of the Chinese Diaspora in the World (1949—present). *Problemy Dal'nego Vostoka*, 2, 72–92. <https://doi.org/10.31857/S013128120025331-5>
2. Andelman, D. A. (1979). China's Balkan Strategy. *International Security*, 4(3), 60–79. <https://doi.org/10.2307/2626694>
3. Arežina, S. Z. (2020). Sino-Yugoslav relations in the 1949–1977 period: The significance of Josip Broz Tito's 1977 visit to the People's Republic of China. *Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta u Prištini*, 50(2), 145–163. <https://doi.org/10.5937/ZRFFP50-27003>
4. Benton, G. (2007). *Chinese Migrants and Internationalism: Forgotten Histories, 1917–1945*. Routledge.
5. Bofulin, M. (2020). Kitajski migranti in covid-19: Mobilnost in izključevanje med pandemijo. *Dve Domovini*, 52 SE-. <https://doi.org/10.3986/dd.2020.2.06>
6. Brusadelli, F. (2023). A Federal Nightmare: The People's Republic of China and the Breakup of Yugoslavia. *Global Perspectives*, 4(1). <https://doi.org/https://doi.org/10.1525/gp.2023.75315>
7. Dimitrijević, D. (2020). Contemporary relations of Serbia and China in a changing world. In *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia* (pp. 247–272). Institute of International Politics and Economics; Faculty of Security Studies. https://doi.org/https://doi.org/10.18485/iipe_balkans_rssc.2020.ch16
8. Gungwu, W. (1993). Greater China and the Chinese overseas. *The China Quarterly*, 136, 926–948.
9. Holland, K. M. (2007). A History of Chinese Immigration in the United States and Canada. *American Review of Canadian Studies*, 37(2), 150–160. <https://doi.org/10.1080/02722010709481851>
10. Huynh, T. T., Jung Park, Y., & Ying Chen, A. (2010). Faces of China: New Chinese Migrants in South Africa, 1980s to Present. *African and Asian Studies*, 9(3), 286–306. <https://doi.org/https://doi.org/10.1163/156921010X515978>
11. Kuhn, P. A. (2008). *Chinese among others: Emigration in modern times*. Rowman & Littlefield.
12. Lai, W. L. (2004). Chinese Diasporas: An Overview. *Caribbean Quarterly*, 50(2), 1–14. <https://doi.org/10.1080/00086495.2004.11672229>
13. Lew-Williams, B. (2021). Paper Lives of Chinese Migrants and the History of the Undocumented. *Modern American History*, 4(2), 109–130. <https://doi.org/DOI:10.1017/mah.2021.9>
14. Lipovec Čebren, U., & Pistotnik, S. (2018). Migrants/refugees in Slovene healthcare: Many open questions and some possible answers. *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*, 161–180. <https://doi.org/10.17234/9789531756525.9>
15. Lockard, C. A. (2013). Chinese migration and settlement in Southeast Asia before 1850: Making fields from the sea. *History Compass*, 11(9), 765–781. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/hic3.12079>
16. Lukšič-Hacin, M. (2018). Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi. *Dve Domovini*, 0(48 SE-). <https://doi.org/10.3986/dd.v0i48.7128>
17. Lyer, S. (2013). Editorial Foreword. *Comparative Studies in Society and History*, 55(1), 1–4. <https://doi.org/DOI:10.1017/S0010417512000552>
18. Ma, L. J. C., & Cartier, C. L. (2003). *The Chinese diaspora: Space, place, mobility, and identity*. Rowman & Littlefield.
19. Malačič, J. (1989). Međurepubličke i vanjske migracije u Sloveniji od sredine 1950-ih godina—ekonomski uzroci i posljedice. *Migracijske i Etničke Teme*, 5(4), 325–339.
20. Medarić, Z., & Sedmak, M. (2019). When language and culture interfere: sexual and reproductive health of migrant women in the coastal region of Slovenia. *Women, Migrations and Health*, 155.
21. Mei, L. (2010). Chinese migrant workers in Singapore: An analysis based on interviews. *Ternational Journal of C*, 194.
22. Miles, S. B. (2020). *Chinese diasporas: a social history of global migration* (Vol. 20). Cambridge University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1017/9781316841211>
23. Moore, M., & Tubilewicz, C. (2001). Chinese migrants in the Czech Republic. *Asian Survey*, 41(4), 611–628. <https://doi.org/https://doi.org/10.1525/as.2001.41.4.611>
24. Nyíri, P. (2003). Chinese migration to eastern Europe. *International Migration*, 41(3), 239–265. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1468-2435.00248>
25. Pajnik, M., Bajt, V., & Herič, S. (2010). Migranti na trgu dela v Sloveniji. *Dve Domovini*, 32.
26. Parmelee, D. E., Henderson, G., & Cohen, M. S. (1982). Medicine under socialism: Some observations on Yugoslavia and China. *Social Science & Medicine*, 16(15), 1389–1396. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0277-9536\(82\)90133-2](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0277-9536(82)90133-2)
27. Pešec, M. (2020). Kitajska, varnostni izziv za Evropsko unijo = China, security challenge for the European Union . In *Sodobni vojaški izzivi* (Vol. 22, Issue 4, pp. 15–30).
28. Peterlin, J. (2018). Integracija Slovencev iz Argentine v nostalgčno deželo prednikov in slovensko delovno okolje. *Dve Domovini*, 47 SE-. <https://doi.org/10.3986/dd.2018.1.02>
29. Pokorn, N. K. (2019). Reševanje jezikovnih ovir v slovenskem zdravstvu: analiza stanja. *Večjezično Zdravje: Komunikacijske Strategije in Večkulturni Stiki s Tujejezičnimi Bolniki v Slovenskem Zdravstvenem Sistemu*, 31–47.
30. Pucelj, M., & Gorenc Zoran, A. (2023). How do the principals perceive the challenges of integration of immigrant students into Slovenian primary school educational space. *Policy Futures in Education*, 22(5), 948–969. <https://doi.org/10.1177/14782103231210342>
31. Pucelj, M., & Zoran, A. G. (2024). Challenges of integration of immigrant students into Slovenian primary schools—Perspectives of teachers and other professionals. *Policy Futures in Education*, 14782103241229524. <https://doi.org/10.1177/14782103241229525>
32. Raspor, A., Kobal, T., & Rodič, B. (2012). Chinese tourists - are they an opportunity for the Slovene and Croatian tourist industry? *Tourism and Hospitality Management*, 18(1), 111–125. <https://doi.org/10.20867/thm.18.1.8>
33. Srša Lovrec, J. (2022). Jezikovne ovire, s katerimi se pri začetni integraciji srečujejo novi priseljenci iz republik bivše Jugoslavije. *Andragoška spoznanja*, 28(2 SE-Poročila, odmevi, ocene), 137–140. <https://doi.org/10.4312/as/10958>
34. Stopić, Z., Niebuhr, R., & Pickus, D. (2021). Toward Nonalignment: The Improbable and Fateful Intersection of Yugoslavia and China in the Early Cold War, 1948–1951. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(2), 269–282. <https://doi.org/10.1080/19448953.2020.1867811>
35. Suhadolnik, N. V. (2020). Collecting Chinese objects in Slovenia at the turn of the twentieth century. *Ming Qing Yanjiu*, 24(2), 161–180.
36. Suntoo, R., & Chitto, H. (2009). Working and Living conditions of Chinese migrants in Mauritius. *Chinese in Africa and Africans in China Conference*, Centre for Sociological Research, Johannesburg, South Africa, August.
37. Vončina, B., & Marin, N. (2019). What issues do refugees face in integrating into labour markets? Evidence from Slovenia. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 25(1), 101–112. <https://doi.org/10.1177/1024258918807388>
38. Wang, W. W., & Fan, C. C. (2012). Migrant Workers' Integration in Urban China: Experiences in Employment, Social Adaptation, and Self-Identity. *Eurasian Geography and Economics*, 53(6), 731–749. <https://doi.org/10.2747/1539-7216.53.6.731>
39. Wong, J., & Tse, S. (2003). The face of Chinese migrants' gambling: A perspective from New Zealand. *Journal of Gambling Issues*, 9(1), 1–11. <https://doi.org/10.4309/jgi.2003.9.7>
40. Zavratnik, S. (2012). Images of Immigrants in Slovenia: Insights from Public Opinion Research. *Ethnicity Studies/Etniskumo Studij*.
41. Zhang, W. (2008). Oral health service needs and barriers for Chinese migrants in the Wellington area. *The New Zealand Dental Journal*, 104(3), 78–83.
42. Žitnik, J. (2008). Statistical Facts are Human Fates: Unequal Citizens in Slovenia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(1), 77–94. <https://doi.org/10.1080/13691830701708775>

SLOVENSKI TURIZEM V KONTEKSTU GLOBALIZACIJE IN COVIDA-19

Nina Jurinčič <https://orcid.org/0009-0009-5020-3272>⁵

Prejem: 27. 12. 2023.

Poslano v recenzijo: 4. 1. 2024.

Sprejeto v objavo: 26. 2. 2024

Povzetek

Namen: Članek preučuje vpliv globalizacije in pandemije covid-19 na slovenski turizem ter analizira odziv Slovenije na te izzive.

Metodologija: Z uporabo sekundarnih podatkov analiza razkriva, kako so se obiski tujih turistov spremenili od rekordnega leta 2019 do obdobja okrevanja v letih 2021 in 2022. Ključne ugotovitve vključujejo dvorezno naravo globalizacije, ki prinaša številne pozitivne učinke, hkrati pa tudi povečana tveganja.

Ugotovitve: Analiza je pokazala tudi obetajoče znake okrevanja in možnosti za Slovenijo, da izkoristi priložnost za preoblikovanje svojega turističnega modela. Omejitve analize obsegajo pomanjkanje podatkov o dolgotrajnih vplivih globalizacije na lokalno infrastrukturo ter težave pri natančnem napovedovanju prihodnjega razvoja turizma. Kaže se pa potreba po prilagoditvi strategij za trajnostni razvoj in izboljšanje dostopnosti ter kakovosti turističnih storitev. Pregled in analiza vplivov globalnih trendov ter pandemije na slovenski turizem skupaj s preučevanjem strategij so pomembni za pripravo boljših kriznih strategij, ki bodo pripomogle k hitrejšemu okrevanju sektorja in trajnostno naravnani prihodnosti.

Ključne besede: pandemija, svetovni trendi, trajnostni razvoj, strategija, deglobalizacija.

SLOVENIAN TOURISM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION AND COVID-19

Summary

Design/Methodology/Approach: The article examines the impact of globalization and the COVID-19 pandemic on Slovenian tourism and analyzes Slovenia's response to these challenges. Utilizing secondary data, the analysis reveals how foreign tourist visits have changed from the record year of 2019 to the recovery period of 2021 and 2022.

Findings/Results and Conclusions: Key findings include the dual-edged nature of globalization, which brings numerous positive effects while also increasing risks. The analysis also highlights promising signs of recovery and opportunities for Slovenia to capitalize on the chance to reshape its tourism model. Limitations of the analysis include a lack of data on the long-term effects of globalization on local infrastructure and difficulties in accurately predicting future tourism trends. There is a clear need to adjust strategies for sustainable development and to improve accessibility and quality of tourism services. The review and analysis of the impacts of global trends and the pandemic on Slovenian tourism, along with the examination of strategies, are crucial for developing better crisis strategies that will aid in the sector's quicker recovery and a sustainability-oriented future.

Keywords: pandemic, global trends, sustainable development, strategy, deglobalisation.

JEL Classification: L83 Tourism

Paper categorization: Review

Corresponding Author: Nina Juričič, jurincic.nina@guest.arnes.si

DOI: 10.5281/zenodo.14063370

⁵ Nina Jurinčič, Fakulteta za uporabne družbene študije, Nova Gorica, jurincic.nina@guest.arnes.si

Uvod

Globalizacija je kompleksen proces, ki ga različni strokovnjaki definirajo na različne načine, saj vključuje večplastne spremembe v ekonomskih, političnih, kulturnih in tehnoloških sferah družbe (Giddens, 1991; Beck, 1997, 2003; Robinson, 1998; Al-Rodhan, 2006; Rizman, 2008; Cole, 2017). Kljub temu se večina strokovnjakov strinja, da ima globalizacija pomemben vpliv na življenje posameznikov in skupnosti, predvsem prek medsebojne povezanosti trgov, kultur in politik (Giddens, 1999; Beck, 2003). Ta medsebojna povezanost je bila še posebej očitna v turizmu, ki je postal eden ključnih dejavnikov sodobnega gospodarskega razvoja.

Kot pomemben del številnih sodobnih nacionalnih ekonomij ima turizem pomembno vlogo pri gospodarskem razvoju. Brelik (2018) navaja, da je pomemben dejavnik pri spodbujanju tako lokalnega kot regionalnega družbeno-ekonomskega razvoja. Zaradi povpraševanja na področju turističnih storitev, ki je strmo naraščalo vse do leta 2019 (STO, 2020), turizem ključno vpliva na podjetništvo, naložbe in inovacije. Kako veliko vlogo ima turizem v gospodarski sferi, se je pokazalo na prelomu let 2019 in 2020, ko je zdravstvena kriza, ki je prerastla v nekaj nepredstavljivega, postavila pod vprašanje razumevanje razvoja turizma v prihodnosti.

Globalizacija, ki je v preteklosti omogočila, da se je turizem sploh začel razvijati, je pokazala, kako rizičen je v resnici sistem povezovanja sveta in kako krhki so nacionalni turistični trgi. (Niewiadomski, 2020) Številne značilnosti globalizacije, ki so v preteklosti pomenile napredek oziroma razvoj turizma, so postale poti za širjenje covida-19. Mednarodno poslovanje in potovanja so bila prepoznana kot pomembni faktorji pri širjenju bolezni. (Haryanto, 2020) Urbanizacija okolja in integracija svetovnega gospodarstva sta olajšali čezmejno povezovanje, globalizacija pa je postala temeljni mehanizem za prenos bolezni. (Niewiadomski, 2020) Posledica je bila zapiranje meja. Namesto da bi se države odpirale, so omejevale vstop, letala, s katerimi je bil svet povezan bolj kot kadarkoli prej, so ostala na tleh, popotniki so prvič začeli bolj intenzivno razmišljati o higieni in zdravstveni varnosti na turistični destinaciji ter o tem, kako smo z netrajnostnim razvojem spremenili svoje okolje.

Svet po pandemiji covida-19 se je drastično spremenil, kar velja tudi za turizem. Namen tega članka je raziskati, kako je pandemija vplivala na razvoj slovenskega turizma v kontekstu globalizacije, ter pregledati strategije, ki so se pojavile za izboljšanje trajnosti in odpornosti turističnega sektorja. V prvem delu je predstavljen koncept globalizacije kot procesa, ki povezuje svet (Giddens, 1999; Beck, 2003). Drugi del preučuje tesno povezavo med turizmom in globalizacijo ter izpostavlja njuno medsebojno odvisnost. V tretjem delu so predstavljeni podatki o turizmu v Sloveniji in analizirane strategije, s katerimi bi lahko slovenski turizem postal bolj trajnosten in odporen na prihodnje krize.

Teoretično ozadje – pojem globalizacije

Izraz globalizacija je danes pogosto uporabljen, a veliko krat brez pravega razumevanja njegovega pomena. Akademiki globalizacijo obravnavajo kot proces (Giddens, 1991; Beck, 1997, 2003; Robinson, 1998; Al-Rodhan, 2006; Rizman, 2008; Cole, 2017), vendar pa se njihove definicije v določenih podrobnostih razlikujejo. Da bi bolje razumeli pojem globalizacije, si oglejmo nekatere ključne poglede.

Giddens (1999) opozarja, da je globalizacija postala zelo razširjen izraz v vsakdanjem in tudi strokovnem govoru. Zaradi pogoste uporabe je pričakovano, da pomen izraza ni vedno jasen. Giddens povezuje globalizacijo s tezo, da živimo v enotnem svetu, vendar postavlja vprašanje, kaj to resnično pomeni. Po njegovem mnenju skeptiki trdijo, da globalizacija ne obstaja in da je globalna ekonomija enaka tistim iz preteklih obdobj, medtem ko radikalci menijo, da je globalizacija zelo resnična in da njene posledice občutimo povsod. Radikalci trdijo, da je globalni trg neodvisen od nacionalnih meja in da so države izgubile svojo suverenost. Giddens se strinja z radikalno stranjo, vendar opozarja, da obe strani preveč poudarjata ekonomski vidik, medtem ko globalizacija vključuje tudi politične, tehnološke in kulturne spremembe.

Podobno Beck (1997) globalizacijo opisuje kot proces, ki ustvarja transnacionalne vezi, povečuje pomen lokalnih kultur in v ospredje postavlja tretje kulture. Beck opozarja na pogosto napačno uporabo izraza globalizacija in poudarja, da ima ta proces več dimenzij, vključno s kulturno, ekonomsko in politično. V svoji analizi (2003) Beck globalizacijo obravnava kot proces, ki razgrajuje enotnost nacionalnih držav ter povzroča konflikte med nacionalnimi in transnacionalnimi akterji. Trdi, da globalizacija ne pomeni konca politike, ampak njen prehod iz okvirov nacionalnih držav v globalni prostor, kjer so vplivi transnacionalnih akterjev vse bolj prisotni.

Al-Rodhan (2006) predlaga definicijo globalizacije kot procesa, ki vključuje vzroke, potek in posledice transnacionalne in medkulturne integracije človeških in nečloveških dejavnosti. Globalizacija je po njegovem mnenju kompleksen in nenehno spreminjajoč se proces, ki se prilagaja razvoju človeške družbe. Prav ta dinamičnost procesa ustvarja različne poglede na globalizacijo, ki pa se pogosto osredotočajo na vprašanje, ali so spremembe bolj politične, ekonomske ali družbene narave.

Rizman (2008) navaja pet širših definicij globalizacije, ki segajo od internacionalizacije in liberalizacije do modernizacije in univerzalizacije. Globalizacijo razume kot proces, v katerem se globalni prostori reorganizirajo in se rušijo teritorialne omejitve. Martell (2010) poudarja pomen svetovne komunikacije, ki daje občutek tesnejših in hitrejših povezav med ljudmi. Globalizacija po njegovem mnenju ni zgolj ekonomski pojav, ampak vpliva tudi na politiko in kulturo.

Cole (2017) dodaja, da globalizacija vključuje povezovanje ekonomskih, kulturnih, socialnih in političnih sfer, kar vodi v širjenje kapitalizma in kulturnih vrednot po vsem svetu. Globalizacija, kot proces, preoblikuje vsakodnevno življenje posameznikov in vpliva na vse vidike moderne družbe.

Vsi avtorji se strinjajo, da globalizacija ni enodimenzionalni proces, ampak kompleksen pojav, ki vključuje preplet različnih sfer človeškega življenja – od ekonomije in politike do kulture in tehnologije. Globalizacija vpliva na vsako od teh področij na načine, ki se med seboj prepletajo in pogojujejo, kar pomeni, da jo ni mogoče obravnavati zgolj z enega vidika. Ta proces vpliva tako na globalne kot lokalne ravni, kjer ustvarja nove oblike interakcij in razmerij moči. Različni avtorji opozarjajo, da globalizacija prinaša pomembne izzive in priložnosti, saj spodbuja povezovanje svetovnih družb, hkrati pa preoblikuje identitete, socialne strukture in ekonomske sisteme. Razumevanje globalizacije je tako ključnega pomena za analizo sodobnega sveta, saj njene posledice prežemajo vsak vidik življenja, od vsakodnevnih interakcij med posamezniki do globalnih političnih in gospodarskih trendov, ki oblikujejo prihodnost držav in družb.

Globalizacija v turizmu

Globalizacija je kompleksni proces, ki vključuje številne fenomene, vključno s turizmom (Giddens, 1991; Beck, 1997, 2003; Robinson, 1998; Al-Rodhan, 2006; Rizman, 2008; Cole, 2017). Turizem je pomemben del globalizacijskih procesov, saj predstavlja eno od najvišjih oblik internacionalizacije (Perić, 2005). Ključna instrumenta globalizacije sta mednarodna trgovina in komunikacija, ki se odvijata prek različnih medijev, zaradi česar so informacije postale tržna dobrina. V ekonomskem smislu globalizacija pomeni povečanje medsebojne odvisnosti trgov in proizvodnje, zlasti prek trgovanja z dobrinami in storitvami, kapitalskih tokov ter mednarodnih strateških zavezništov in kooperacij (Perić, 2005).

Globalizacija v turizmu vpliva na dostop do informacij, razvoj transportnih sistemov, prosti trg, širitev hotelskih verig in naraščajoče povpraševanje po turističnih storitvah. Turizem je na globalni ravni prednostni gospodarski sektor, saj prinaša pozitivne makroekonomske učinke. Spodbuja razvoj krajev, povečuje bruto domači proizvod (BDP), ustvarja nova delovna mesta, povečuje prihodke in pospešuje razvoj infrastrukture. Prihodki, ki jih ustvarja turizem, izhajajo iz mreže, v katero so vključeni hoteli, restavracije, turistične agencije in drugi ponudniki storitev (Breljak, 2018). Geografska distribucija teh prihodkov neenakomerna pa je neenakomerna, saj so prihodki iz turizma različni po regijah.

Globalizacija turizma je dinamičen proces, ki se odvija v več fazah in je rezultat odločitev podjetij ter politike (Hjalager, 2007). Hjalagerjeva (2007) navaja štiri faze globalizacije v turizmu, ki segajo od prvotnih poskusov vstopa na tuje trge do ustvarjanja novih trgov in poslovnih konceptov, ki presegajo tradicionalne definicije turizma. Vendar se te faze pogosto prekrivajo, kar otežuje nadzor nad stroški in dostop do virov ter delovne sile (Hjalager, 2007). Zato številna podjetja in destinacije težko nadzorujejo svoj položaj na globaliziranem trgu in so prisiljena slediti globalnim trendom, da ostanejo konkurenčna.

Mednarodno trgovanje v turizmu poteka na več ravneh, pri čemer javni sektor pogosto deluje na državni, regionalni in lokalni ravni, medtem ko glavnino delovanja prevzemajo zasebna podjetja, predvsem mala in srednje velika podjetja (Perić, 2005). Uspeh turistične destinacije je v veliki meri odvisen od sodelovanja med javnim in zasebnim sektorjem ter ustvarjanja edinstvenih identitet, ki destinacije razlikujejo na globalnem trgu. Trajno sodelovanje med različnimi deležniki je ključnega pomena za oblikovanje strategij, ki privabljajo turiste in zagotavljajo dolgoročno konkurenčnost.

Globalizacija v turizmu vpliva ne samo na ponudbo, ampak tudi na povpraševanje. Perić (2005) poudarja, da na ponudbo vplivajo svetovni ponudniki, digitalna komunikacija, spletne rezervacije, nizke cene letalskih prevozov in nove destinacije. Na povpraševanje pa vplivajo višji življenjski standard, bolj razgledani in izkušeni turisti ter njihova pričakovanja. Feige (1998; v Perić, 2005, str. 35) izpostavlja različne vidike globalizacije v turizmu, kot so gospodarska integracija, tehnološki razvoj, kulturne spremembe, ekološki vplivi in politične usmeritve, kar vse prispeva k temu, da globalizacija prinaša tako pozitivne kot negativne posledice. Pri predstavitvi karakteristik globalizacije v turizmu se Perić sklicuje na avtorja M. Feigeja (1998), in sicer v Tabeli 1 (Feige, 1998, str. 111; v Perić, 2005, str. 35).

Tabela 1: Karakteristike globalizacije v turizmu (Feige, 1998, str. 111; v Perić, 2005, str. 35)

Gospodarstvo
Horizontalna in vertikalna integracija strategij turističnih podjetij. Tuje investicije v hotele in turistične atrakcije (»globalni turistični trgi«). Globalni akterji in strateška zaveznitva (letalske družbe, hoteli, organizatorji potovanj). Upravljanje globalnega turizma. Globalna konkurenca med letovišči.
Tehnologija
Globalni sistem rezervacij. Standardizirane tehnologije na področju transportnega sistema.
Kultura
Globalni turist: uniformirano obnašanje popotnikov. Ustvarjanje »globalne turistične vasi«.
Ekologija
Turizem kot »globalni sindrom ekološkega problema«. Podnebne spremembe in njihov vpliv na turistične destinacije.
Politika
Vse večji pomen mednarodnih turističnih organizacij. Potreba po globalni koordinaciji in regulaciji potnikov. Trajnostni razvoj kot kvalitetna in prevladujoča ideja.

Globalizacija turizma ima pozitivne učinke na gospodarstvo, vendar lahko povzroči tudi negativne vplive na okolje, kulturno identiteto turistov in destinacij ter povečanje kriznih situacij na globalni ravni.

Globalizacija je močno preoblikovala turizem, ki je postal eden ključnih dejavnikov gospodarskega razvoja. Povezovanje svetovnih trgov, hitrejša dostopnost informacij in izboljšane transportne povezave so omogočili širšo dostopnost do turističnih destinacij po vsem svetu. Hkrati pa globalizacija spodbuja kulturne izmenjave in ustvarja nove oblike turizma, ki vplivajo tako na lokalne skupnosti kot na globalno gospodarstvo. Turizem je tako postal odraz in gonilna sila globalizacije, s čimer se njegova vloga v mednarodnem gospodarskem okolju le še krepi.

Covid-19 in deglobalizacija turizma

Vpliv pandemije covid-19 na potniški turizem je bil sprva močno podcenjen. Turistični sektor in odločevalci še dolgo niso razumeli polnega obsega posledic te brezprecedenčne krize na turizem. Kot ugotavljajo Škare, Soriano in Porada-Rochón (2021), so globalni učinki pandemije v obliki skupnih šokov dodatno zaostriili krizo. Turistični tokovi so postali odvisni od ukrepov posameznih držav, kar je ustvarilo kompleksno dinamiko, v kateri se turizem ne more vrniti na predkrizno raven, če vse države ne odpravijo omejitev potovanj.

Pandemija je s strogimi omejitvami potovanj in zapiranjem mej povzročila globoko spremembo v potovanjih. Niewiadomski in Haryanto (2020) poudarjata, da so hitre in drastične omejitve, kot so prepovedi množičnih dogodkov, zaprtje mej ter omejitve mednarodnih potovanj, zaustavile globalni turizem. Deglobalizacija, kot proces zmanjševanja medsebojne povezanosti držav, je postala očitna tudi v turizmu. Kim, Li in Lee (2020) definirajo deglobalizacijo kot proces, kjer se med državami zmanjšujeta odvisnost in integracija, kar vpliva tudi na turizem.

Covid-19 je sprožil vrnitev geografskih ovir in povečal relativne razdalje med kraji, kar je skoraj popolnoma ustavilo mednarodni turizem. Niewiadomski (2020) trdi, da so bili ključni dejavniki, ki so omogočali mednarodno potovanje, ustavljeni ali upočasnjeni, kar je privedlo do začasne ustavitve turistične industrije. Madhok (2021) poudarja, da je pandemija razkrila ranljivosti globalizacije in označuje covid-19 kot prelomno točko v njenem razvoju. Pojavila se je potreba po ponovnem razmisleku o bolj celoviti globalizaciji, ki presega zgolj ekonomske vidike in upošteva tudi zdravstvene in okoljske skrbi.

Deglobalizacija v turizmu je imela različne posledice, še posebej za države, ki so močno odvisne od turizma. Furgacz (2022) izpostavlja primer Šrilanke, ki je bankrotirala zaradi upada prihodkov iz turizma, saj ta predstavlja pomemben del njenega gospodarstva. Padec mednarodnega turizma in zaprtje mnogih turističnih destinacij je tako pokazal, da globalne povezave, ki so bile prej obravnavane kot zanesljive, niso bile odporne proti šokom, kot je pandemija.

V kontekstu turizma je covid-19 poudaril potrebo po spremembi turističnih modelov v bolj trajnostno usmerjene. Haryanto (2020) in Dorobantu et al. (2021) menita, da se je zaradi pandemije spremenilo turistično povpraševanje, kar je vodilo do zmanjšanja

mednarodnih potovanj in povečanja domačega turizma. Värzaru, Bocean in Cazacu (2021) opozarjajo, da je nujno sprejeti nove strategije in trajnostne poslovne modele, da bi preprečili ponovitev težav iz preteklega obdobja. Turizem mora postati odporen in trajnosten, z osredotočenostjo na krepitev zaupanja turistov, prilagajanje infrastrukture in izboljšanje varnosti.

Kriza covida-19 je torej začasno ustavila globalizacijo turizma in sprožila proces deglobalizacije, vendar ta proces ni nujno trajen. Kot trdijo Demirova, Moskvina in Pravnik (2021), je pandemija prinesla le začasno upočasnitev globalizacije, medtem ko bo prihodnost morda prinesla novo obliko globalizacije.

Pandemija covida-19 je razkrila ranljivost globaliziranega turizma in poudarila nevarnosti, ki izhajajo iz prevelike odvisnosti od mednarodnih potovanj. Omejitve potovanj in zaprtje mej so povzročile začasno deglobalizacijo turizma, kar je močno prizadelo turistične industrije po vsem svetu. Hkrati pa je pandemija spodbudila premislek o bolj trajnostnih in lokalno usmerjenih oblikah turizma, kar bi lahko v prihodnosti prineslo bolj uravnotežen pristop k turističnemu razvoju.

Metodologija in cilji članka

Kot zapisano, je pandemija močno zarezala v svetovni turistični trg in Slovenija ni bila izvzeta. Tako kot druge države je bila tudi Slovenija postavljena pred vprašanje, kakšne strategije sprejeti, da bo slovenski turističen model postal bolj trajnosten in odporen na spreminjajoči se svet. Z analizo sekundarnih podatkov, pridobljenih na portalu SiStat Statističnega urada RS, pri Slovenski turistični organizaciji, Slovenski Banki in Svetovnega sveta za potovanja in turizem, smo poskušali obravnavati slovenski turizem v kontekstu globalizacije in odgovoriti na vprašanje, kako se država v novi strategiji slovenskega turizma spopada z izzivi, ki jih prinaša globalizacija ter so, kot je bilo razvidno iz zadnjih štirih let, lahko tudi izrazito negativni.

Osredotočili smo se na analizo podatkov, ki prikazujejo, kako se je gibalo število tujih turistov v letih od 2019, ko je bilo rekordno leto za slovenski turizem, do 2021 in 2022, ko je slovenski turizem začel počasi okrevati. Obravnavali smo tudi podatke, povezane z razlogi za obisk v luči svetovnih dogodkov, in podatke o potrošnji tujih turistov v Sloveniji. Pregledali smo tudi gibanje prihodkov iz naslova turističnega gospodarstva in delež teh prihodkov v okviru domačega bruto proizvoda.

Rezultati in ugotovitve

V Sloveniji se prihodi turistov razlikujejo glede na staroste skupine in države, iz katerih prihajajo. Tuji turisti prihajajo v Slovenijo zaradi različnih razlogov, kar je ključno pri oblikovanju promocije na nacionalni ravni. Slovenija predvsem v zadnjem desetletju veliko vlogo v promocijo turizma na tujih trgih. Zaradi vstopa na mednarodni trg ima tudi globalizacija precejšen vpliv na Slovenijo, vedno več je tudi tujih investicij v turistični sektor. Najbolj se to pozna na področju hotelirstva. V Sloveniji je največ hotelov v lasti Rusov. Sledijo Srbi, Avstrijci, Francozi, Madžari, Hrvati, svoj delež v nastanitvenem sektorju turizma v Sloveniji pa imajo tudi Hongkonžani. Slovenska oblast z različnimi dejavnostmi in ukrepi, ki so zakonsko urejeni, spodbuja neposredne tuje naložbe. Vzrok za živahno dejavnost kupcev slovenskih hotelov pa naj bi bil, povečanje ugleda Slovenije kot turistične destinacije, pa tudi varnost države v primerjavi s tujino (delo.si, 2017). To, pa tudi domače investicije in vlaganja v razvoj trajnostnega zelenega turizma so pospešili razvoj turistične industrije v Sloveniji, zaradi česar ima danes ta panoga velik vpliv na domačo ekonomijo države. Država tudi redno spodbuja razvoj turizma z javnimi razpisi za sofinanciranje vlaganj v nastanitveno turistično ponudbo za dvig dodane vrednosti turizma v okviru mehanizma za okrevanje in odpornost. Z razpisi želijo spodbuditi naložbe v trajnostni razvoj nastanitvene infrastrukture za doseg dviga kakovosti infrastrukture. Cilj razpisov je tudi doseganje višje kakovosti storitev ter s tem dvig konkurenčnosti in dodane vrednosti v turizmu.

Turistični prihodi iz tujine

Do leta 2019 je bil slovenski turizem v izjemnem vzponu. Leto 2019 je veljalo za rekordno leto (STO, 2020). Pandemija covida-19 je sicer močno zarezala v rast turizma, predvsem na račun manjšega števila tujih gostov, vendar se že od leta 2021 beleži vnovična strma rast turistov. Po podatkih Državnega statističnega urada je bilo od januarja do novembra 2022 zabeleženih nekoliko manj kot 14,9 milijona prenočitev. To je 42 % več kot v enakem obdobju leta 2021 in le slab odstotek manj kot v enakem obdobju leta 2019. Dobro tretjino vseh prenočitev so še vedno predstavljali domači gosti, ostalo pa tuji.

Razlogi za turistične obiske iz tujine so različni. Tujci prihajajo v Slovenijo zaradi raznolikih lokalnih turističnih destinacij, temveč tudi zaradi na primer poslovnih priložnosti. Iz spodnje tabele in grafa, pridobljenih iz Podatkovne baze SiStat, je razvidno, kako se je število tujcev gibalo in povečevalo iz leta v leto do leta 2019. V sezoni 2019 je bilo prihodov vseh gostov 6.229.573, od tega tujih 4.701.878. Nočitev je bilo 15.775.331, tujih pa 11.370.766, kar je 72,08 odstotka vseh prenočitev. Povprečno so tujci pri nas prebili 2,42 dneva. Leta 2020 se je obisk tujcev zaradi pandemije bistveno zmanjšal. Predstavljal je le dobro tretjino vseh prihodov oz. prenočitev (36,44 %).

Skupaj je bilo 3.065.085 prihodov in 9.204.374 nočitev, do tega je bil 1.216.114 prihodov in 3.354.356 nočitev iz tujine. Kako hitro si je opomogel slovenski turizem na tujih trgih, kažejo že številke od leta 2021 naprej. V letu 2021 je obisk tujcev v primerjavi z 2020 narasel za 50,68 odstotka, v letu 2022 pa že za kar 200,36 odstotka. Kljub pandemiji covida-19 ima pritek tujih turistov v Slovenijo pozitiven trend, kar prispeva h gospodarskemu razvoju države.

Podatki kažejo (STO, 2023), da je leta 2019 največ tujih turistov obiskalo Slovenijo zaradi naravnih lepote (88 %), varnosti (81 %) in možnosti sprostitve ter počitka (78 %). To so trije glavni motivi, ki veljajo za večino tujih turistov, ne glede na to, od kod prihajajo. Italijanski gosti so se odločili za Slovenijo še zaradi skrbi za zdravje in ugodnih cen, nemški pa zaradi želje po rekreaciji. Rusi, Srbi in Hrvati so kot motiv obiska navedli še wellness (STO, 2023). Leta 2022 so med prvimi tremi razlogi za obisk Slovenije še vedno osebna varnost (35 %) in naravne lepote (22 %), čeprav se je vrstni red spremenil. Možnosti za počitek in sprostitve (25 %) pa so prehitile rekreativne dejavnosti (26 %). Če primerjamo leto 2019 in leto 2020 ugotovimo, da se je bistveno spremenil obisk države zaradi sprostitve in počitnic, padel je za kar 65,1 odstotka, za približno toliko odstotkov (64,64 %) je padel obisk države zaradi poslovnih razlogov, najmanj se je spremenil obisk države zaradi ogleda naravnih in kulturnih znamenitosti. Ta je padel za 8,44 odstotkov.

Leta 2019 je največ tujih turistov obiskalo gorske občine (1.519.494), Ljubljano (1.068.887) in obmorske občine (612.397). Leta 2020 so še vedno prednjačile gorske občine (441.205). Leta 2022 so se številke počasi začele približevati podatkom iz leta 2019. Gorske občine je obiskalo 1.387.692 tujih turistov, Ljubljano 847.704, obmorske občine pa 507.841. Zgornji podatki kažejo, da se je Slovenija na nacionalni ravni pri promociji v tujini osredotočila na promocijo zelenega oz. naravnega aktivnega turizma. Manj tujih gostov se je - predvsem v času covida-19 – odločalo za obisk zdraviliških destinacij ali mest.

Prispevek k bruto domačemu proizvodu

Posledice pandemije covida-19 so občutili vsi gospodarski sektorji, vključno s turizmom. Pred pandemijo je predstavljal turizem enega od največjih gospodarskih sektorjev na svetu. Vsaka četrta oseba je bila zaposlena na področju turizma, kar pomeni, da je turizem ustvarjal 10,3 odstotka (333 mio) vseh služb in 10,3 odstotka (9,6 milijona USD) svetovnega bruto domačega proizvoda (BDP). Mednarodni gosti so na svetovni ravni v letu 2019 potrošili 1,8 bilijonov USD, kar je 6,8 celotnega izvoza. Podatki Svetovnega sveta za potovanja in turizem (WTTC) kažejo, da je bilo leta 2020 zaradi covida-19 na svetovni ravni ukinjenih 62 milijonov delovnih mest, 271 milijonov zaposlenih je ostalo brez službe. Ta 18,6-odstotni padec je občutil celoten sektor, vključno z majhnimi in srednjimi poslovnimi subjekti, ki predstavljajo 80 odstotkov vseh svetovnih podjetij v sektorju. Ta podjetja so poleg žensk, mladi, manjšin oz. drugih rizičnih skupin najbolj občutila posledice pandemije. Sektor je na svetovni ravni utrpel izgube v višini približno 4,9 bilijona USD, prispevek k svetovnemu BDP je padel za 50,4 odstotka letno, v primerjavi s 3,3 odstotka celotnega svetovnega gospodarstva. Čeprav je začel sektor okrevati že leta 2021, je bilo to počasno zaradi vplivov različic covida-19, omejitev pri prečkanju državnih meja in pomanjkanju koordinacije med vladami. Leta 2021 se je prispevek turizma v svetovni BDP povečal za 1 bilijon USD (+21,7 % dvig) in dosegel 5,8 bilijonov USD, delež panoge v celotnem gospodarstvu pa se je zvišal s 5,3 odstotka v letu 2020 na 6,1 odstotka v letu 2021. Številke so se izboljšale tudi na področju zaposlovanja, ustvarjeno je bilo 18,2 mio delovnih mest (+6,7 %). (WTTS, 2022) Leta 2022 je bil prispevek turizma v svetovni BDP 7,6 odstotka, kar pomeni, da se je statistika izboljšala za 22 odstotkov v primerjavi z letom 2021, do rezultatov iz leta 2019 pa je manjkalo le še 23 odstotkov. Ustvarjenih je bilo 22 mio novih delovnih mest, kar je bilo 7,9 odstotka več kot leto prej in 11,4 odstotka manj kot leta 2019. potrošnja domačih turistov se je na svetovni ravni povečala za 20,4 odstotka, kar je bilo le 14,1 odstotka manj kot 2019. Mednarodna potrošnja se je sicer dvignila za 81,9 odstotka, vendar je bilo to še vedno 40,4 odstotka manj kot leta 2019. (WTTS, 2023)

V Sloveniji so se številke gibale podobno. Podatki Banke Slovenije (STO, 2023) so pokazali, da se je skupni prispevek turizma v bruto domačem proizvodu (BDP) v letu 2022 povečal za 26,1 odstotka glede na leto 2021. Še vedno pa je bil za 7,5 odstotka nižji kot leta 2019. Skupni prispevek turizma v celotni BDP v letu 2022 je tako predstavljal 9,2 odstotka (STO, 2023). Leta 2022 je vrednost izvoza potovanj predstavljala 26 odstotkov vseh storitev. Številka se približuje letu 2019 (leta 2020 je bila 18 odstotkov), ko je bila vrednost izvoza potovanj 33 odstotkov. Čeprav potovanja kažejo izrazito okrevanje, z najvišjim povečanjem presežka med vsemi vrstami storitev v letu 2022, pa bo turizem na globalni ravni predpandemično raven najverjetneje dosegel leta 2024 (Banka Slovenije, 2023).

Leta 2019 so tuji turisti v Sloveniji potrošili 54 evrov na dan za sprotne izdatke, ki predstavljajo dnevne izdatke brez prevoza in nočitev. Za nočitev so v povprečju potrošili 62 evrov, dnevna potrošnja pa je bila najvišja v zimski sezoni (68 evrov), najnižja pa poleti v kampih (40 evrov). Največ so porabili Rusi (92 evrov), nato Italijani, Francozi (66 evrov) in Američani (65 evrov). Leta 2022 so na dan potrošili 176 evrov, od tega 87 evrov za nastanitev in 89 evrov za sprotne izdatke. Dnevna poraba v kampih je bila približno enaka kot leta 2019, in sicer 43 evrov. V letu 2022 so bili dnevni izdatki na tujega turista najvišji za Italijane (220 evrov), sledili so Avstrijci (168 evrov), državljani držav Beneluksa (158 evrov) in Nemčije (141 evrov).

Strategija razvoja turizma in globalni trendi

Javna agencija Republike Slovenije za trženje in promocijo turizma – Slovenska turistična organizacija je maja 2022 začela uresničevati novo Strategijo slovenskega turizma za obdobje 2022–2028. Strategija je naravnana razvojno, zasleduje cilj oblikovanja okoljsko sprejemljive destinacije in upošteva poleg slovenskega in evropskega tudi globalni razvojni okvir. Strategija temelji na predhodno predstavljenih podatkih o rasti turizma in hudih negativnih učinkih nepričakovanih kriz, na katere organizacije in politike nimajo vpliva, a so, kot je bilo videno v primeru covida-19, posledica globalizacije in možne povezanosti sveta. Edino, kar jim preostane, je, da so pripravljene na čim bolj učinkovito ukrepanje in čim bolj intenzivno okrevanje. Da bi bili pri tem uspešni, strategija predvideva vrsto ukrepov, ki naj bi služili prestrukturiranju ponudbene strani slovenskega turizma.

Strategija združuje vse deležnike v nujno potrebnem premiku k bolj uravnoteženemu, odpornemu turizmu, naravi ter lokalnemu prebivalstvu. Cilji nove politike so večja uspešnost pri doseganju tržnega segmenta tako imenovanega zahtevnejšega obiskovalca, ki išče raznolik in aktivna doživetja, mir in osebne koristi. Poleg tega slovenski turizem v novem strateškem obdobju zasleduje realizacijo strukturnih sprememb v nastanitveni dejavnosti, razbremenitev visokega obiska v določenih destinacijah v konicah sezone oziroma usmerjanje gostov na manj znane, zelene destinacije ter posledično omilitev pritiskov na naravo in lokalno skupnost, hkrati pa povečanje pozitivnih učinkov turizma. Namen novih smernic je krepiti pozicijo globalne zelene butične destinacije, hkrati pa z uravnavanjem turističnih tokov, skrbjo za okolje in spodbujanjem pozitivnega odnosa do narave omiliti negativne posledice globalizacije.

Z izjemo covidnih let 2020 in 2021 v Sloveniji po podatkih portala SiStat prevladujejo tuji gosti. Teh je bilo leta 2019 in 2022 skoraj dvakrat več kot domačih. Toi pomeni, da predstavljajo ciljno skupino slovenskega turističnega sektorja. Strategija slovenskega turizma je zato pretežno usmerjena k zasledovanju globalnih turističnih trendov. Prilagajanju globalnim trendom pripisujejo uspešnost Slovenije kot ene od vodilnih destinacij evropske turistične regije. Kljub težnji po globalni vključenosti slovenskega trga so v strategiji poudarjeni tudi izzivi, ki jih predstavlja globalizacija. Med temi izzivi so zaostajanje ponudbe za povpraševanjem, gostota turistične dejavnosti v državi, nizka dodana vrednost, učinkovitost upravljanja, ogljični odtis in drugi okoljski izzivi, zaostajanje v mednarodni konkurenčnosti.

Za spopadanje z izzivi so v strategiji zastavili:

- Pet strateških ciljev:
 - povečanje kakovosti, vrednosti in zagotovitev celoletne turistične ponudbe;
 - povečanje zadovoljstva lokalnih prebivalcev, zaposlenih v turizmu in gostov;
 - pozicioniranje turizma kot generatorja vrednosti in trajnostnega razvoja;
 - razogljičenje in uravnoteženje slovenskega turizma
 - ter zagotovitev kompetentne in učinkovite upravljalvske strukture;
- Sedem politik s konkretnimi ukrepi za doseganje ciljev:
 - Politika 1: naložbe in podjetniško okolje;
 - Politika 2: javna/skupna infrastruktura in dediščina za turistični ambient Slovenije;
 - Politika 3: človeški viri za dvig dodane vrednosti;
 - Politika 4: trajnost in zelena shema slovenskega turizma;
 - Politika 5: dostopnost in trajnostna mobilnost;
 - Politika 6: upravljanje destinacij in povezanost turizma;
 - Politika 7: produkti in trženje;
- Tri horizontalne politike, ki podpirajo uresničevanje ključnih strateških politik:
 - Digitalna preobrazba slovenskega turizma;
 - Usmeritve politike na zakonodajnem in finančnem področju;
 - Institucionalni okvir in horizontalno medresorsko in medsektorsko upravljanje in usklajevanje politik.

Vprašanja globalnega turističnega sektorja naslavlja predvsem prva, peta in šesta politika. Te v svojih strateških načrtih predvidevajo ukrepe za spodbujanje zasebnih naložb v turizmu, dvig zunanje konkurenčnosti in produktivnosti, zeleno in nizko emisijsko dostopnost Slovenije, uvajanje trajnostne mobilnosti ter spodbujanje razvoja turizma na destinacijski in regionalni ravni. Posredno so spopadanju z izzivi globalizacije namenjeni tudi ukrepi, povezani s krepitvijo kompetenc destinacijskih turističnih organizacij za učinkovito upravljanje.

Politika 1: Naložbe in podjetniško okolje

V sklopu politike, povezane z naložbami in podjetniškim okoljem, so zastavljeni cilji izboljšanje mednarodne konkurenčnosti na področju splošnih pogojev fiskalne politike, trga dela, pravosodnega sistema – enostavnosti in jasnosti zakonodaje, investicijske politike javnega sektorja, splošne gospodarske razvitosti v državi, politične stabilnosti in ugleda države, ter spodbujanje tujih vlaganj v Slovenijo v obliki neposrednih naložb. Ukrep Vzpostavljjanje pogojev za učinkovito mednarodno konkurenčnost celostne turistične dejavnosti je namenjen stalnemu spremljanju pogojev poslovnega okolja in mednarodni stabilnosti in konkurenčnosti Slovenija za naložbeno in poslovno

dejavnost na področju turizma, njeni primerjavi z drugimi državami in pravočasnemu ukrepanju v primeru negativnih odstopanj. Ukrep je oblikovan z namenom vzdrževanja ugleda država za obisk turistov in vstop mednarodnih strateških in finančnih investorjev v slovenski turizem.

Politika 5: Dostopnost in trajnostna mobilnost

V sklopu politike dostopnosti in trajnostne mobilnosti so naslovljeni izzivi mednarodnega povezovanja. Z ukrepom spodbude za krepitev letalske povezljivosti Slovenije s trgi z višjo dodano vrednostjo se želi zagotavljati konkurenčnost slovenskega turizma. Zlasti pomembne so letalske linije, kjer je mogoče pričakovati, da bodo prevladovali tuji potniki z oddaljenejših trgov. Predvideno je, da se v naslednjem strateškem obdobju za obdobje treh let na področju dostopnosti Slovenije kot turistične destinacije podpre vsaj pet dodatnih direktnih letalskih povezav s slovenskimi mednarodnimi letališči z letali z več kot sto sedeži in vsaj dvakratno tedensko frekvenco v minimalnem obdobju šestih mesecev. Pri tem se poudarja, da ukrep ne sm biti izveden na škodo naravne dediščine.

Drugi ukrep, namenjen dostopnosti in trajnostni mobilnosti, so spodbude za krepitev mednarodne železniške in avtobusne povezljivosti Slovenije z bližnjimi ključnimi emitivnimi trgi. V novem strateškem obdobju bo večji poudarek namenjen podpori trženju obstoječih in vzpostavljanju novih mednarodnih železniških povezav ter mednarodnih avtobusnih povezav. Poudarjeni elementi so predvsem hitrost povezav, povezovanje s sosednjimi državami ter zagotavljanje povezljivosti voznega reda mednarodnih avtobusnih povezav z voznim redom javnega medkrajevnega potniškega prometa in s sistemom nakupa ter uporabe vozovnic. V okviru strategije je v naslednjem obdobju predvidena prioriteta podpora vsaj dvajsetim mednarodnim železniškim in avtobusnim povezavam s postajami v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novem mestu, na Bledu, v Postojni in Kopru.

Politika 6: Upravljanje destinacij in povezanost turizma

Za spopadanje z izzivi in tveganji, ki jih pomeni globalizacija, je bistveno dobro upravljanje destinacij. Politika 6 ponuja odgovor v obliki ukrepov, ki urejajo področja usklajevanja dela destinacijskih organizacij s potrebami aktualnega razvoja turizma, zagotavljanja modela podpore in izobraževanja ponudnikom, partnerjem in vsem na turizem vezanim deležnikom v destinacijah in krepitev kompetenc destinacijskih organizacij in ponudnikov.

Zaradi hitre fizične rasti turističnega obiska in zaostajanja vrednosti turistične realizacije ter slabe izkušnje nekaterih preobremenjenih krajev v zadnjih letih, trajnostni turistični razvoj ne sme biti prepuščen zgolj stihiji in absolutni svobodni iniciativi trga. Razvoj mora biti usmerjen in upravljan, zato morajo destinacijske organizacije prevzeti aktivnejšo vlogo tudi na področju razvoja, urejanja turistične infrastrukture, upravljanja turističnih tokov in zagotavljanja trajnostnih konceptov na vseh nivojih. Podjetniške iniciative morajo povezovati in usklajevati s potrebami, trendi in strateškimi prioritetami, pa tudi s prostorskimi in razvojnimi načrti lokalnih skupnosti. To neposredno vpliva tudi na pozicioniranje, kakovost in vrednost turistične ponudbe ter produktov.

Razprava

Potrditev hipotez/odgovor na raziskovalna vprašanja

Pandemija covid-19 je imela izrazit vpliv na globalni turistični sektor, kar ni zaobšlo niti Slovenije, ki je pred zdravstveno krizo beležila rekordne turistične rezultate. Do leta 2019 je bil turizem ena ključnih gospodarskih panog, kar potrjujejo podatki o obsegu tujih naložb in prispevku panoge k bruto domačemu proizvodu (BDP). Globalizacija je torej prinesla številne prednosti, predvsem v obliki neposrednih tujih naložb, s čimer se je povečala privlačnost destinacije, pa tudi njena konkurenčnost na mednarodnem trgu. Zdravstvena kriza covid-19 je razkrila dva ključna elementa turizma: prvi je ranljivost sektorja za globalne šoke in drugi, moč globalizacije, ki je sicer prinesla negativne posledice, a je hkrati postala ključna za okrevanje. Vendar pa je pandemija prav tako pospešila pojav deglobalizacije, ki se kaže v zmanjšanju mednarodnih turističnih tokov in rasti zanimanja za lokalne ter manj globalizirane destinacije. Slovenija je tako v letu 2020 zabeležila drastičen padec števila turistov zaradi zaprtja meja in omejitev potovanj.

Kljub upočasnitvi globalnih turističnih tokov pa je Slovenija hitro reagirala in s strategijami, kot so promocija domačega turizma in zelene destinacije, začela hoditi po poti okrevanja. Že leta 2022 so številke tujih obiskovalcev dosegle skoraj predpandemično raven, kar priča o odpornosti slovenskega turizma in njegovi sposobnosti prilagajanja globalnim trendom ter novim realnostim, ki jih prinaša deglobalizacija. Pandemija je pokazala, da globalizacija prinaša tudi tveganja. Zdravstvene krize, varnostne grožnje in podnebne spremembe lahko hitro destabilizirajo turistični sektor. Globalizacija tako ni le priložnost, temveč tudi izvor potencialnih tveganj, kar zahteva uvedbo prilagoditvenih strategij. Slovenska turistična strategija za obdobje 2022–2028 naslavlja izzive tovrstnih kriz z vrsto ukrepov, s katerimi želi oblikovati bolj trajnostno in odpornejše turistično okolje. Ključna sprememba po pandemiji je torej prestrukturiranje turistične ponudbe z zasledovanjem razvoja trajnostnega turizma, zmanjševanja okoljskih pritiskov in spodbujanja visoko kakovostnih storitev, ki privabljajo zahtevnejše goste. Slovenija se osredotoča na zeleni turizem, kar omogoča ohranjanje konkurenčnosti na svetovnem trgu in hkrati zmanjšuje negativne vplive množičnega turizma. Pomemben vidik je tudi upravljanje

turističnih tokov, zlasti v priljubljenih destinacijah, kjer se pojavlja problem preobremenjenosti in pritiska na naravno in kulturno dediščino. Razvoj trajnostne mobilnosti ter krepitev mednarodnih povezav bosta povečala dostopnost Slovenije za tuje turiste, sočasno pa zmanjšala pritisk na ranljive lokacije znotraj destinacije. Poleg tega ukrepi za izboljšanje kakovosti nastanitvene infrastrukture in dvig dodane vrednosti turističnih storitev odražajo prilagajanje globalnim trendom. Upoštevanje izkušenj, pridobljenih v času pandemije, je razkrilo, da mora biti slovenski turizem odporen na zunanje šoke, saj globalizacija še naprej oblikuje povpraševanje in ponudbo, hkrati pa je pandemija pospešila tudi proces deglobalizacije. Ta proces je vplival na turistične preference, ki so se preusmerile k bolj lokalnim in manj globaliziranim destinacijam, kar odraža potrebo po večji samostojnosti in odpornosti v turističnem sektorju.

Pandemija je prinesla še eno pomembno spoznanje: za slovenski turizem so trajnostne investicije, izboljšanje kakovosti storitev in ohranjanje podobe varne, zelene ter dostopne destinacije ključni, če želi doseči dolgoročni uspeh. Okrevanje po pandemiji je sicer pokazalo trdnost slovenskega turizma, a je hkrati spodbudilo temeljit premislek o prihodnjem razvoju panoge v kontekstu globalizacije in deglobalizacije. Sekundarni podatki kažejo, da Slovenija ohranja pomembno vlogo na globalnem turističnem trgu. Državne službe, pristojne za usmerjanje turizma, sledijo globalnim smernicam in se prilagajajo trenutnim razmeram, pri čemer imajo pomembno vlogo tujci, saj predstavljajo kar dve tretjini vseh gostov. Strategija nadaljnjega razvoja slovenskega turizma temelji na utrditvi podobe Slovenije kot zelene in trajnostne destinacije tako v evropskem kot svetovnem kontekstu.

Poleg teh dveh vidikov razvoja destinacije pa je med pandemijo pomen pridobil vidik osebne varnosti. V letu 2022 je prav ta dejavnik postal prvi motiv za obisk države. Turisti so se torej prilagodili in spremenili prioritete. V ospredje so stopile tiste, ki so povezane s higienskimi standardi in ukrepi za preprečevanje širjenja bolezni. Pandemija pa je okrepila tudi povpraševanje po destinacijah, kjer je poudarjeno preživljanje časa v naravi, kjer je manj možnosti za stike z množicami oziroma kjer se obiskovalci izognejo zaprtim prostorom. Znatno se je povečal obisk gorskih območij, po drugi strani pa so zdravilišča in mestne destinacije pritegnili manj obiskovalcev. Spremembe so se pokazale tudi v porabi tujih turistov. Ti so leta 2022 na dnevni ravni porabili bistveno več kot leta 2019, kar je posledica višjih življenjskih stroškov in varčevanja med pandemijo. Sklenemo lahko, da se turizem v Sloveniji po pandemiji sooča z novimi izzivi in priložnostmi, kar pa bo ključno za dolgoročno ohranjanje konkurenčnosti na globalnem trgu in prilagajanje procesu deglobalizacije.

Praktična in originalna uporaba rezultatov

Covid-19 je močno prizadel turizem, še posebej leta 2020, ko so strogi ukrepi omejevali potovanja in poslovanje turističnih ponudnikov. Slovenija se je soočila z upadom tujih turistov. Številke so padle za kar 70 % v primerjavi z letom 2019, kar Slovenijo uvršča med najbolj prizadete evropske države. Delno okrevanje se je sicer že začelo med poletno sezono 2020, a je jesenska razglasitev nove epidemije zaustavila njegov napredek. Šele letos naj bi turizem dosegel številke iz leta 2019. Obdobje okrevanja pa je z vsemi svojimi izzivi odprlo tudi številne priložnosti za preoblikovanje turizma, in sicer v bolj trajnosten, okolju prijazen in odgovoren sektor.

Pandemija je pospešila tudi proces deglobalizacije, kar se kaže v zmanjšanju mednarodnih turističnih tokov in povečanju zanimanja za lokalne ter manj globalizirane destinacije. Ugotovitve pričujoče analize, ki se osredotočajo na obisk turistov in naložbe v turistični sektor, so pomembne pri oblikovanju strateških politik. Praktična uporaba teh ugotovitev se kaže v nujnih prilagoditvah, ki jih zahtevajo nove razmere, vključno z izzivi deglobalizacije.

Slovenska turistična organizacija (STO) je že leta 2020 prepoznala potrebo po digitalizaciji, usposabljanju kadrov in razvoju inovativnega trajnostnega turizma. Z obsežno analizo vedenjskih sprememb turistov morajo tako kot STO tudi lokalne turistične organizacije prilagoditi svoje strategije in s sofinanciranjem podpreti projekte, ki spodbujajo trajnostno naravnane prakse. Ključna je tudi potreba po usmerjenem trženju na tujih trgih. Z izpostavljanjem prednosti, kot so naravne lepote, varnost in zdraviliške ter sprostitvene dejavnosti, lahko Slovenija vpliva na podaljšanje bivanja turistov in povečanje njihovega števila izven najbolj obremenjenih sezon. Poleg tega bi bilo smiselno vključiti promocijo wellness storitev in zdravilišč, ki bi privabile turiste iz držav, kot so Rusija, Srbija in Hrvaška, kjer ti motivi za obisk destinacij prevladujejo. Podatki o naložbah v turistični sektor kažejo velik potencial za privabljanje tujih vlagateljev. Povečana promocija uspešnih naložbenih projektov bi lahko spodbudila dodatna vlaganja, predvsem v trajnostne projekte in zeleno infrastrukturo. To se ujema s strategijo trajnostnega razvoja slovenskega turizma in prispeva k ohranjanju konkurenčnih pogojev za tuje naložbe ter mednarodne prepoznavnosti Slovenije.

Pomembna praktična uporaba raziskav se kaže tudi pri oblikovanju cenovnih strategij. Povečan izdatek tujih turistov po pandemiji ponuja priložnosti za dvig kakovosti storitev in cen. S podrobnejšo analizo porabe turistov iz različnih držav bi se lahko razvile bolj ciljno usmerjene ponudbe, kar bi dodatno povečalo prihodke iz turizma. Na strateški ravni se kaže potreba po izboljšanju mednarodne dostopnosti Slovenije kot turistične destinacije. Krepitev letalskih, železniških in avtobusnih povezav bi omogočila večjo dostopnost ter privabila večje število turistov z višjo dodano vrednostjo. Hkrati pa so podatki o upadu turističnih prihodov med pandemijo pomembni za pripravo boljših kriznih strategij, ki bodo pripomogle k hitrejšemu okrevanju sektorja v prihodnjih krizah. Raziskave o vplivu turizma na BDP in zaposlovanje poudarjajo, da lahko izboljšanje učinkovitosti in produktivnosti v turističnem sektorju pomembno prispeva k

trajnostnemu gospodarskemu razvoju Slovenije. Krepitev teh področij bo državi omogočila ohraniti konkurenčnost na globalnem turističnem trgu ter jo uveljavila kot privlačno destinacijo za obiskovalce in vlagatelje z vsega sveta, ob hkratnem prilagajanju na trend deglobalizacije, ki vpliva na globalne turistične tokove in zahteva večjo osredotočenost na lokalne in regionalne priložnosti.

Sklepna misel

Pandemija covid-19 je pokazala dvorezno naravo globalizacije, o čemer so že prej pisali številni teoretiki (Beck, 2003; Rizman, 2008; Martell, 2010). Globalizacija ima številne pozitivne učinke in prinaša prednosti, kot sta mednarodna izmenjava in gospodarska povezanost, ustvarja pa tudi tveganja zaradi medsebojne odvisnosti držav in trgov. Turistični sektor, ki ga globalni tokovi tesno povezujejo, je bil ob izbruhu covid-19 še posebej ranljiv. Izkazalo se je, da marsikatera država, tudi Slovenija, ni bila pripravljena na tako globalno katastrofo, kar je razkrilo potrebo po prilagoditvi strategij in struktur za večjo odpornost na krize.

Poleg tega je pandemija pospešila procese deglobalizacije, kar je vplivalo na zmanjšanje mednarodnih turističnih tokov in povečanje zanimanja za lokalne ter manj globalizirane destinacije. Razvoj slovenskega turizma v času pandemije in v širšem kontekstu globalizacije je prinesel dragocene lekcije za prihodnost. Kljub velikim izzivom je Slovenija izkoristila priložnosti za preoblikovanje svojega turističnega modela. Usmeritev v trajnostni turizem, promocija domačih obiskovalcev in izboljšanje kakovosti ponudbe so bile ključne poteze, ki so pokazale odpornost slovenskega turizma. Pandemija je v ospredje potisnila potrebo po večji varnosti, prilagodljivosti in trajnostnem razvoju, ki bodo slovenski turizem bolje pripravili na prihodnje globalizacijske izzive, vključno z zdravstvenimi krizami in podnebnimi spremembami.

Slovenija je s poudarkom na trajnostni turistični ponudbi in zelenem turizmu postala del svetovnih trendov, ki poudarjajo večjo okoljsko odgovornost, obenem pa se odziva tudi na procese deglobalizacije, ki prinašajo spremembe v mednarodnih turističnih tokovih. Slovenski turizem bo moral v prihodnosti, če bo želel ohraniti konkurenčnost, nadaljevati z vlaganji v varnost, kakovost storitev in razvoj zelene infrastrukture. Istočasno je treba krepiti odpornost turizma v primerih globalnih šokov, kar bo omogočilo hitrejše okrevanje po krizah. Izzivi, ki jih prinaša globalizacija in deglobalizacija, so tudi priložnosti za inovacije in preoblikovanje turistične ponudbe, s čimer bo slovenski turizem prispeval k trajnostnemu gospodarskemu razvoju in ohranil pomembno vlogo na globalnem trgu.

Viri in literatura:

1. Al-Rodhan, N. (2006). Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition. Geneva Centre for Security Policy. <http://www.sustainablehistory.com/articles/definitions-of-globalization.pdf>
2. Banka Slovenije. (2022). https://bankaslovenije.blob.core.windows.net/publication-files/pb_2023_01.pdf
3. Beck, U. (2003). Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo [Knjiga]. – Ljubljana: Krtin, - Izv. 1. izd.
4. Brelik, A. (2018). Globalization in tourism. 42–48. 10.22616/ESRD.2018.004.
5. Business dictionary, <http://www.businessdictionary.com/> (<http://www.businessdictionary.com/definition/globalization.html>)
6. Cole Nicki, L. (2017). The Definition of Globalization in Sociology [Elektronski] // ThoughtCo.
7. Delo.si. (2017). Slovenski hoteli magnet za tuji kapital. <https://old.delo.si/novice/slovenija/slovenski-hoteli-magnet-za-tuji-kapital.html>
8. Demirova, S. D., Moskvina, A. O., & Pravnik, I. O. (2021). De-globalization as a New Form of Globalization.
9. Dorobantu, D. M., Marcuta, A., Tindecu, C., Stoian, M., Niculae, I., & Marcuta, L. (2021). The effect of globalization on Romanian tourism, during the COVID-19 crisis. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, 21(4), 193–202.
10. Dublinški muzej pisatelj, <http://www.writersmuseum.com/> (<http://www.writersmuseum.com/museum.asp>)
11. Giddens, A. (1999). Globalisation // Reith Lectures 1999 Runaway World. – London: BBC Radio 4.
12. Giddens, A. (1991). The Consequences of Modernity [Knjiga]. – Cambridge: Polity press.
13. Furgacz, p. (2022). Covid-19 pandemic as a harbinger of wider process of deglobalization and radical rearrangement of global supply chains. Ante Portas, 113.
14. Haryanto, T. (2020). COVID-19 pandemic and international tourism demand. JDE (Journal of Developing Economies), 5(1), 1–5.
15. Hjalager, A. M. (2007). Stages in the economic globalization of tourism. Annals of Tourism Research, Vol. 34, No. 2, pp. 437–457. Elsevier Ltd. <http://arlt-lectures.de/hjalager.pdf>
16. Hołowiecka, B. et al. (2011): Impacts of Globalization on Tourist Preferences and Activity. In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century, 55–62. University of Ostrava. Ostrava. http://conference.osu.eu/globalization/publ2011/55-62_Holowiecka-Grzelak-Kostulska-Kwiatkowski.pdf
17. Honey, M. in Gilpin, R. (2009): Tourism in the Developing World. Promoting Peace and Reducing Poverty. United States Institute of Peace. Washington. <http://www.responsibletravel.org/resources/documents/reports/USIP%20Tourism%20in%20the%20Developing%20World.pdf>
18. Kesar, O. (2022). Building a resilient local economy: The influence of global crises on deglobalization of the tourism supply system. Zagreb international review of economics & business, 25(SCI), 105–123.
19. Kim, H. M., Li, P., & Lee, Y. R. (2020). Observations of deglobalization against globalization and impacts on global business. International Trade, Politics and Development, 4(2), 83–103.
20. Levin Institute, www.globalization101.org/ (<http://www.globalization101.org/what-is-globalization>).
21. Madhok, A. (2021). Globalization, de-globalization, and re-globalization: Some historical context and the impact of the COVID pandemic. BRQ Business Research Quarterly, 24(3), 199–203.
22. Mazilu, M. (2009): Globalization - Tourism a Model from Green Economy. Faculty of Economics and Business Administration. University of Craiova. Romunija. bit.ly/16Fd1CW.
23. Ministrstvo za gospodarski razvoj. (2022). Strategija slovenskega turizma 2022–2028. MGRT. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MGTS/Dokumenti/DTUR/Nova-strategija-2022-2028/Strategija-slovenskega-turizma-2022-2028-dokument.pdf>
24. Mpofu, T. P. Z. (2009): An assessment of the impact of tourism globalization in Africa. Vol.1 Številka 2. <http://www.ajol.info/index.php/jbas/article/view/57346/45727>
25. Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism?. Tourism Geographies, 22(3), 651–656.
26. Oxford Dictionaries, <http://oxforddictionaries.com/> (<http://oxforddictionaries.com/definition/english/globalization?q=globalisation>)
27. Peric, V. (2005): Tourism and Globalization. 6. Mednarodna konferenca Fakultete za Management Koper, Univerza na Primorskem. <http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/961-6573-03-9/peric.pdf>.
28. Robinson, W. I. (1998) Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies [Članek] // Sociological Forum. - New Mexico: [s. n.] - Izv. Vol. 13, No. 4.
29. Slovenska turistična organizacija. (2020). Turizem v številkah. Publikacija, maj 2020. STO. https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/tvs/2020/2021_03_STO_TVS_2020_SLO.pdf
30. Slovenska turistična organizacija. (2023). Anketa o tujih turistih v Sloveniji 2015. STO. <https://www.slovenia.info/sl/poslovne-strani/raziskave-in-analize/Anketa%20o%20tujih%20turistih>
31. Slovenska turistična organizacija. (2023). Ekonomski pomen turizma v Sloveniji, Evropi in po svetu. STO. <https://www.slovenia.info/sl/poslovne-strani/raziskave-in-analize/ekonomski-pomen-turizma>
32. Statistični urad RS. (2023). Turizem. SiStat. <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl/Podrocja/Index/155/turizem>
33. Svetovni svet za potovanja in turizem. (2022). Travel & Tourism, Economic Impact 2022. WTTC. <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf>
34. Svetovni svet za potovanja in turizem. (2023). Economic Impact Research. WTTC. <https://wtcc.org/research/economic-impact>
35. Škare, M., Soriano, D. R., & Porada-Rochoń, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. Technological forecasting and social change, 163, 120469. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120469>
36. Tourism Development International, www.tourismdev.com/ (http://www.itic.ie/fileadmin/docs/ITIC_CODP_FINAL-high_res.pdf)
37. Turizem v številkah, Slovenska turistična organizacija, publikacija, maj 2020. https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/tvs/2020/2021_03_STO_TVS_2020_SLO.pdf
38. Värzaru, A. A., Bocean, C. G., & Cazacu, M. (2021). Rethinking tourism industry in pandemic COVID-19 period. Sustainability, 13(12), 6956.

URADNA ZGODOVINA SRBSKE KULTURE

Dušanika Slijepčević <https://orcid.org/0000-0001-9237-4955>¹

Prejem: 7. 1. 2024.

Poslano v recenzijo: 22. 1. 2024

Sprejeto v objavu: 10. 2. 2024

Povzetek

Knjiga ponuja celovit pregled srbske kulture od njenih začetkov do 18. stoletja. Avtorica Mirjana D. Stefanović analizira kompleksnost srbskega kulturnega identiteta in poudarja medsebojno prepletanje z drugimi kulturami, zlasti bizantinsko.

Ključne teme:

- Oblikovanje srbskega identiteta: Raziskuje, kako so se Srbi kot slovanski narod vključili v multikulturni kontekst Balkana, prevzeli elemente bizantinske kulture, hkrati pa ohranili svoj identitet.
- Vpliv velikih zgodovinskih dogodkov: Podrobno analizira ključne dogodke, kot so prihod Slovanov na Balkan, obdobje Nemanjićev, Kosovski boj in selitev Srbov ter njihov vpliv na kulturni razvoj.
- Religija in kultura: Preučuje vlogo krščanstva pri oblikovanju srbske kulture ter odnos do drugih ver, kot je bogomilstvo.
- Umetnost in književnost: Predstavlja razvoj srbske umetnosti, književnosti in pisne kulture od srednjeveških rokopisov do prvih tiskanih knjig.
- Nacionalni identiteta in stereotipi: Knjiga se ukvarja z vprašanjem nacionalne identitete in stereotipov o Srbih tako znotraj kot zunaj srbske družbe.
- Vpliv tujih kultur: Analizira vpliv drugih kultur, kot so bizantinska, rimska in osmanska, na razvoj srbske kulture.

Metodologija: Avtorica uporablja interdisciplinaren pristop, ki združuje zgodovinske, sociološke in kulturne perspektive. Poudarja pomen izogibanja stereotipom in ponuja kritičen pogled na obstoječe narative o srbski kulturi.

Zaključek: Knjiga predstavlja dragocen prispevek k razumevanju kompleksnosti in bogastva srbske kulture. Vabi bralca, da kritično premisli obstoječe narative in se odpre novim perspektivam.

Ključne besede: srbska kultura, zgodovina Srbije, srbska književnost, srbska umetnost, srbska zgodovina, srbski identitet.

ZVANIČNA ISTORIOGRAFIJA SRPSKE KULTURE

Sažetak

Knjiga pruža sveobuhvatan pregled srpske kulture, od njenih početaka do 18. vijeka. Autorka Mirjana D. Stefanović analizira kompleksnost srpskog kulturnog identiteta, naglašavajući međusobno prožimanje sa drugim kulturama, posebno vizantijskom.

Ključne teme:

- Formiranje srpskog identiteta: Istražuje se kako su se Srbi, kao slovanski narod, uklopili u multikulturni kontekst Balkana, usvajajući elemente vizantijske kulture, ali čuvajući svoj identitet.
- Uticaj velikih istorijskih događaja: Detaljno se analiziraju ključni događaji poput dolaska Slovena na Balkan, Nemanjića, Kosovske bitke i seobe Srba, te njihov uticaj na kulturni razvoj.
- Religija i kultura: Ispituje se uloga hrišćanstva u oblikovanju srpske kulture, kao i odnos prema drugim vjerovanjima, poput bogomilstva.
- Umjetnost i književnost: Predstavlja se razvoj srpske umjetnosti, književnosti i kulture pisanja, od srednjovjekovnih rukopisa do prvih štampanih knjiga.
- Nacionalni identitet i stereotipi: Knjiga se bavi pitanjem nacionalnog identiteta i stereotipa o Srbima, kako unutar, tako i izvan srpskog društva.
- Uticaj stranih kultura: Analizira se uticaj drugih kultura, poput vizantijske, rimske i osmanske, na razvoj srpske kulture.

Metodologija: Autorka koristi interdisciplinarni pristup, kombinirajući istorijske, sociološke i kulturne perspektive. Naglašava važnost izbjegavanja stereotipa i nudi kritički osvrt na postojeće narative o srpskoj kulturi.

Zaključak: Knjiga predstavlja vrijedan doprinos razumijevanju složenosti i bogatstva srpske kulture. Ona poziva čitaoca da kritički promišlja postojeće narative i da se otvori za nove perspektive.

Ključneriječi: srpska kultura, istorija Srbije, srpska književnost, srpska umjetnost, srpska istorija, srpski identitet.

¹ University of Banja Luka, Faculty of Political Sciences, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina.

OFFICIAL HISTORIOGRAPHY OF SERBIAN CULTURE

Summary

The book provides a comprehensive overview of Serbian culture from its earliest beginnings to the 18th century. Author Mirjana D. Stefanović analyzes the complexity of Serbian cultural identity, emphasizing the interweaving with other cultures, particularly Byzantine.

Key Themes:

- *Formation of Serbian identity: The book explores how the Serbs, as a Slavic people, integrated into the multicultural context of the Balkans, adopting elements of Byzantine culture while preserving their own identity.*
- *Impact of major historical events: It analyzes in detail key events such as the arrival of the Slavs in the Balkans, the Nemanjić dynasty, the Battle of Kosovo, and the Great Serbian Migration, and their impact on cultural development.*
- *Religion and culture: The role of Christianity in shaping Serbian culture is examined, as well as the relationship with other beliefs, such as Bogomilism.*
- *Art and literature: The development of Serbian art, literature, and written culture is presented, from medieval manuscripts to the first printed books.*
- *National identity and stereotypes: The book addresses the issue of national identity and stereotypes about Serbs, both within and outside Serbian society.*
- *Influence of foreign cultures: The influence of other cultures, such as Byzantine, Roman, and Ottoman, on the development of Serbian culture is analyzed.*

Methodology: *The author uses an interdisciplinary approach, combining historical, sociological, and cultural perspectives. She emphasizes the importance of avoiding stereotypes and offers a critical view of existing narratives about Serbian culture.*

Conclusion: *The book is a valuable contribution to understanding the complexity and richness of Serbian culture. It invites the reader to think critically about existing narratives and to open up to new perspectives.*

Keywords: *Serbian culture, history of Serbia, Serbian literature, Serbian art, Serbian history, Serbian identity.*

JEL Classification: *A13Relation of Economics to Social Values*

Paper categorization: *Book review*

Corresponding Author: *Dušanka Slijepčević, naucnicas@gmail.com*

DOI: **10.5281/zenodo.14063432**

Uvod

Knjiga „Kratki uvod u istoriju srpske kulture: Između stvarnosti i tradicije (priručnik za studente)“, autora Mirjane D. Stefanović, sastoji se od predgovora (5–8 str.) i table hronoloških događaja (113–125. str.), te od 10 predavanja, naslovljenih sljedećim redom: 1) Znanje o kulturi – problemi izučavanja (9 – 17. str.); 2) Šta je kultura? (19–23. str.); 3) Postoji li čista nacionalna kultura (25–36. str.); 4) Dolazak Slovena na Balkan – Počeci srpske državnosti (37–43. str.); 5) Srbija u vreme dinastije Nemanjića (45–61. str.); 6) Paganstvo i/ili hrišćanstvo? (63–74. str.); 7) Kosovska bitka iz 1389 – između stvarnosti i mita (75–87. str.); 8) Slika i knjiga (89–94. str.); 9) Seoba Srba i nova kultura Srba (95–102. str.); 10) Biblioteka naša nasušna (103–111. str.). Publikacijom su predstavljene neke ključne ideje srpske nacionalne kulture, kako bi čitalac nešto o sebi naučio. Priručnik ne obrađuje cjelokupnu istoriju nacionalne kulture već samo ključne probleme. Nastao je kao rezultat kursa dugog 12 godina na Katedri za slavistiku Univerziteta u Segedinu.

Metodološka pozicija se eksplicira argumentom o izbjegavanju stereotipnih predstava o odnosu Evrope i Balkana, kao binarnih suprotnosti, gdje je Balkan antonim Evrope i negativno konotiran, getoizovan, prostor orijentalnog u odnosu na kosmopolitsku i multikulturnu Evropu. Priručnik nudi 2 komplementarna pristupa: 1) istoriografski (objektivni, faktografski, način kako eksperti društvenih nauka, prvenstveno istoričari, vide vrijeme i prostor) i 2) unutrašnji (subjektivni odnosno individualno tumačenje pojava nacionalne kulture). Stefanović upozorava da istorija kulture ne treba da nas prisiljava da vjerujemo u ono što ne postoji jer bi to bila mistifikacija i mitologizacija sopstvenog života.

Poglavlja

U poglavlju **Znanje o kulturi, problemi izučavanja** ističe se problem stereotipa, zabluda većih nacija o malim narodima male kulture. Valter Lipman ih je 1922. godine opisao kao „slike u našim glavama“ o svemu i svakome koje se oblikuju pod uticajem kulture, prije nego što se upozna Drugi, o kojem je stvorena predrasuda. Prenošena iz generacije u generaciju, takva slika se pretvarala u mit. Otuda mitska predstava o Evropi, kao o svemu naprednom, i o Balkanu, kao njenom Janusovom licu. Izgradnji stereotipa, koji je najčešće negativno obilježje nacionalnog karaktera, doprinose i političke razmirice i ratovi među nacionalnim državama. Kad stereotip zadobije negativne konotacije formira se predrasuda. Prvobitno formirana predrasuda o Evropi, kao da i dan danas traje: „... i dalje tuđa, katolička i protestantska, latinska i germanska, u njoj slovenski Pravoslavci nemaju mesta i nemaju šta osim svoje propasti da traže“ (str. 15). I Srbi su nerijetko kroz istoriju bili skloni stvaranju stereotipa, pa i predrasuda, o drugim narodima (npr., Nikola Pašić: „Mesto Turčina dolaze Švaba i Mađar, mesto grube sile dolazi ... prepredena, lukava i bezdušna švapska sila, za koju narod kaže da pije krv na pamuku“; str. 11.). S druge strane, u očima stranaca vlada slika o Srbima kao narodu s ratničkim osobinama. Da bi se prevladale predrasude, potrebno je razumijevanje drugog, kao i interkulturalnost, putem kojih se element stranog shvata kao pojam relacije. Pojam interkulturalnosti je proširen u zemljama Evropske unije, jer su tu olakšani miješanje i dodiri različitih nacija i njihovih kultura. Ovaj pojam je aktuelan i u južnoslovenskim kulturama zbog starog prisustva različitih nacija u krajevima gdje srpsko stanovništvo živi. Razvoju interkulturalnosti je doprinijela era prosvjetiteljstva, era cvjetanja ideje narodnosti, kad su visoke škole prednost davale opštem obrazovanju i učenju svjetske istorije odnosno ideji o opštečovječanskom, bez obzira na naciju. Preoblikovanje tog kosmopolitizma u „nacionalno-istorijski individualizam“ kod Srba trajalo je veoma dugo, pretvarajući se u razlikovanje opšteg i nacionalnog, kao pripadajućeg dijela te cjeline. Racionalnije će se moći pristupiti pozitivnim vrijednostima kulturne globalizacije kad se shvati da kulturne granice, kao osnova pojedinačnog nacionalnog identiteta, ne znače ukidanje slike o pripadnosti opštoj, evropskoj, kulturi, budući da postoji povezanost opšteg i posebnog. Tako su Južni Sloveni nerazlučivo sastavni dio Evrope, makar i putem ideje regionalizacije.

Šta je kultura, poglavlje je gdje se objašnjavaju pojmovi kulture i civilizacije, kao konstituenti nacionalnog identiteta. Iako važi za suprotnost pojmu prirode (nature), pojam kultura je etimološki izveden iz razumijevanja prirode. Kultura može da se nastavlja na prirodu kroz umjetnost. Prvobitno značenje pojma (kultura animi) ustanovio je njemački latinist, Pufendorf, krajem 17. vijeka, u značenju njegovanja sebe radi razdvajanja od životinja. U srpskom jeziku, riječ kultura se prvi put pojavila 1810. u knjizi Avrama Maksimovića, „Pčelar ili nastavljene o pčelodelstvu“, u značenju gajenja. Prvobitno je označavala materijalni proces, da bi se potom njeno značenje metaforски prenijelo na oblast duhovnog. Latinski korijen riječi kultura je glagol kolere (njevovati, zaštititi, nastaniti). Od glagola kolere proizilazi lat. kultus (običaj, navika) i vodi do današnjeg religioznog pojma kult. Jedna kultura nije samostalna u odnosu na druge već je u dovoljnoj mjeri integrisana u najčešće susjedne kulture koje sve ujedinjene predstavljaju zajedničku civilizaciju.

Postoji li čista nacionalna kultura – misaona je cjelina kojom se ukazuje na osnovu tezu knjige - da kulture, međusobno izmiješane, jedna drugu dopunjuju, tokom kontakta sebe nadograđuju i kao novi obrazac nastavljaju svoj život. Na Balkanu je teško ustanoviti gdje prestaje nacionalni identitet, a gdje počinje mješavina kulturnih identiteta. Tokom 5. i 6. vijeka Južni Sloveni su se širili preko istočnih Alpa, dolinom Dunava i Balkanom, sve do Peloponeza. Zauzimali su već naseljena područja i počinjali zajednički život s tu već postojećim romanizovanim grčko-ilirskim življem. Tako je postepeno dolazilo do romanizacije starosjedilaca Balkana društvenim uređenjem i latinskim, kao zvaničnim jezikom. Dotadašnji grčki uticaj zamijenjen je rimskim. Antička umjetnost ovog perioda ostala je do danas sačuvana u dovoljnom broju primjeraka kao svjedočanstvo elitne kulture (najimpozantnije djeluje Gamzigrad). Dolaskom Slovena svi ti

umjetnički izrazi prešli su u srpsku kulturu. Starobalkanska i antička kulturna baština ujedinile su se u kulturu slovenskih pridošlica. Sloveni i Srbi među njima nisu nastali ni iz čega. Njihova kultura im je omogućila putovanja do Balkana i opstanak na tom poluostrvu. Praslovenski jezik, kojim su komunicirali, predstavljao je osnovno obilježje nacionalne kulture. Život Srba unutar velike slovenske zajednice odvijao se u malim plemenskim savezima i takav je nastavljen i dolaskom na Balkan. Ne zna se mnogo o svim prastarim kulturama. Najstariji dosad pronađeni arheološki dokazi sežu od mezolita (srednjeg kamenog doba). U tom periodu počinje kultura Lepenskog Vira – kultura kontinentalnog tipa, u okviru koje je individua u potpunosti bila podređena zakonima kolektiva i mnogobrojnih tabua. Kultura Lepenskog Vira je dokaz razvijenog smisla za umjetničko na Balkanu.

U okviru glave **Dolazak Slovena na Balkan; Počeci srpske državnosti** kazuje se da su neposrednim dolaskom na Balkan Sloveni najprije ušli u oblast u kojoj je dominirao latinski uticaj. Počeli su da se udružuju u plemenske saveze s jasnim klasnim diferencijacijama. Uz ovaj veliki savez bilo je i posebnih oblasti sa Srbima, u kojima je vizantijski uticaj ostao preovlađujući i to u gradovima (neretvanska oblast ili Paganija; Zahumlje; Trebinje ili Travunija; Duklja; Konavle). Stvoreno je feudalno plemstvo od istaknutih plemenskih starješina. Seljak je još uvijek bio slobodan. Imao je pravo korišćenja zemlje, s koje je vlastelinu bio obavezan da daje dio proizvoda. Dolaskom na Balkan, Sloveni dolaze u kontakt s već razvijenim kulturama, koje Frensis Kont svrstava u najcivilizovanija središta svijeta, i svojim naseljavanjem izazivaju poremećaje u dotadašnjem mirnom životu Vizantije. Sloveni su svoj dolazak smatrali seobom, a Vizantinci – najezdom jer su došljaci nastavili život starosjedilaca, što je dotadašnje stanovništvo shvatalo kao miješanje u sopstvenu kulturu. Balkan je vijekovima imao arhitekturu druma i hana, mjesta kroz koja su prolazile prijateljski ili neprijateljski orijentisane kulture, pokušavajući da ponešto otmu, ali i da dodaju ustaljenim tradicionalnim osobinama. U metaforama puta i prenočišta moglo bi da se razumije shvatanje starosjedilaca prema Srbima, koji bi Balkan da razumije kao svoje konačište. Postoji slika o Srbima kao vinogradu kraj puta. Ko god prođe, htio bi nešto s njega da otkine ili ukrade. Otud se zemlja morala braniti. To je onda moralo da izazove i rađanje ratničke hrabrosti i vještine. Lična hrabrost se udruživala u kolektivnu, koja se okupljala pred svaki veći problem (kao u Njegoševom Gorskom vijencu) – ratovalo se radi zajedničke slobode. Najprije je ta ratnička karaktera osobina nastajala u okviru plemenskog uređenja, a kad su se plemena sjedinila u narod, srpska nacija, obuhvaćena državnim organizacijom i ratničkim vrlinama, štitila je svoju državu, a kroz nju i sebe. Prihvatanje vizantijske kulture po Slovene je bilo pozitivno. Tim kontaktom doživjeli su sopstveni preobražaj. Oni nisu bili homogenizovani već su vizantijsko nasljeđe prihvatili stvaralački, kao impuls inovacijama u sopstvenoj kulturi. Sloveni su u 6. vijeku srušili most što je povezivao hrišćanski Istok i Zapad. Njima je pripala istorijska uloga da, počev od 9. i 10. vijeka, rade na njegovoj ponovnoj izgradnji. Od tada, njihova sudbina postaje teška. Narod na međi, u zavisnosti od vremena i događaja, učestvovala u približavanju, u djelimičnom spajanju, ili naprotiv, u razjedinjavanju i nerazumijevanju između pravoslavnog Istoka i katoličkog Zapada. Tokom prvog vremena svog boravka na Balkanu, Srbi su bili pod izrazitim vizantijskim uticajem, budući da je čitavo balkansko poluostrvo pripadalo Vizantiji. Stvaranjem Zapadnog Rimskog carstva dolazi do kontakta s romanskom kulturom, pa je i do danas ostalo „malo čistih etničkih odnosa“ (Ćorović). Pri naseljavanju na Balkan, Južni Sloveni su izgrađivali sopstvenu kulturu. Domorodačka kultura je u određenoj mjeri učestvovala u srpskoj. Za opis ovih procesa je prihvatljiv termin participacija, koji podrazumijeva da su Srbi, prihvatajući vizantijsku kulturu, proširivali dotadašnji prostor kulture. O uticaju Srba na Vizantince Konstantin Porfirogenit piše: „Poslovenila se cela ta zemlja i postala varvarska“. Poslije smrti cara Manojla Komnina (1180), Raška osvaja svoju nezavisnost od Vizantije. Slabljenje tog političkog uticaja nekadašnje dominantne carevine nije značilo nestanak vizantijskog uticaja. Naprotiv, vizantijska kultura svih vidova preplavila je srpsku državu. „Nemanja, koji se uporno borio protiv Vizantije i koji je oslobodio srpsku zemlju vizantijske dominacije, bio je čovjek vizantijske kulture“.

Srbija u vrijeme dinastije Nemanjića, poglavlje je u kojem se govori kako slabljenjem Duklje Raška postaje središte nove srpske države. Najmlađi brat raškog župana Tihomira, odanog Vizantiji i caru Manojlu Komninu – Nemanja, zauzeo je raški presto i uspješno se borio protiv vizantijske vojske. Kad se povukao s prestola, naslijedio ga je srednji sin Stefan, koji je od pape dobio krunu kojom je za (prvog) kralja 1219. godine krunisan (otud mu i ime Stefan Prvovjenčani). U vrijeme kasnijih srpskih vladara, Dragutina i Milutina, osvajaju se vizantijske oblasti sve do Egejskog mora. Kralj Milutin, održavao je tijesnu vezu sa Zapadom. Poslije njegove smrti dolazi do unutrašnjih borbi i privremene anarhije jer se o presto i prevlast otimaju sinovi Dragutina i Milutina. Milutinov sin Stefan, kasnije nazvan Dečanski, po svojoj zadužbini Dečanima, odnio je pobjedu u ovoj dinastičkoj borbi. U zemlji je zaveo red i Zetu je povjerio na upravljanje i vladanje svom sinu Stefanu Dušanu. Stefan Dušan je 1346. krunisan za cara Srba i Grka. Dušanovom iznenadnom smrću srpska država se polako raspadala, dok je, u isto vrijeme, bosanska država jačala, preuzimajući i dio srpskih teritorija. Slaba centralna vlast, pod nasljednikom cara Dušana, Urošem („nejakim“), imala je za posljedicu cijepanje carstva i osamostaljivanje dotad ujedinjenih feudalaca. To je išlo na ruku sultanu Osmanu koji je, polovinom 14. vijeka, osnovao po njemu nazvano Osmanlijsko carstvo. U svom naletu, Turci su prodrli i na Balkan 1352. Ne uočivši opasnost i ne pokazujući želju za ujedinjenjem u borbi protiv Turaka, Srbi pod vođstvom Vukašina Mrnjavčevića 1371. gube Maričku bitku a Vukašinov sin Marko (Marko Kraljević) priznao je vazalsku zavisnost od Turaka. Oblasti nekadašnjeg srpskog carstva sve brže padaju pod tursku vlast. Sultan Murat zauzeo je 1386. i Niš, a ubrzo je došlo i do turske provale u Bosnu. Do najpoznatije bitke u Srpskoj nacionalnoj svijesti, Kosovske bitke, došlo je 28.06.1389. Na srpskoj strani učestvovali su knez Lazar, braća Musići, Vlatko Vuković, Vuk Branković. Poginula su oba vladara zaraćenih vojski, kao i vojskovođe, srpski i turski. Turci su ušli u srpsku teritoriju, a Srbija je postala i tokom 5. vijeka ostala njihov vazal. Srpsko društvo u periodu do Kosovske bitke je pod izrazitim vizantijskim uticajem. Kad je proglašen Zakonik cara Dušana, on je značio učvršćivanje feudalnog poretka s jasno određenim pravima i obavezama svakog od staleža u

srpskoj državi. Zakonik pokazuje i prihvatanje carske ideologije tj. podređenost cara zakonima, povezanost države s crkvom i u feudalnom smislu humanu obavezu države. Ovako ozakonjena državotvorna ideja trebalo je da predstavlja pobjedu nad onim što je bilo jeretičko (bogumilsko), balkansko, pa i usko nacionalno srpsko. Jugoistočni dio Balkanskog poluostrva, koji su naselili Srbi, predstavljao je oblast dominacije Vizantije. Prostorni središnji dio koji su Srbi zauzeli na Balkanskom poluostrvu predstavljao je i povoljno tlo za mnoge opasnosti koje su se nalazile u osvajačkim pretenzijama drugih državnih zajednica. Prvo razilaženje među slovenskim balkanskim narodima (9. vijek) bilo je vrijeme kad su počele da se sučeljavaju buduće kulturne sfere u Evropi, prije nego što je došlo do razilaženja među hrišćanskim crkvama. Hrišćanstvo je u te krajeve prvobitno dolazilo preko Zapada. U vrijeme uspona srpske države, od osnivača dinastije Stefana Nemanje do 1389. godine, gradilo se mnogo manastira i crkava. U to vrijeme, fresko-slikarstvo dostiže takav umjetnički uspon da su ga zapazili svjetski istoričari umjetnosti. Predrasuda je da se srpska kultura od početka nalazila u potpunoj ukočenosti, koja je posljedica striktnosti i dosljedne vezanosti za svoj uzor u Vizantiji. Još jedna je zabluda o potpunoj izolovanosti srpske kulture od ostatka Evrope, tj. od Zapada. Nacionalna uskost i zatvorenost se oslobađala na području umjetnosti. Srpska srednjovjekovna kultura je bila kultura s nizom umjetničkih ostvarenja. Formiran crkveni i pisani jezik i bogata pismenost, zahvaljujući predradnjama urađenim u Makedoniji i u Bugarskoj, predstavljali su dobru osnovu za dalju kulturnu nadgradnju. Sv. Sava je simbol i glavno obilježje srpstva, te prvi srpski zakonodavac. Tokom vladavine Nemanjića, ali i pod despotima oko 2,5 vijeka – Crkva je ostala pouzdan zaštitnik i oslonac države i dinastije. Sv. Sava je 1219. godine uspio da od nikejskog patrijarha izdejstvuje samostalnost (autokefalnost) srpske crkve, a u Srbiju se vratio kao njen prvi arhiepiskop. Nemanja je, kao Sv. Simeon, postao svetac – zaštitnik dinastije, osnivač i realizator države. Kult Sv. Simeona ostao je osnova srednjovjekovne srpske ideologije. Pored crkvenog kulta osnivača srpske države, koji nalikuje srpskom kultu predaka, ubrzo je postao popularan i zvanično sproveden kult Sv. Save – kult osnivača srpske crkve. Pored svog privrednog i društvenog zadatka, manastiri su postali glavni centri obrazovanja, pismenosti i različitih oblika umjetnosti. Tu se odvijao prepisivački i prevodilački rad na djelima duhovne književnosti. U književnosti srednjovjekovne Srbije, posebno popularna bila je književna vrsta žitija, biografije kraljeva, kasnije i crkvenih velikodostojnika. Čak se i obnova Pečke patrijaršije, trudom Makarija Sokolovića poslije 1557., pojavila kao mogućnost da se Srbi sačuvaju kao zajednica, a da ne budu u nekontrolisanom duhovnom prostoru, kad već nemaju sopstvenu samostalnu državu.

Paganstvo i/ili hrišćanstvo - cjelina je kojom se ukazuje na to da Crnorizac Hrabar, iz 9. vijeka, u svojoj antologiji slovenskog jezika, pokazuje da su Srbi rano primili hrišćanstvo. Njihovo pokrštavanje se pokazuje kao važan faktor kulture. Tako su Srbi stupili u evropsku kulturnu zajednicu. Razdvajanjem jedinstvene hrišćanske crkve došlo je do kulturne granice između dva tipa kulture (vizantijsko – slovenske i romansko – germanske). Vijekovima dugo ropstvo pod Turcima nije uspjelo da razori hrišćanski moral koji je, uz narodne običaje, duboko bio ukorijenjen u srpskoj kulturi. Iz kog izvora je hrišćanstvo prvobitno stizalo teško je utvrditi jer se do rascjepa jedinstvene hrišćanske crkve, 16. 7. 1054., ne može govoriti o pravoslavicima i katolicima. Po Konstantinu Porfirogenitu, Srbi su pokrštavani veoma rano ili se bar počelo s njihovim prelaskom u jednobožačku vjeru Hristovu. To hristijanizovanje Srba je dolazilo i s grčke strane ali i iz Rima. Moravska misija Ćirila i Metodija iz 863. godine pada u vrijeme srpskog kneza Mutimira pa je otud mogućnija pretpostavka kako su se posljedice tog pokrštavanja osjetile i u Srba. Čak i kad nije mnogo toga poznatog u vezi s pokrštavanjem Srba ipak može da se pretpostavi kako su oni polako od 7. vijeka prelazili iz paganstva u hrišćanstvo. Budući da su Srbima bile nerazumljive crkvene knjige na grčkom i latinskom, njihovo prevođenje je omogućilo da se narod privoli novoj vjeri. Presudnu ulogu, ipak, u pokrštavanju Srba imala je Vizantija. Ona je svoju kulturu prenijela na nekoliko načina na ovaj narod (putem zajedničke vjere pravoslavne, koja je ovladala političkom ideologijom pravom, književnošću, naukama i umjetnošću; kulturom vizantijskih svetaca, predstavom Hrista Pantokratora, kao strogog despota, i monaštvom). Moglo bi čak da se kaže kako su Srbi pokrštavanjem stupili u srednji vijek. Tad je Raška pripadala Ohridskoj arhiepiskopiji, kojoj je nadređena bila vizantijska vlast. Tek će Sv. Sava uspjati da za srpsku crkvu dobije samostalnost. Vezivanjem srpskog naroda za Carigradsku patrijaršiju, Sava je doprinio učvršćivanju centra istočnog hrišćanstva. U Dušanovom zakoniku se naglašava potreba pročišćenja hrišćanstva borbom protiv jeretičkih učenja. Zakonik je bio najviši pravni akt carevine Srbije. Budući da su bili široko rasprostranjeni, bogumilska vjera i „bosanska crkva“ predstavljale su opasnost za hrišćansku vjeru. U vrijeme primanja hrišćanstva, Srbi su živjeli u plemenskim savezima a svaka porodica je imala svog plemenskog (domaćeg) boga zaštitnika, u liku pretka koji je svojim dobrim duhom čuvao kuću od zla. Taj običaj krsnog imena zaštitnika doma pretvoren je u hrišćanstvu u praznovanje slave, kao sjećanja na pokojne pretke. Ovaj slovenski ritual sadrži mnogo od paganskog kulta mrtvih: priprema žita tj. koljiva i njegovo prelijevanje vinom su predstava animističkog kulta (predaka) da bi se njihove duše u prijateljsstvu održale sa živim potomstvom. Hrišćanska crkva je željela da ukloni vjeru u stara božanstva, a kako nije bila u mogućnosti da ih potpuno eliminiše, prihvatila je da se hrišćanstvu dodaju neke od osobina paganskih bogova. Istovremeno je starog vrhovnog boga načinila protivnikom (zlom demonom, đavolom) hrišćanskom Bogu Određena vjerovanja u moć biljaka ili drveća pokazuju koliko su Srbi zadržali osobine paganske vjere. Pranje ikone predstavljalo je ritualno pranje idola jer je slika božanstva bila samo božanstvo. Primanjem hrišćanstva, ikone su preuzele ulogu u simbolizaciji prethrišćanskog idola.

U poglavlju **Kosovska bitka iz 1389. godine – između stvarnosti i mita** se pojašnjava da je smrću cara Dušana došlo do brzog opadanja centralne vlasti u carevini. Vlastela je stekla velike posjede i visoke položaje zahvaljujući Dušanovim osvajanjima, a sad su težili osamostaljivanju. Srbija je tonula u feudalnu anarhiju, koja je ubrzana sa turskim uticajima na Balkansko poluostrvo. Srpski feudalac Nikola Altomanović, čija se zemlja graničila s posjedima bosanskog bana Tvrtka 1, pokušao je na svoju stranu privući bosansku vlastelu.

Ban Tvrtko prvi se zbog toga udružio sa knezom Lazarom Hrebeljanovićem a protiv Altomanovića. Pobijedili su ga, a njegovu zemlju međusobno podijelili. Tvrtko prvi zauzeo je ubrzo i župe Trebinje, Konavle i Dračevicu u oblastima između Dubrovnika i Boke Kotorske. Budući da je tako došao u posjed velikog dijela stare srpske državne teritorije, smatrao se nasljednikom Nemanjića, pa se 1377. u manastiru Mileševa krunisao za kralja Srbije i Bosne. U oblasti Zete osamostalili su se bili Balšići. U Makedoniji je to isto učinio Vukašin Mrnjavčević, koji se od 1365. pojavljuje kao kralj Srba i Grka. Titulu je uzeo uz saglasnost cara Uroša. Ovo osipanje nekadašnje velike srpske carevine, uzrokovano i nespremnošću Dušanovog sina Uroša da zadrži jaku centralnu vlast, uticalo je na osamostaljivanje velikaša sa svojim posjedima. Prodor Turaka na Balkan i na srpske teritorije bio je olakšan unutrašnjom razdijeljenošću nekadašnje velike države. Uvidjevši opasnost od turskog nameta, Uglješa Mrnjavčević, čiji su posjedi bili prvi na udaru, predlagao je ujedinjenje Srba i zajedničku odbranu. Kao da niko nije osjećao veličinu predstojeće opasnosti jer se na taj poziv za pomoć, izuzev brata Vukašina, niko nije odazvao. Bitka na rijeci Marici 1371. okončana je turskom pobjedom. Vukašinov sin Marko (Kraljević) priznao je tursku vrhovnu vlast i postao turski vazal, što ga je kasnije onemogućilo da učestvuje u Kosovskoj bici. Sultan Murat 1 odlučio je da napadne srpske teritorije. S knezom Lazarom se sukobio na Kosovu na dan Sv. Vida 28.06.1389. Jedina pouzdana činjenica je smrt i turskog i srpskog vladara. U bici je učestvovao i Lazarov zet, Vuk Branković. Bitku je preživio i još nekoliko godina nastavio da pruža otpor Turcima, ali je 1392. bio prinuđen da prizna tursku vrhovnu vlast. Nekadašnja carevina Srbija bila je prinuđena da prizna tursku vrhovnu vlast. Nasljednik kneza Lazara, Stefan Lazarević, postao je despot. Kao maloljetan, vladao je uz pomoć majke, kneginje Milice. Srbija je pokorena turskom okupacijom, koja će trajati 5 vijekova, od 14. do kraja 19. vijeka. Prvobitni dolazak Turske u srpske krajeve nije izazivao regresiju kulture. Naprotiv, despot Stefan Lazarević postao je nosilac nove faze u istoriji, srpske srednjovjekovne kulture. Otkud je i kako je moglo da dođe do stvaranja legende, rađanja kulta kneza Lazara i u usmenoj i u pismenoj književnosti!? Za slom Srba trebalo je naći izgovor i on se tako uobličio u legendu o izdaji Vuka Brankovića. On je bio gospodar Kosmeta, bogatog rudnicima, trgovštima, putevima, crkvama i manastirima. Kosmet se, u strategijskom smislu, smatrao čvorištem svih komunikacija. Žrtvovanje za ideal i opredjeljenje za vječni spomen u sjećanju (opredjeljenje za nebesko carstvo) korišćeno je i tokom balkanskih ratova u 20. vijeku, kao ideja patrijarhalnog čovjeka o slobodi i moralnim načelima, važnim za nacionalni identitet. Uz kult junaštva Miloša Obilića, permanentno se razvijao i kult kneza Lazara. Osnovni stav predanja svodi se na ideju o Kosmetu kao ponosu čovjeka, koji duhom savladava okupatora. Vladavina Turaka u Srbiji imala je višestruko značenje. Njom je iskazan kraj političke nezavisnosti za Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru. Prvi put od Rimskog doba na tim prostorima, jedan narod, Osmanlije, svojom je najezdom ponovo ujedinio sve te prostore, stvorivši tako istovjetnu društvenu strukturu. To je vodilo društvenom nivelisanju, kao i kulturnom izjednačavanju porobljenih naroda. Taj proces ujednačavanja balkanskih narodnih kultura ne treba razumjeti kao orijentalizaciju već kao zajedničku istorijsku tradiciju. U prirodnim staništima, zabačenim područjima Balkanskog poluostrva, čak su regenerisani i izvjesni stari oblici zajedničkog života oko 3 generacije krvnih srodnika – oblik zadruga, koji je postao utočište za narodnost i nacionalnu tradiciju. Ovaj oblik patrijarhalnosti postao je za budućnost bitniji od orijentalizacije. Bio je čvrsta osnova nadolazećoj nacionalnoj kulturi, stalni rezervoar snage ali i odbrane od prodora strane kulture. Ne treba prenebrežniti ni uticaj vidljiv u svim balkanskim jezicima, u stranim riječima prilagođenim vlastitom jeziku. Obogaćivanje je donio i hrišćanski srednji vijek. Mnogo toga svjedoči da se u nacionalnoj kulturi stopila i srednjovjekovna feudalna kultura. Zajedno s oslobodilačkom borbom, takva kultura uporno je njegovala životni ideal i tip čovjeka s obrascem duhovnog i običajnog u sebi. Etos i patos predstavljali su osnovu srednjovjekovne kulture i najbolje su se izrazili kroz usmenu narodnu pjesmu. Obrazovao se oblik antiosmanlijske zajednice i etosa otpora u narodnoj epici. Od početka turske okupacije do opadanja moći ove carevine, oko polovine 17. vijeka, kad počinje nasilje nad hrišćanskim dijelom stanovništva, srpska kultura neometano je mogla da traje.

Slika i knjiga govori da su živopisci iz Primorja i strani iz Grčke donosili ikonografske novine u slikarstvo 15. i 16. vijeka. Teme su najčešće bile iz kompozicije Strašnog suda, Hristovog stradanja i muke grešnika, što je dovelo do metaforizacije patnje srpskog naroda. Rukopisi ovog perioda su ukrašavani ali je taj umjetnički postupak bio prorijeđen. Primijenjena umjetnost najčešće se svodila na drvorez. Usmena riječ nije bila namijenjena samo nižim slojevima naroda. Vladao sa znanjem više jezika, prevodilac, putnik, despot Stefan Lazarević, imao je najveću privatnu biblioteku u srednjem vijeku. Ne samo da je bio centralna ličnost vojnog i državnog života Srba već je u svojoj ličnosti objedinio i umjetničko djelo svog naroda onog doba ali mu davao i podsticaj. Bez obzira na shvatanje da je krug sredovjekovnih čitalaca bio prilično sužen, knjiga je pripadala pismenima (velikašima, sveštenicima, činovnicima, trgovcima, zanatlijama). I pisac i čitalac pisanu riječ još uvijek nisu shvatali kao dokolicu već kao posvećenu artistsku djelatnost. Bez obzira na postojanje rukopisne knjige, u srpsku kulturu ulazi i štampana riječ. Stvoreno je ćirilsko štamparstvo koje je, od kraja 15. do prve polovine 17. vijeka, iznjedrilo 50 knjiga. Prva štamparija je bila na Cetinju. Osnovao ju je zetski gospodar Đurađ Crnojević 1499. S padom Zete u turske ruke 1499. godine prestala je da postoji. Srpska kultura nije kasnila za zapadnoevropskom. Gutenbergova štamcarska vještina stigla je na Apeninsko poluostrvo 1465. a u Veneciju – 4 godine kasnije. Desila se demokratizacija kulture štampanjem više primjeraka knjiga kako bi one bile dostupnije širokom čitalačkom krugu. Prepisivanje knjiga ipak nije prestajalo. Teško vrijeme Velike seobe primicalo se brže kako je dolazilo do dekadencije turske vlasti na Balkanu.

Glavom **Seoba Srba i nova kultura Srba** podsjeća se da je dekadencija turske sile izazivala bijes okupatora, u vidu danka u krvi i paljenja manastira (npr. Manastira Rače), kao izvorišta i dokaza trajanja srpske kulture u zulumima najgore vrste. Patrijarh Arsenije 3. Černojević, u dogovoru sa Bečom koji je bio dobio važnu ulogu u daljnjem toku srpske sudbine i kulture, uz određene privilegije za Srbe, pokrenuo je 30 000 porodica u Seobu sjeverno od Save i Dunava. Mada je bečka kruna obećavala pridošlicama slobodu vjeroispovijesti i poštovanje

starih tradicija, ugarsko plemstvo činilo je sve kako bi otežalo život već izbjegličkom narodu. Narod je istrajavao vezujući se uz svoju crkvu. Krećući se ka Ukrajini, Srbi su i tamo, zbog lokalnog stanovništva, prisilno stekli osjećaj tuđinca, beskućnika i bezotadžbinca, unutrašnjeg emigranta. Ovo je dokaz kako je srpska narodna tradicija, kao dio nacionalne kulture, živjela u 1. generaciji doseljenika u Ukrajinu u dvije naseobine, Slavenosrbiji i Novoj Srbiji. U eri prosvjetiteljstva, Srbi su stvorili mrežu relacija. Taj vijek omogućio je budućnost Srbima, uvijek gonjenim da se okreću prošlosti. Tako je srpskoj kulturi bilo potrebno da izbjegne van granica matične države, kako bi se razvilo osjećanje neraskidivog pripadništva Evropi. Kad se misao o prostoru, kao poprište srpske kulture u 18. vijeku, bude počela da obilježava novom mišlju – pojmom vremena, proisteklim iz Francuske revolucije 1789. godine – kultura će dobiti svoj okret ka nacionalnom, ka romantizmu.

Zaključak

Ideja o biblioteci, kao „organskoj potrebi duha“, predstavljena je u poglavlju Biblioteka naša nasušna. Potreba srednjovjekovnog čovjeka da čita i da piše pokazivala je visoku svijest o nasušnosti takvog ispoljavanja sebe i svog pripadništva zajednici pisane ili kazane riječi. Taj period srpske kulture obilježen je visokom svijesću o važnosti pisane riječi, pogotovo u doba despota Stefana Lazarevića, koji je obrazovao najveću privatnu biblioteku na balkanskom prostoru. Knjiga je značila život, predstavljala je pamćenje i trajanje kulture. Knjiga i škola, kao sastavni dio svake nacionalne baštine, uvijek su kod Srba bile u nerazdvojnom savezu. Srbi su voljeli i poštovali knjigu. Primjeri biblioteka simboličan su dokaz za probuđenu obrazovnu svijest Srba u 18. vijeku. Biblioteke i danas predstavljaju inventar kulturnog nasljeđa koje je svaki Srbin pravio za sebe i za pokoljenje i postale su duhovni miraz srpskoj kulturi. Nauka je bila sredstvo da se ostvari duhovna sloboda, da se poboljša narav i da se tako utiče na napredak svog naroda. Knjiga je u osnovi kulture jednog naroda. Mlado srpsko građanstvo znalo je za ovo, baš kao i sveštenstvo, takođe, noseći na tegobni seobalački put najdragocjenije rukopise. Prosvjetiteljska srpska kultura odigrala je u tom pogledu važnu ulogu za nacionalnu baštinu. Do nje je postojalo osjećanje tragične slike svijeta, koja se vezivala za mitsko, a od 18. vijeka razvijala se misao za kritičko promišljanje sebe i svijeta. Štampana riječ, kao oblik demokratizacije kulture, odigrala je u tom pogledu revolucionarnu ulogu.

Izvoz i literatura:

1. Мирјана Д. Стефановић. (2008). Кратки увод у историју српске културе. Београд: Службени гласник.

FESTIVALI KOT OBLIKA KREATIVNIH INDUSTRIJ V FUNKCIJI RAZVOJA PODEŽELSKIH TURISTIČNIH DESTINACIJ

Nataša Kraljević <https://orcid.org/0009-0001-3296-8046>²

Prejem: 7. 1. 2024

Poslano v recenzijo: 8. 1. 2024

Sprejeto v objavo: 27. 2. 2024

Povzetek

Namen: Kulturni turizem v Črni gori je v zadnjih letih doživel razmah. V skladu s trajnostnim razvojem kreativni turizem izstopa kot zelo priljubljena oblika na tem območju regije. Prispevek analizira perspektivo tega pojava, pa tudi vpliv na razvoj turizma na podeželskih območjih Črne gore. Sinergija, ki je bila prepoznana v odnosu med kulturo in turizmom, se nenehno krepi, tako da poleg pozitivnih učinkov na gospodarskem področju vpliva tudi na kakovost in trajnostni razvoj regije. Prispevek posebej izpostavlja povezavo med tremi elementi – razvojem turizma, kulturnih industrij in podeželja.

Metodologija: Raziskovalni problem se ukvarja z vprašanjem, koliko lahko festival v podeželski destinaciji izboljša razvoj destinacije in turistične ponudbe, kakšne so možnosti za razvoj kreativnih industrij in ali obstajajo pozitivni učinki na podeželski turizem v Črni gori. Z izbiro dveh tradicionalnih festivalov kot primerov študije primera in uporabo intervjujev kot oblike kvalitativne metode bo ta članek preučil prakse kulturnega turizma, ki so trenutno aktivne v Črni gori. Prav tako je namen prispevka pokazati, da je razvoj kreativnih industrij pomemben za ohranjanje kulturne dediščine in da to nenazadnje kaže, da je skrb za zgodovino preživetje prihodnosti.

Ugotovitve: Ta študija bo pomagala preučiti moč razvoja podeželja pod vplivom kulturnega turizma in tudi, na kakšen način ga lahko kulturne industrije pozitivno preoblikujejo.

Ključne besede: kreativne industrije, festivali, podeželje, razvoj, študija primera.

FESTIVALI KAO FORMA KREATIVNIH INDUSTRIJA U FUNKCIJI RAZVOJA RURALNIH TURISTIČKIH DESTINACIJA

Sažetak

Svrha: Kulturni turizam u Crnoj Gori je doživio procvat posljednjih godina. U skladu sa održivim razvojem, kreativni turizam se ističe kao veoma popularan oblik na ovom području regije. U radu se analizira perspektiva ovog fenomena, kao i uticaj na razvoj turizma u ruralnim područjima Crne Gore. Sinergija koja je prepoznata u odnosu kulture i turizma stalno se jača, tako da osim pozitivnih efekata na ekonomskom planu utiče i na kvalitet i održivi razvoj regiona. U radu se posebno ističe povezanost tri elementa - razvoja turizma, kulturne industrije i ruralnih područja.

Metodologija: Problem istraživanja bavi se pitanjem koliko festival u ruralnoj destinaciji može unaprijediti razvoj destinacije i turističke ponude, koje su mogućnosti za razvoj kreativnih industrija i da li postoje pozitivni efekti na ruralni turizam u Crna Gora. Odabirom dva tradicionalna festivala kao primjera studije slučaja i korištenjem intervjua kao oblika kvalitativne metode, ovaj članak će ispitati prakse kulturnog turizma koje su trenutno aktivne u Crnoj Gori. Svrha rada je i da pokaže da je razvoj kreativnih industrija važan za očuvanje kulturnog naslijeđa i da to u konačnici pokazuje da je briga za historiju opstanak budućnosti.

Nalazi: Ova studija će pomoći da se ispita moć ruralnog razvoja pod uticajem kulturnog turizma, kao i kako ga kulturne industrije mogu pozitivno transformisati.

Ključne riječi: kreativne industrije, festivali, selo, razvoj, studija slučaja.

FESTIVALS AS A FORM OF CREATIVE INDUSTRIES AS A DEVELOPMENT FUNCTION OF RURAL TOURIST DESTINATIONS

Summary

Design: Cultural tourism in Montenegro has experienced expansion in recent years. Following sustainable development, creative tourism stands out as a very popular form in this area of the region. This paper analyzes the perspective of this phenomenon, as well as the impact on the development of tourism in the rural areas of Montenegro. The synergy that has been recognized in the relationship between culture and tourism is continuously being strengthened, so in addition to positive effects in the economic sphere, it also

² Univerzitet Mediteran Podgorica, Bulevar Josipa Broza bb, 81000 Podgorica Montenegro, natasa.kraljevic@unimediterran.net

affects the quality and sustainable development of the region. This paper specifically points out the connection between three elements - the development of tourism, cultural industries and the rural area.

Methodology: destination and the tourist offer, what the possibilities are for the development of creative industries, and whether there are positive effects on rural tourism in Montenegro. By selecting two traditional festivals as case study examples, and using an interview as a form of qualitative method, this paper will examine the cultural tourism practices currently active in Montenegro. Also, the purpose of this paper is to indicate that the development of creative industries is important for the preservation of cultural heritage and that this ultimately indicates that taking care of history is the survival of the future.

Findings: The research problem deals with the question of how much festivals in rural destinations can improve the development of the

This study will assist in examining the power of the development of rural areas under the influence of cultural tourism, but also in what way the cultural industries can positively reshape it.

Keywords: Creative industries, festivals, rural areas, development, case study.

JEL Classification: L83 Tourism

Paper categorization: Original scientific paper

Corresponding Author: Nataša Kraljević, natasa.kraljevic@unimediterranean.net

DOI: 10.5281/zenodo.14063458

Uvod

Savremene turističke destinacije u posljednje vrijeme sve više uključuju širok spektar kreativnih industrija u lokalnu turističku ponudu. Navedeno se posebno odnosi na ruralna područja, gdje je efekat ovakvog proširenja ponude višestruk. Osim što zadovoljava želje turista, ovakav pristup omogućava efikasniji razvoj ruralnih područja, ali i više mogućnosti za mlađu populaciju. Kreativne industrije same po sebi, mogu biti značajan segment turističke industrije kroz doprinos revitalizaciji sela kao turističke destinacije. To je oživljavanje lokalnih zanata i tradicije, vraćanje ponosa lokalnog stanovništva na svoje kulturno nasleđe, očuvanje materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa, otvaranje novih radnih mjesta u kreativnim sektorima i povećanje prihoda iz takvih sektora. Dakle, povećavanje ukupne konkurentnost ciljne destinacije.

Festivali, kao jedan od segmenata i podsticajni faktor u razvoju ruralnog turizma, naglašava se kao primarno polazište ovog rada, u kojem će biti detaljnije obrađeni pojmovi koji objašnjavaju vezu između festivala, razvoja turističke ponude i stvaranje imidža ruralnih predjela. Takođe, za polazište istraživanja uticaja festivalske djelatnosti u ruralnim predjelima na razvoj turizma i uopšte revitalizacije konkretnog ruralnog prostora (sela), u ovom radu će se uzeti festivali u Crnoj Gori, koji će sa svojom bogatom kulturnom tradicijom i širokom ruralnom ponudom, biti dobri primjeri primjene gore navedenih praksi.

Predmet rada je fokusiran na istraživanju dva festivala sa dugogodišnjom tradicijom koji se održavaju u ruralnim prostorima Crne Gore, a koji će predstavljati dobra primjer za utvrđivanje uticaja festivala na imidž ruralnih predjela. Za potrebe razumijevanja predmeta rada, koristiće se metodološki pristupi zasnovani na kvalitativnoj paradigmi. U tom kontekstu analiziraće se festival „Spuško ljeto“ u Spužu i Festival „Vina i ukljeve“ u Virpazaru. Korištenjem metode studije slučaja, čiji će se rezultati porediti sa rezultatima polustrukturisanih intervjua sprovedenih sa ključnim stejkholderima uključujući ispitanike/organizatore festivala oba događaja i obje lokacije. Osnovni cilj ovog rada je utvrđivanje nivoa uticaja festivalske djelatnosti na rejting ruralnog lokaliteta i njegovu atraktivnost koje predstavlja istraživačko pitanje ovog rada. Koji, kao krajni cilj ima popularizaciju odnosno unapređenja opšte turističke ponude Crne Gore.

Predmet rada podrazumijeva i problem rada. Dok se problem rada fokusira na pitanje koliko festivali utiču na imidž ruralnog kraja, predmet rada govori o ulozi festivala u njegovom razvoju. Istraživanjem se rješava problem i predmet istraživanja, koji su uzajamno povezani.

Festivali kao forma kreativnih industrija u funkciji razvoja ruralnih turističkih destinacija

Festivali predstavljaju kolektivni događaj proslave zajednice, koji se obično fokusira na neki karakterističan aspekt ili aspekte te zajednice i njene kulture. Od davnina čine važan faktor u ljudskoj kulturi i istoriji i nalaze se u gotovo svim društvima. Kao modeli projekata u kulturi u savremenom tumačenju festivalske djelatnosti i kao jedan od oblika difuzije kulture doživljavaju ekspanziju 1990-ih godina preuzimajući nekoliko važnih društvenih, kulturnih, ekonomskih i političkih funkcija (Šešić, 2011). Festivali mogu takođe biti definisani kao spontani egzistencijalni *comunitas* (Jovićević, 2017) kratkoročnog karaktera koji omogućava zajednici da zajednički učestvuje ili

proslavlja. Zavisno od karaktera festivala, trenutno po riječima Jovičević, na svijetu ima četiri do pet miliona festivala, parada, manifestacija, događaja, koji takođe imaju svrhu da okupe širu grupu ljudi, u cilju obilježavanja ili proslave.

Veliki dio literature posvećen je festivalima širom svijeta i festivalskoj djelatnosti, ipak većina literature, fokusirana je na analiziranje ekonomskog uticaja festivala. Ovaj elemenat je posebno vidljiv kada je riječ o festivalima organizovanim u manjim mjestima, u neurbanim lokacijama i ruralnim prostorima. Iako važan segment za privredni razvoj jedne zajednice, festival će se u ovom radu obrađivati sa aspekta njegovog uticaja na atraktivnost ruralnih destinacija, u smislu turističke i kulturne valorizacije kraja. Takođe, uzimajući u obzir da će se u pomenutom kontekstu, festival posmatrati kao sredstvo osnaživanja kreativne industrije u ruralnim destinacijama, podrazumijeva da se ekonomski aspekt festival neće u potpunosti zaobići, već će se po svojoj prirodi preplitati sa predmetom ovog rada.

Opštepoznata je činjenica da umjetnički projekti i umjetničko okruženje utiču na razvoj turističkih iskustava i turizma u jednom prostoru (Janičić, 2018). Istorijske činjenice dokazuju da umjetnost razvija posjetu turista a modernom društvu su potrebni kulturni i umjetnički sadržaji kada da bi se posjetilo neko mjesto. Kako Brian Moeran i Jesper S Pedersen navode u knizi "Pregovaranje o vrijednostima u kreativnim industrijama" (2011), da sajmovi, festivali i takmičarski igraju ključnu ulogu u kreativnim industrijama, ipak je njihov značaj uglavnom zanemaren. Autori istražuju ulogu ovakvih događaja kroz seriju studija koje uključuju neke od najpoznatijih sajmova i festivala u svijetu. Okupivši tim istaknutih naučnika koji ispituju sajmove umjetnosti, bijenala, aukcije, sajmove knjiga, tržišta televizijskog programa, filmske festivale, festivale animiranih filmova, festivale kantri muzike, nedelje mode, klasifikacije vina i degustacije vina, autori studije pokazuju da takvi događaji služe u različite svrhe: kao događaji za konfigurisanje terena, kao način ritualizacije industrijskih praksi i kao „turniri vrijednosti“ gde učesnici pregovaraju o različitim kulturnim vrijednostima kako bi riješili ekonomska pitanja. Autori opisuju fascinantnu novu perspektivu o ulozi i značaju festivala u kreativnim industrijama, pa samim tim i u razvoju ruralnog turizma.

U svojoj knjizi "Kreativni turizam u manjim zajednicama: mjesto, kultura i lokalna zastupljenost: Studije održivosti malih gradova u zajednici i kulturnom angažmanu" (Kathleen Scherf 2021), pojašnjava se aspekt potrebe turista, u kojoj se kaže da turisti putuju svijetom u većem broju nego ikada ranije, tražeći nova kulturna iskustva, i to posebno u ruralnim sredinama. Ogroman porast turizma pokrenuo je pitanja društvene i kulturne održivosti u svetskim globalnim gradovima. Istovremeno, manji gradovi i ruralne zajednice koje se bore sa sve većom urbanizacijom i gubitkom tradicionalnih industrija mogli bi imati koristi od povećanog turizma. Ruralne zajednice su jedinstveno pogodne za ugošćavanje turista koji traže autentičnu vezu sa prirodom i lokalnim kulturama. Lokalno vođeni, zajednički naponi za izgradnju kreativnih turističkih industrija imaju mogućnost da ponovo ožive zajednice koje se bore. Kreativni turizam nudi priliku za izgradnju društveno i kulturno održivih kanala za rast koji će podjednako koristiti i lokalnim stanovnicima i turistima.

Kreativni turizam u ruralnim sredinama ispituje procese, politike i metodologije kreativnog turizma, obraćajući posebnu pažnju na načine na koje kreativni turizam zasnovan na mjestu može pomoći održivom kulturnom razvoju. Sa temama koje se kreću od kreiranja mjesta preko hrane do kulturnih uticaja krstarenja, i od katalizacije kreativnog turizma do stvaranja otpornosti, mnogobrojna literatura nudi širok spektar teorijskih i praktičnih perspektiva različitih stručnjaka. Kreativni turizam u manjim zajednicama nudi smelu viziju za budućnost turizma širom sveta.

Da bi se bolje razumjeli procesi kreativnog potencijala i razvoja u ruralnim sredinama u Crnoj Gori, treba imati na umu da se i sam koncept kreativnih industrija, u potpunosti još uvijek ne razumije. Naime, na osnovu istraživanja koje je uradio Univerzitet "Mediterran" Podgorica 2023. godine u okviru Erasmus projekta Digitcreshe, kreativne industrije su prvi put mapirane u Crnoj Gori, još 2005. godine, a Ministarstvo kulture je i 2011. godine imalo konkursnu liniju za podršku kreativnim industrijama. Ipak tek od 2018. godine kreativne industrije se finansiraju posebnim konkursom kroz djelatnost novoosnovanog odjeljenja Direktorata za razvoj kreativnih industrija i kapitalnih projekata u kulturi. Programom kulturnog razvoja 2016-2020, u tom trenutku zvaničnim dokumentom Ministarstva kulture i medija Crne Gore koji zvanično prepoznaje oblasti kreativne industrije, a na osnovu detaljne analize navedenih međunarodnih iskustava u mapiranju CCI i daljih konsultacija u struci, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj definiše 11 sektora i 40 djelatnosti koje pripadaju CCI i baziraju se na crnogorskom „Zakon o klasifikaciji delatnosti iz 2010. godine, a to su sledeći sektori: muzeji, biblioteke, baština; muzika, vizuelna i scenska umjetnost; dizajn; film; fotografija; arhitektura; kompjuterski programi i igre; elektronski mediji; izdavaštvo; oglašavanje i marketinške komunikacije; umetnički analozi. Međutim, problem u kontekstu Crne Gore, kada su u pitanju kreativne industrije je u tome da ne postoji jedinstven pristup kulturnim i kreativnim industrijama i da one ne predstavljaju jedinstven privredni sektor, već kombinaciju pojedinačnih sektora ovakvih inicijativa i kulturnih aktivnosti. Takav pristup ne daje mogućnost boljeg razumijevanja sektora, posebno ako se uzme u obzir stalna promjena istog, kroz uticaj savremenih i novih tehnologija.

Uprkos naporima da se poboljša statistika o kulturnim i kreativnim industrijama, institucionalni problemi u dostupnosti i tačnosti podataka otežavaju analizu šireg konteksta, te je potreba za postojanjem tačnih i aktuelnih podataka o broju kompanija, zaradi, kulturnih festivala, manifestacija ili zaposlenih u ovoj industriji, neophodna. Analiza institucionalnog sektora pokazala je da se institucije

oslanjaju prvenstveno na državni i lokalni budžet i rijetko na međunarodne fondove. Što se tiče finansijskih uticaja kreativnih industrija, na osnovu pomenutog istraživanja, CCI u Crnoj Gori su značajno zanemareni.

Pregled literature

Ruralni predjeli i lokalne seoske zajednice, sa svojim osobenostima u kulturi življenja, sve su više meta za razvoj novih turističkih destinacija i predmet razvoja novog i tržišta (Wanda, E. Mair, H 2009). Tendencija turističkog razvoja i potreba za novim lokacijama, nije isključivo karakteristična za Crnu Goru kao zemlju čiji će se festivali obrađivati u ovom radu, već je posljednjih decenija vidljiva i širom svijeta. Popularizacijom ruralnih krajeva, često pasivnih i nedovoljno naseljenih, postavlja se pitanje, šta je turistima kod ovih mjesta privlačno i da li je u pitanju samo upoznavanje novih ruralnih turističkih destinacija, ili je u pitanju potraga za novom kulturom življenja?

Takođe, pitanje ruralnog turizma, otvara i potrebu za objašnjavanjem pojma ruralnog. Prema autorima ruralno predstavlja iskonsko mjesto koje odiše netaknutom prirodom i jednostavnim načinom života. Kada je u pitanju uloga kreativnih industrija u osnaživanju marketinga destinacija ruralnog turizma (Janičić, 2018), po riječima autorke, fokus je na organizaciji manifestacija, destivala i društvenih događaja koji će kreirati zanimljive trenutke turistima, stvoriti iskustvo koje može turiste da vrati na istu lokaciju. Treba dodati, da ovakav vid promocije ruralnog turizma, skoro uvijek se bazira na autentičnosti lokalnog stanovništva, kreativnosti potekle od istorije tog mjesta, kao i etnoloških i arheoloških elemenata.

Naime, u knjizi "Razvoj ruralnog turizma: lokalizam i kulturna promjena autori (Wanda, 2009), uvode pojam kulture, objašnjavajući da su kultura, i njene mnoge dimenzije, duboko su usađene u svaki aspekt turizma. Kultura se manifestuje u društvima oduvijek, dakle, kulturna promjena nije novi koncept, već je to bio temelj naprednih civilizacija kroz istoriju. Međutim, među bezbroj uticaja koji proističu iz globalizacije i napredne tehnologije, možemo vidjeti ubrzanje kulturnih promjena u društvu. Ono što bi se takođe moglo smatrati novim uticajem danas se dešava intenzivna komodifikacija kulture zarad turizma kroz procese kojima se kulturne dimenzije i aspekti, izvorno zamišljeni kao društveni konstrukti u evoluciji zajednice i načinu života, pretvaraju se u robu za razmjenu sa turistima potrošačima. Autori dalje definišu da se paralelno sa zamahom globalizacije, povećava interesovanje za ruralni domen i manje lokalne zajednice koje stvara novu i rastuću nišu tržišta turista koje privlače jedinstvene karakteristike seoskih destinacija i dodaju, da kultura lokalnih seoskih zajednica pokreće različite dinamike koje iniciraju velike promjene ekonomske i kulturne promjene. U u takvim slučajevima može se tvrditi da se metamorfozu lokalne kulture odvija ubrzano te da kultura zajednice gubi svoj prvobitni kontekst i evoluira u nešto potpuno novo i drugačije. Urbanizacija je proces kojim se ljudi sele iz ruralnih područja u gradove. Ovaj proces se odvija vjekovima, ali se poslednjih decenija ubrzao zbog brojnih faktora, uključujući ekonomski razvoj, poboljšani transport i klimatske promjene (Laswon, 2024). Na osnovu definicije autorke, urbanizacija je imala dubok uticaj na društvo, kulturu i životnu sredinu. Jedan od najznačajnijih uticaja urbanizacije bio je na tradicionalne festival ruralnih zajednica. Tradicionalni festivali su kulturni događaji koji se održavaju u čast određenog događaja ili ličnosti. Često se održavaju u ruralnim zajednicama i odlikuju se fokusom ka zajednici, tradiciji i duhovnosti. Urbanizacija je dovela do pada broja ljudi koji žive u ruralnim zajednicama, a to je dovelo i do pada broja ljudi koji učestvuju u tradicionalnim festivalima.

Kako Laswon dalje objašnjava, to je zato što ljudi kako se sele u gradove postaju sve više odvojeni od svojih ruralnih korijena i manje zainteresovani za učešće na tradicionalnim festivalima. Pored toga, urbanizacija je dovela do smanjenja dostupnosti javnih prostora na kojima se mogu održavati tradicionalni festivali. Razlog tome je rast gradova, povećanje prostora posvećenih komercijalnim poslovima i ostavljanje sve manje prostora za javna okupljanja. Kao rezultat toga, tradicionalni festivali su često primorani su da se presele na manje poželjne lokacije, što dodatno predstavlja i šansu za razvoj ruralnog turizma. Pad broja tradicionalnih festivala smatra autor je značajan gubitak za društvo, jer festivali su važan dio kulturnog nasleđa i pružaju vrijednu priliku ljudima da se okupe i proslave svoju zajedničku tradiciju.

Prema podacima Svjetske turističke organizacije (UNVTO), međunarodni turisti koji se bave kulturnim aktivnostima činili su više od 500 miliona međunarodnih turista u 2017. Godini. Ruralni turizam se sve više oslanja na kulturu kao glavni proizvod, pružajući pogodnosti ne samo zainteresovanim posjetiocima, već i lokalnom stanovništvu. Novi trendovi u turizmu uključuju „iskustveni turizam“, gdje interakcije između turista i stanovnika postaju ključni dio turističkog iskustva i opšteg zadovoljstva kupaca. Nove tehnologije i IT aplikacije omogućavaju turistima da osmisle svoje putovanje, s obzirom na prisustvo globalnih kompanija kao što su Trip Advisor, Booking.com i AirBnB. Istraživanje koje se bavi detaljnije novim trendovima u kulturnom turizmu (Artal-Tur, Metin, 2018) pokazalo je kako je i zašto, kultura postala centralni faktor u turizmu. Autori analiziraju širok spektar relevantnih pitanja, uključujući: kako turizam zasnovan na baštini i kulturni turizam mogu doprinijeti održivosti destinacija; povećanju vjerskih putovanja i kako kulturni turizam podstiče razumijevanje među ljudima i kulturama, i čak potencijalno može pomoći u konsolidaciji mira na regionalnom nivou. Autori takođe analiziraju interakcije između domaćina (lokalnih stanovnika) i gostiju (kulturnih posjetilaca).

S tim uvezi, postaje vidljivo da festivali u ruralnim destinacijama stvarajući kreativni potencijal, igraju značajnu ulogu u profilisanju i razvoju destinacija ruralnog turizma, služeći kao tradicionalne aktivnosti koje simbolizuju lokacije i doprinose razvoju turizma, poboljšavajući kvalitet mjesta i podržavajući kreativne turističke inicijative (Jarabkova & Hamada, 2012). Takođe deluju kao katalizatori društvenog razvoja i razvoja zajednice, stvarajući lokalni prihod ali i oblikujući ruralne kulturne identitete (Gibson & Stevart, 2009). Paradigma kreativnih industrija pruža okvir za podršku i razvoj umjetnosti zajednice u ruralnim oblastima, potencijalno dovodeći do strategija brendiranja zasnovanih na kreativnosti i inovacijama (Mitchell & Fisher, 2010). Ruralni festivali su se proširili izvan tradicionalnih seoskih premisa i pretvorili u jedinstvene događaje, privlačeći turiste i povećavajući svijest o destinaciji, čime stvaraju prepoznatljivost brenda i dovode turiste na zadate destinacije, doprinoseći razvoju ruralnog turizma.

Oslanjajući se na aktuelna teorijska tumačenja uloge festivala u ruralnim zajednicama, u ovom radu se postavljaju sledeće hipoteze:

H1: Festivali kao forma kreativnih industrija imaju značajnu ulogu u profilisanju imidža destinacije ruralnog turizma i **H2:** Stepenn značaja festivala je u direktnoj vezi sa nivoom podrške lokalnih stejkholdera u ruralnim turističkim destinacijama.

Metodologija

Za potrebe istraživanja u radu Festivali kao forma kreativnih industrija u funkciji razvoja ruralnih turističkih destinacija, koristila se kvalitativna metoda istraživanja, zasnovana na dva intervjua i dvije studije slučaja. S tim u vezi, nastojeće se prihvatiti ili odbaciti date hipoteze istraživanja.

Za potrebe hipoteze H1: Festivali kao forma kreativnih industrija imaju značajnu ulogu u profilisanju imidža destinacije ruralnog turizma i H2: Stepenn značaja festivala je u direktnoj vezi sa nivoom podrške lokalnih stejkholdera u ruralnim turističkim destinacijama, koristila su se dva intervjua i dvije studije slučaja. Intervjui su obavljani sa stejkholderima i organizatorima festivala koji su predmet istraživanja ovog rada. Sagovornici su odgovorili na pitanja u skladu sa unaprijed pripremljenim protokolom polustrukturisanih intervjua, sa fokusiranim pitanjima na uticaj festivala kao forme kreativnih industrija, na razvoj ruralnog turizma. Kod studija slučaja, koristila se deskriptivna metoda, koja podrazumijeva opis organizacije, trajanje i uslove festivala.

Prvi opisani festival je »Spuško ljeto« u Spužu, opština Danilovgrad, a razgovor je obavljen sa direktorom Kulturnog centra Danilovgrad, lokalnog nosioca i organizatora festivala. Drugi opisani festival je »Festival vina i ukleje« u Virpazaru, opština Bar, a razgovor je obavljen sa predstavnicom Turističke organizacije Virpazar i lokalnog nosioca i organizatora festivala.

Naučne metode koje su se koristile su sledeće:

- Metoda analize – metoda polazi od toga da se iz sveobuhvatne slike izvuku bitne činjenice ili sadržaji, kao i da se analiziraju odnosi među najvažnijim elementima. Elementi holističkog sistema su međusobno različiti, čak i suprotni. Saznavanjem odnosa među elementima dolazi se i do saznanja kako funkcioniše cjelina. Razlikujemo nekoliko vrsta metoda analize, među kojima se ističu strukturalna, funkcionalna i komparativna analiza. U istraživanju holistički sistem predstavlja sinergiju više činilaca, koji učestvuju u kreiranju kreativnih industrija u ruralnom turizmu.
- Strukturalna analiza- je metoda koja omogućava prepoznavanje faktora i veza među njima. U ovom slučaju istraživanje se fokusiralo na uticaj festivala na ruralni turizam, kao i na kreiranje imidža destinacije i njenog kulturnog i ekonomskog napretka.
- Metoda sinteze - nasuprot analizi povezuje pojedine elemente u prožimajuću cjelinu. Sinteza predstavlja produženo djelovanje analize. Analiza i sinteza slično indukciji i dedukciji su isprepletane i nalaze se u zavisničkom odnosu. Metodom se dolazi do novih saznanja složenih cjelina preko njihovih pojedinačnih djelova, njihovim međusobnim djelovanjem i povezivanjem. U ovom slučaju, proučavanjem pojedinačnih djelova uticaja festivala kao forme kreativnih industrija na ruralni turizam, dolazi se do različitih saznanja o međudejstvu različitih činilaca, kako bi se predstavila prava slika o primjeni i razvoju ruralnog turizma.
- Metoda dedukcije i indukcije predstavljaju logičke misaone metode koje objašnjavaju na koji način se izvode zaključci iz datih premisa. Induktivna metoda se kao postupak logičkog zaključivanja ispoljava kroz misaonu aktivnost kojom se pojedinačne i posebne činjenice povezuju i razvrstavaju u opšte sudove. Ovaj proces generalizacije teče od činjenica prema teoriji, kao krajnjem cilju indukcije. Indukcija se obično vezuje za kvalitativnu metodu istraživanja. Dedukcija polazi od opštih stavova izvodeći pojedinačne, izdvojene sudove. Ovaj misaoni proces teče od teorija, koje su po opštosti najapstraktnije, do predviđanja, koja se označavaju kao pretpostavke, odnosno hipoteze. U empirijskom istraživanju će se verifikovati date hipoteze istraživanja ili će biti opovrgnute, uz pomoć misaonih sudova do kojih se dolazi nakon utvrđivanja činjenica, sprovedenog istaživanja i nakon povezivanja istih sa teorijama o uticaju kreativnih industrija na ruralni turizam.
- Deskriptivna metoda predstavlja postupak istraživanja sa težistem na opisu procesa i pojava za proširenje saznanja. Uz pomoć deskriptivne metode urađeno je teorijsko istraživanje, analizom savremene kreativne industrije u ruralnom turizmu.

- Komparativna analiza predstavlja složen saznavni proces, kroz opis studija slučaja iz kojih su se dobili zaključci relevantni za dalji razvoj festivala u ruralnim destinacijama. Pomenuta metoda rezultirala je iskustvenim saznanjima i dala odgovor na ključna pitanja istraživanja koja su postavljena u ovom radu.

Opis studije slučaja: Festival “Spuško ljeto”

Festival “Spuško ljeto” se održava pored rijeke Zete u Spužu, na otvorenom prostoru, već 30 godina, na lokaciji koja ima otvorenu ljetnju scenu i lokalno kupalište na rijeci Zeti. Varoš Spuž se nalazi na 10 kilometara od Danilovgrada čijoj opštini pripada i 13 km od Podgorice. Spuško ljeto je prije 30 godina organizovano prvi put, od lokalnih mladih ljudi kao sportski festival, okupljajući lokalne, seoske timove da igraju “Fudbal na pijesku” kao posebnu kategoriju, po čemu je lokacija i poznata. Vremenom je sportski događaj prerastao u festival koji doživljava svoj vrhunac 90tih godina. Iako posjeduje sve pogodnosti lokacije, kao što su otvorena scena, kupalište, Spuž je varošica i centar ostalih sela u Bjelopavličkoj ravnici. Iako ima veoma dobru povezanost lokalnog prevoza autobusom i vozom, nikad nije postao popularan izvan lokalnog seoskog područja za 30 godina postojanja. Lokalitet je manje popularan ljeti, jer je sva pozornost okrenuta ka mjestima na obali mora ili ka Skadarskom jezeru, a nedostatak pratećih programa ili turističkih atrakcija ne privlači druge i nove turiste. Festival bi mogao biti važno mjesto ukoliko bi se njemu pristupilo komercijalnije od načina na koji se sprovodi proteklih godina.

Iako se želi zadržati suština i koncept festivala, bilo bi poželjno razmišljati u pravcu uvođenja turističkih ponuda kao pratećih elementa, s obzirom da vidno opada interesovanje i broj ljudi koji dolaze na festival iz godine u godinu. Iskustvo festivala nije napredovalo, s obzirom na česte promjene organizacionih timova. Ipak, konstatovalo se da se lokalni nosioci odgovornosti moraju bolje aktivirati po pitanju organizovanja festivala i formalizovati ga za budući period s obzirom da festival i dalje nema fiksni datum početka i kraja, vremenskog trajanja i nema svoj logo.

Zaključeno je da je neophodna saradnja lokalnih stejkholdera, ali i da je neophodna bolja umreženost sa drugim mjesnim zajednicama ili nadležnim ministarstvima. Primijećeno je odsustvo komercijalnog razmišljanja o festivalu kao finansijski i turistički isplativom događaju. Iz analize studije slučaja zaključeno je da uspješnost festivala varira iz godine u godinu, te da ista nije uzrokovana boljom organizacijom ili ulaganjem sredstava, već većim brojem festivala u Crnoj Gori u to doba kada su regionalne zvijezde i muzičari boraveći u Crnoj Gori drugim povodom, gostovali na festivalu “Spuško ljeto”. S obzirom da su umjetnici raspoloženi da posjete festival kada su u Crnoj Gori, ovo je šansa da se ti umjetnici vežu za festival i sledećih godina namjenski dolazeći na festival u Spužu. To se može postići dodatnim vrijednostima koje festival u Spužu može pružiti.

Na osnovu urađenja SWOT analize, zaključeno je da se snage ovog festivala mogu naći u njegovoj dugogodišnjoj tradiciji, dubokoj utemeljenosti u lokalnoj zajednici kao i naklonosti i interesovanju lokalnih stejkholdera za pomenuti festival. Nasuprot tome, slabosti festivala se nalaze u čestim izmjenama organizatorskog tima, nejasnoj strukturi pripadnosti festivala u grupi od nekoliko lokalnih stejkholdera, nedefinisano trajanje festivala, kao i neodređenosti njegovog početka i kraja.

Šanse za poboljšanje festivala se mogu naći u geografskom položaju, blizini rijeke Zete, otvorenoj sceni koju posjeduje kao i kupalištu na rijeci, prostorima Kulturnog centra Danilovgrad koji se može koristiti za festivalske potrebe, a takođe i blizini Podgorici i Danilovgradu kao i autobuskom prevozu koji je redovan.

Prijetnje na koje festival nailazi se mogu tražiti u nestabilnoj političkoj i administrativnoj situaciji na lokalnom nivou koja prijeti stabilnosti festivala kao i u nedostatku posmatranja ovog događaja kroz prizmu strateškog razvijanja i ekonomske i turističke valorizacije.

Intervju

Intervju o festivalu “Spuško ljeto” obavljen je sa direktorom Centra za kulturu Danilovgrad, gospodinom Milivojem Lakićem. Gospodin Lakić je odgovorio na mnogobrojna pitanja, ali su za potrebe ovog rada izdvojene dvije teme koje su fokusirane na temu kreativnih aktivnosti i ruralnog turizma.

Intervju će biti predstavljen u originalu.

Kreativne aktivnosti

Pitanje (P): Kreativne aktivnosti su one koje stvaraju materijalne proizvode ili nematerijalne intelektualne ili umjetničke usluge s kreativnim sadržajem, ekonomskom vrijednošću i tržišnim ciljevima. Koji su po vama najprepoznatljiviji u vašoj sredini?

Milivoje Lakić (ML): Na lokalnom nivou veoma prepoznatljive, na nacionalnom nivou polako počinjemo da se prepoznamo. Krenuli smo sa jednim projektom ove godine, čitanje bajki djeci u parku, i vidjeli smo da su neke druge opštine preuzele taj program. Dalje, aktivirali smo Mjesnu zajednicu Spuž, pravimo projekciju filmova za djecu iz MZ Spuž i filmovi za djecu. Mislim da treba aktivirati mjesne zajednice (lokalna sela) da preuzmu aktivnosti u svojoj zajednici. Takođe smatram da u institucijama kulture na lokalnom nivou treba zapošljavati

ljude sa umjetničkih fakulteta i akademija da bi programi bili kvalitetniji. Za sada znamo da je to tek u povoju i da je mali broj ljudi sa umjetničkim diplomama zaposleno u ovakvim institucijama.

P: Koje dodatne prilike za kreativne aktivnosti prepoznajete u svom okruženju?

ML: Za nasu opštinu su veoma važne aktivnosti na otvorenom, tako da smo nabavili projekciono platno za programe koje možemo organizovati za građane vani. Takođe mislim da je broj stručnih ljudi iz ovog domena važno uposliti kako bi doprinijeli kreativnim planovima.

P: Što mislite koliko dugo bi trajalo uvođenje tih dodatnih kreativnih aktivnosti?

ML: Ništa ne može da se radi odmah. Važno nam je da aktivirano najmlađe građane, jer će oni brzo postati naša publika.

P: Što mislite, što vas koči u tome da uvedete te dodatne aktivnosti?

ML: Najviše nedostatak finansija. Imamo podršku opštinske vlasti ali ograničeni budžet nas usporava, tako da je dosta aktivnosti izvedeno i na volonterskoj bazi.

P: Smatrate li da u vašem okruženju postoje i lične rezerve prema uvođenju novih kreativnih aktivnosti u turističku ponudu?

ML: Podrška građana je neosporna ali Ministarstvo kulture i medija nije dovoljno uključeno. Kao nezavisna lokalna samouprava, smatram da bi u ovom domenu bilo dobro da imamo bolju konekciju sa nadležnim ministarstvima. Osim stručne asistencije, bilo bi korisno da postoji i neki fond kako bi Ministarstvo moglo da pomogne opštine.

P: Što mislite o komplementarnim (dopunskim) ponudama kreativnih turističkih aktivnosti (npr. kulinarskih i kulturnih događanja, festivala) u vašoj okolini?

ML: Moram ponoviti da su stručni ljudi neophodni osim i centrima za kulturu tako i u turističkim organizacijama na lokalnom nivou. Npr u Danilovgradu u Turističkoj organizaciji ne postoji niti jedna osoba turizmolog, a mi govorimo o razvoju turizma u opštini. Ipak u okviru ljetnjih manifestacija imamo Dane danilovgradske hrane koja okuplja lokalne proizvođače, a planiramo sajam hrane. Zatim »Spuško ljetno« manifestacija koja najduže traje, ali se mora unapređivati. Takođe »Sportske igre«, koje su čak najozbiljnije jer su se građani sami organizovali i važno im je da održavaju. Dodao bih da kroz Danilovgrad prođe preko ljeta mnogo turista, ali se nažalost ne zadržavaju. Doduše sad smo prvi put u Zavičajnom muzeju nakon 50 god postojanja oformili cjenovnik za turiste. Takođe pomenuću i našu JU »Umjetnička kolonija«, instituciju od nacionalnog značaja, koja jedina na Balkanu organizuje vajarske izložbe na otvorenom. Izdvojio bih dobre prakse u primorskim gradovima: Bokeška noć ili Petrovačka noć, Dani vina i ukljeve u Virpazaru, ali to su sve manifestacije sa velikim budžetima. Nasi budžeti su pet puta manji, ali mislim da se menadžeri u turističkim organizacijama moraju ozbiljnije pozabaviti time.

P: U posljednje vrijeme sve se više govori o bijegu kulturnih stvaralaca na selo. Kakvo je vaše mišljenje s tim u vezi? Primjećujete li i vi takav trend?

ML: Evo i ja sam se preselio na selo, kao i dosta ljudi, umjetnika. Ima zanimljiv primjer da je baš u mome selu prije 5 godina, poznati glumac Slobodan Marunović oformio Green Festival ali se on sada dešava na Zablaku. Napravljena je i filmska kolonija u okviru tog festivala, snimao se film u našem selu i taj događaj je kupio ogroman broj ljudi. Tih i takvih pokušaja je uvijek bilo, ali nikad nisu potrajali jer su uvijek zahtijevali podršku lokalnih vlasti koja nije bila uvijek raspoložena za to.

P: Kako se lokalna zajednica može bolje uključiti u turističku ponudu i smanjiti odlazak stanovništva sa sela?

ML: Aktivno mislimo o tome, pokušavamo da mobilnim bioskopom uključimo sva seoska područja. Ovog ljeta ćemo to da aktiviramo maksimalno. Postoji mnogo domova kulture po selima, dosta njih je porušeno ali krećemo da ih popravljamo. Posebno ćemo se baviti proizvodnjom predstava u seoskim područjima naše opštine u ruralnim regijama u kojim se nalaze domovi za kulturu koje bismo dali na korišćenje umjetnicima.

Ruralni turizam

P: Koje su po Vama prednosti ruralnog turizma u odnosu na urbanu sredinu kada govorimo o kreativnim aktivnostima u turističkoj ponudi (aktivnostima koje turistu omogućavaju stapanje s okolinom)?

ML: Stvaranje kreativnog proizvoda je mnogo lakše u ruralnoj sredini. Olakšice su u prostoru ali i kroz pomoć lokalnog stanovništva koje je vrlo raspoloženo da učestvuje. Troškovi su niži, ali se to rijetko dešava u Crnoj Gori i nadam se da će se razviti.

P: Koji su, po Vašem mišljenju, nedostaci ruralnog turizma u odnosu na urbanu sredinu kada govorimo o kreativnim aktivnostima u turističkoj ponudi (aktivnostima koje turistu omogućavaju stapanje s okolinom)?

ML: Ponekad nerazumijevanje ruralnog stanovništva za događaj, neslaganje lokalaca sa novitetima, ljutnja zbog buke ili muzike.

P: Navedite primjer dobre ruralne turističke ponude u Crnoj Gori.

Stvaranje portala »Volim Danilovgrad« koji bih izdvojio a koji je napravila lokalna Nevaldina organizacija a koja je, po mom mišljenju uradila najviše za promociju naše opštine. Zatim Farma magaraca – veoma popularno mjesto koje okuplja ogroman broj turista stranih i domaćih. Čak je oko farme napravljen i smještaj za turiste tako da su te dvije aktivnosti posebno značajne.

P: Zašto mislite da je ovo dobar primjer turističke ponude?

ML: Jer su ih napravili pojedinci, zaljubljenici u prirodu i poštovaoci ovog podneblja.

P: Na koji način, po Vašem mišljenju, aktivnosti kreativnog turizma utiču na konkurentnost lokalne ruralne zajednice?

ML: Naravno da utiču, svaki događaj utiče. Ipak i dalje govorimo o potencijalima naše opštine koji nisu iskorišćeni još uvijek.

P: Na koji način ponuda ruralnog turizma, s naglaskom na razmatranu kreativnu djelatnost, može ubrzati proces revitalizacije sela?

ML: U našem slučaju bih izdvojio da se ojačavaju poljoprivreda gazdinstva što otvara nove mogućnosti, razvijanje agro turizma ali i turizma uopšte. Za sve ostale potencijale, potrebni su pravi ljudi na pravim mjestima.

P: Zašto to mislite?

ML: Zato jer ima mnogo ljudi koji bi svojim znanjem mogli da iskoriste potencijale ali nisu prepoznati u društvu i nisu na pravim mjestima. Do skoro nisu uopšte, a sad se to polako mijenja ali još uvijek sporo.

Opis studije slučaja: Festival “Dani vina i ukljeve”

Varoš Virpazar je mjesto na kojem se preko 100 godina unazad prodaje vino, rakija, med, maslinovo ulje i ukljeva. Osim tradicionalno popularnog mjesta za ovakav vid zabave, govori se o regiji Crmnica, poznatoj po proizvodnji vina i maslinovog ulja. Lokalni vinar Drago P. Leković je prije 25 godina uspostavio prvo okupljanje vinara u Crmnici i lokalnog takmičenja u najboljem proizvedenom vinu te godine i nazvao ga “Dani vina i ukljeve”. Događaj je vrlo brzo prerastao u festival. Doduše, iako veoma popularan, može se posjetiti samo autom ili vozom, čiji raspored linija nije usklađen sa festivalom i često je zbog toga, vozna linija neupotrebljiva. Takođe, festival se održava na otvorenom, zimi i nerijetko se mora odlagati zbog vremenskih uslova nemanja alternativnih opcija. Trg u Virpazaru na kome se događaj organizuje je mali i uzak i često su gužve, dok je parking obično neobezbijeđen.

Svakako, ovaj festival je mnogo važan za lokalnu regiju međutim mogao bi biti mnogo veći i bolji kada bi se razmišljalo o mogućnostima njegovog širenja, u smislu da se osim Virpazara aktiviraju još neki lokaliteti u blizini, takođe u selu Crmnica i time ožive dodatni prostori koji mogu da prime veći broj posjetilaca. Takođe, Festival bi u tom slučaju mogao da traje duže, a onda bi i lokalni turistički kapaciteti smještaja mogli biti bolje iskorišćeni. Da bi se došlo do takvog napretka u organizaciji, neophodna je saradnja lokalnih stejkholdera ali i neophodna bolja umreženost sa drugim mjesnim zajednicama ili nadležnim ministarstvima. Ipak, i kod ovog festivala vlada odsustvo komercijalnog razmišljanja o festivalu kao mjestu koji može biti finansijski ali i turistički isplativo. Činjenica da je podržan sredstvima lokalne samouprave, onemogućava razmišljanje u pravcu uključivanja nezavisnih lokalnih činilaca, predstavnika privrede, lokalnih medija, koji bi osnažili festival.

Na osnovu urađene SWOT analize, zaključeno je da se snage ovog festivala mogu naći u njegovoj dvadesetogodišnjoj dugoj tradiciji i popularnosti među lokalnom zajednicom kao i učešćem velikog broja lokalnih stejkholdera. Takođe organizovanje festivala u decembru, u periodu pripreme za novogodišnje praznike, utiče na festivalsku popularnost i masovnost. Kada se govori o slabostima ovog festivala, može se govoriti o njegovoj lokalnoj orijentaciji i slabom razmišljanju organizatora u pravcu modernizacije. Takođe se tome može dodati kratko trajanje festivala, nerazvijen PR kao i fokus na prodaji vinskih proizvoda. U šanse za bolji razvoj festivala se mogu ubrojiti odlična lokacija festivala uz Skadarsko jezero, direktna vozna linija, blizina gradova Podgorice i Bara, stabilne finansije kao i mnogobrojne druge kreativne aktivnosti koje upotpunjuju festival a dešavaju se na Skadarskom jezeru. Prijetnje za razvoj festivala se mogu tražiti u malom prostoru, nedostatku parking mjesta, slaboj saradnji lokalne samouprave sa drugim opštinama u cilju promocije i podrške festivala kao i nedostatku strateškog promišljanja u cilju bolje promocije, modernizacije i valorizacije festivala.

Intervju

Intervju o festivalu “Vina i ukljeve” obavljen je sa kordinatorkom projekata Turističke organizacije Bar u Virpazaru, gospođom Sarom Lakićević . Iako je odgovorila na mnogobrojna pitanja, za potrebe ovog rada izdvojene su dvije teme, koje su fokusirane na temu kreativnih aktivnosti i ruralnog turizma.

Intervju će biti predstavljen u originalu.

Kreativne aktivnosti

P: Kreativne aktivnosti su one koje stvaraju materijalne proizvode ili nematerijalne intelektualne ili umjetničke usluge s kreativnim sadržajem, ekonomskom vrijednošću i tržišnim ciljevima (slika kao pomoć u objašnjavanju pojma). Koji su po vama najprepoznatljiviji u vašoj sredini?

SL: Akcenat je na aktivnosti posvećenim djeci i kreativnim radionicama za najmlađe s obzirom da je naša opština prepoznata kao najinteresantnija za boravak porodica. Dalje, bavimo se organizacijom zabavnih i edukativnih manifestacija: edukativne pješačke staze, hiking uz vodiče, ali i zabavne manifestacije koje promovišu tradiciju, kulturu i muziku.

P: Koje dodatne kreativne aktivnosti bi bilo dobro dodati? Zašto?

SL: Radimo na osnaživanju programa za porodični turizam i programe koji promišlju zdrave stilove života. Ali smo i prilično smo inovativni. Radimo e-gaming sportsku aktivnost i pratimo

P: Što mislite, što vas koči u tome da uvedete nove dodatne aktivnosti?

SL: Međuinstitucionalna saradnja je problem u našoj državi i to nas prilično sputava. Posebno bih dodala loš avio saobraćaj koji nas usporava u razvoju.

P: Koje prepreke promovisanju kreativnih aktivnosti prepoznajete u svojoj sredini?

SL: Uglavnom politike.

P: Smatrate li da u vašem okruženju postoje i lične rezerve prema uvođenju novih kreativnih aktivnosti u turističku ponudu?

SL: Kod nas na lokalnom nivou dobro sarađujemo, međutim na nacionalnom nivou to ide sporije

P: Kako bismo to mogli prevladati?

SL: Teško, jer govorimo o tehničkim uslovima, o avio saobraćaju, štrajku željeznice, tako da imamo ozbiljne probleme iako mi na lokalnom nivou radimo sve što je moguće da turiste ugostimo.

P: Što mislite o komplementarnim (dopunskim) ponudama kreativnih turističkih aktivnosti (npr kulinarskih i kulturnih događanja, festivala) u vašoj okolini?

SL: Mislim da su jako dobri, da organizujemo veliki broj manifestacija i možemo da se pohvalimo da imamo događaje tokom cijele godine. Svi događaji su programski šarenljivi i trudimo se da promoviramo sva lokalna područja i mjesne zajednice. U ljetnjem periodu imamo festival "Ljeto sa zvijezdama" koji podrazumijeva više događaja sa ciljem promocije svih ruralnih destinacija na našoj opštini kao što su ribar fest, koštanjada, maslinijada, koncerti itd. U okviru pomenutih, imamo i učešće lokalnih proizvođača. A to je lokalna gastro ponuda, ponuda lokalnog vina i maslina, domaćih rukotvorina, izrada suvenira.

P: U posljednje vrijeme sve se više govori o bijegu kulturnih stvaralaca na selo. Kakvo je vaše mišljenje s tim u vezi? Primjećujete li i vi takav trend?

SL: Trend razvoja ruralnih prostora je u posebno u porastu. U našoj regiji je posebno fokus na doseljavanju stanovništva iz urbanih krajeva i notiran je porast stanovništva u opštini. Doduše ne možemo govoriti o umjetnicima, ali govorimo o vinarima i značajnom razvoju vinarija i vinskih podruma posljednjih godina. Turistička organizacija Bar posebno pruža podršku lokalnim vinarima.

P: Kako se lokalna zajednica može bolje uključiti u turističku ponudu i smanjiti odlazak stanovništva sa sela?

SL: Povećava se broj sesokih domaćinstava koji podižu broj smještajnih kapaciteta i vinarija. Naša opština podržava male biznise i žensko preduzetništvo i tako dajemo podršku i pravimo lokalnu proizvodnju suvenira. Naša opština je posebna jer je fokusirana na usluge. Uvijek je bila inspirativna za stvaralaštvo ali umjetnici i kreativci su samo boravili kod nas u formi gostiju, dok je kreativnost lokalnog stanovništva više fokusirano na uslužnu djelatnost, na biznis i na proizvodnju vina, maslina i suvenira. Nekad je ovaj lokalitet bio prepoznat po umjetničkim kolonijama kojima sam ja svjedočila kao dijete, međutim sa razvojem turizma i bogaćenja opštine, ljudi su se preorijentisali na uslužnu djelatnost.

Ruralni turizam

P: Koje su po Vama prednosti ruralnog turizma u odnosu na urbanu sredinu kada govorimo o kreativnim aktivnostima u turističkoj ponudi (aktivnostima koje turistu omogućavaju stapanje s okolinom)?

SL: U ruralnom području je uvijek veća inspiracija, priroda i okruženje i mir inspirišu. Međutim sa naglim razvojem turizma u našoj opštini, toga je sve manje zbog popularnosti lokaliteta ali i buke.

P: Koji su, po Vašem mišljenju, nedostaci ruralnog turizma u odnosu na urbanu sredinu kada govorimo o kreativnim aktivnostima u turističkoj ponudi (aktivnostima koje turistu omogućavaju stapanje s okolinom)?

SL: Opet djelovi koji jesu sačuvani kao prirodne oaze su dosta nepristupačni i na tim lokalitetima nema dobre infrastrukture, nema uslužnih objekata tako da to opet onemogućava željene uslove. Ima dosta primjera i interesantnih predjela. Izdvojila bih Gornju Lastvu (opština Tivat) ruralni prostor iznad Tivta gdje je očuvana ambijentalna sredina. To selo je u konkurenciji za nagradu za najbolje selo kod Svjetske turističke organizacije. Lokalna zajednica u pomenutom lokalitetu se maksimalno angažovala da sačuva i promoviše lokalnu kulturu kroz više kreativnih aktivnosti, likovnih kolonija, radionica i druženja. Pomenuti lokalitet i arhitektonski izgleda potpuno ambijentalno i očuvano.

P: Zašto mislite da je ovo dobar primjer turističke ponude?

SL: Više faktora: pristupačno je i može se stići autobuskom linijom, zatim zajednica je odgovorna za očuvanje kulture i za njenu promociju, otvoreno je za saradnju sa opštinom. Koncept sela nije narušen divljom gradom. Dodala bih i selo Godinje ovdje u našoj opštini takođe, u kojem su i začeci prvog vinogradarstva kod nas, međutim i tu imamo izazove kada su u pitanju divlje gradnje.

P: Na koji način, po Vašem mišljenju, aktivnosti kreativnog turizma utiču na konkurentnost lokalne ruralne zajednice?

SL: Kreativna sadržaj je uvijek dodatna vrijednost i to se odmah prepoznaje kod turista. Turisti stavljaju akcenat na doživljaj u nekom mjestu, tako da su kreativne ponude postale neophodne. Kad neki ruralni lokalitet ima kreativni turizam, automatski postaje konkurentan i privlačan.

P: Na koji način ponuda ruralnog turizma, s naglaskom na razmatranu kreativnu djelatnost, može ubrzati proces revitalizacije sela?

SL: Apsolutno. Evo zajednica u selu Gornja Lastva, primjer gore naveden, aktivirala je Dom kulture i opstaje jer uvijek nešto organizuje. Mislim da je za opstanak lokalne kulture ruralnog lokaliteta najvažniji, a da nakon toga dolazi turizam.

P: Zašto to mislite?

SL: Jer jedino kulturnom ponudom stvaramo zadovoljstvo. Razvoj kulture pokazuje stepen razvoja društva, međutim kapitalistički princip razmišljanja mijenja stvari ali ne nabolje.

Rezultati istraživanja

Na osnovu istraživanja, opisanih studija slučaja i intervju, zaključuje se da su festivali motivacioni instrument kreativnih industrija u razvoju ruralnog turizma. Primjećuje se slaba osviještenost građana Crne Gore o važnosti kulture i umjetnosti, koje otvaraju pitanja ideje, vrijednosti koje bi u suprotnom bile neprimjećene. Pomenuto istraživanje je kreiralo ideju u pravcu stvaranja strategije kojim bi se umejtnici pozivali organizovano da održe koncerte, radionice, predstave knjige, izložbe i pozorišne predstave, da predstavljaju isključive učesnike festival, kako bi im se posvetila potpuna pažnja ciljnih javnosti.

Neophodno je primijeniti strategiju diferentne prednosti koja izdvaja pomenuta dva festivala i kreira ciljne grupe koje će redovno dolaziti na festivale. Važno je uspostaviti kontakt sa medijima, kako bi izvještavali o festivalima i kreirali dobru reputaciju i imidž kako festival tako i ruralnog turizma. Istražujući prisustvo tema o ruralnom turizmu u medijima, zaključeno je da gotovo nema tekstova o ovoj vrsti turizma. Istražujući digitalne medije, takođe ne postoje price, storitelinzi o životu na selu, kao ni o festivalima u ruralnim sredinama. U tom pravcu, trebalo bi razmišljati o većem uključivanju mladih kao i urbanih grupa u organizacije pomenutih festivala i time im pojačamo prisustvo u digitalnim medijima.

Na osnovu istraživanja literature, primijećeno je da postoji nedovoljan broj knjiga, članaka i naučnih radova posvećenih temi kreativne industrije u razvoju ruralnog turizma. U tom pravcu, ovaj i budući radovi predstavljaju doprinos analizi ove teme, koja je značajna, inspirativna a ekonomski za Crnu Goru značajna.

Na osnovu kvalitativnog istraživanja i deskriptivnog istraživanja, potvrđene su hipoteze H1 i H2.

Hipoteza H1 i hipoteza H2. dokazana je kroz sprovedene polustrukturisane intervju i putem obrađenih studija slučaja. Pretpostavka da su festivali kao forma kreativnih industrija imaju značajnu ulogu u profilisanju imidža destinacije ruralnog turizma, te da je stepen značaja festivala u direktnoj vezi sa nivoom podrške lokalnih stakeholdera u ruralnim turističkim destinacijama, kroz ovo istraživanje je dokazana, pa je i istinitost navedene pretpostavke potvrđena.

Implikacije i doprinos

U radu je napravljena sinergija između teorijskog okvira uticaja kreativnih industrija na razvoj ruralnog turizma. Rad ima naučni stručni i društveni doprinos. Naučni doprinos ogleda se u pregledu savremne literature iz oblasti ruralnog turizma i kreativnih industrija, koje dalje adekvatan uvid na trendove u kojima se kreće ruralni turizam i načine na koje promjene utiču na razvoj zemlje i njenog imidža.

Stručni doprinos ogleda se u razvoju festivala u ruralnim destinacijama, a takođe u opisanoj ulozi lokalnih učesnika, organizatora i stakeholdera za razvoj lokaliteta obrađenih u ovom radu. Takođe, boljim uvidom stečenim na osnovu opisanih intervju i studija slučaja stiče se bolje znanje o ulozi lokalne samouprave i adekvatnih institucija na lokalnom nivou i njihove ključne uloge u razvoju kreativnih industrija ruralnog turizma.

Društveni doprinos ogleda se u razvoju kulturne svijesti kod građana Crne Gore o i u ekonomskim dobitima za zemlju.

Zaključak

Kroz istraživanje sprovedeno u ovom radu uočeno je da Crna Gora treba mnogo toga da preduzme po pitanju poboljšanja svoje ponude kulturnog turizma, posebno kada je riječ o kreativnim industrijama. Naime, kroz studije slučaja i intervju u ovom radu, pokazano je da se ista mora dosta unaprijediti, ali i da postoji namjera da se kreće u tom pravcu. Od iste značajno zavisi i sama godišnja posjeta turista, ali i kvalitet života u samoj ruralnoj destinaciji. Takođe, oba pomenuta faktora utiču na imidž ruralnih destinacija koji u krajnjoj liniji utiču na kvalitet, broj i dužinu i ostanak turista.

Takođe, iz intervju je uočljivo da lokalni stakeholderi iako razumiju značaj festivala i kreativne autentičnosti koja se dešava lokalijama obrađenim u ovom radu, kao i potencijal koji isti nose sa sobom, ne razumiju u potpunosti proces kojim bi mogli da svoje događaje bolje ekonomski valorizuju. Treba dodati i činjenicu, da su festivali obrađeni u ovom radu karakteristični po svojoj dugotrajnosti i ukorištenosti u prostor u kojem se dešavaju, kao i u istoriju i tradiciju lokalnog stanovništva, te se činjenica o eventualnoj valorizaciji događaja i njihove prijemčivosti širem krugu posjetilaca i turista, ne čini kao moguća i izvodljiva djelatnost, odnosno dovoljno značajna. Takođe posmatranje kreativnih industrija kao posebne grane nedostaje u zakonskom okviru, ali i u tumačenju kreativnih industrija, što dodatno usporava fokusiranje na njihov razvoj, kada su ruralne destinacije u pitanju.

Dodatno, festivali, kao jedan od segmenata i podsticajni faktor u razvoju ruralnog turizma, naglašava se kao primarno polazište ovog rada, u kojem su se detaljno obradili pojmovi koji objašnjavaju vezu između festivala, razvoja turističke ponude i njihovog direktnog uticaja na razvoj ruralnih predjela. Takođe, za polazište istraživanja uticaja festivalske djelatnosti u ruralnim predjelima na razvoj turizma i uopšte revitalizacije konkretnog ruralnog prostora (sela), u ovom radu su se namjenski obrađivali tradicionalni festivali, koji, sa svojom

bogatom kulturnom tradicijom i širokom ruralnom ponudom, pokazuju da njihova dugotrajnost i posjećenost čini dobre primjere primjene gore navedenih praksi.

Izvori i literatura:

1. Bakić, O. (2010). »Marketing u turizmu, deveto izdanje«, Univerzitet Singidunum, Beograd.
2. Chabra, D. (2010). »Sustainable marketing of cultural and heritage tourism«, Routledge, USA and Canada.
3. Gibson R., Stewart A. (2009) »Reinventing rural places: The extent and impact of festivals in rural and regional Australia« Australian Research Council (ARC) Festivals Project,
4. Jarabkova, J., Hamada, M. (2012) »Creativity and Rural Tourism« Creative and knowledge society : international scientific journal, Poland
5. Janičić, R., Čorović, B. (2018). »Challenge of Holistic Marketing in Artistic Projects. Journal Marketing, Vol. 49/2. Serbian Marketing Association, Belgrade.
6. Janičić, R. (2018). »Arts and Culture in Development of Touristic Destination“. Belgrade. FON.
7. Jovičević A. (2017). »Cultural Diplomacy: Arts, Festival and Geopolitics, Belgrade. Culture Desk Serbia.
8. Kavoura, A., Kefallonitis, E., Giovanis, A. (2018). »Strategic Innovative Marketing and Tourism« 7th ICSIMAT, Springer, Greece.
9. Khan, M., A. (2017). »Hospitality Marketing and Consumer Behaviour - Creating memorable « Apple Academic Press, Canada.
10. Koc, E. (2021). »Cross-Cultural Aspects of Tourism and Hospitality«, Routledge, New York.
11. Kotler, P., Bowen, J.T., Baloglu, S. (2022). »Marketing for Hospitality And Tourism«, eight global editions, Pearson, UK.
12. Lawson, F. (2024). »Uloga tradicionalnih festivala u ruralnom razvoju“. Kindle Edition.
13. Mitchel, P., Fisher, R. »2010« »From passenger to driver: Creativity and culture in rural communities« Tourism Culture & Communication, Volume 10, Cognizant Communication Corporation, USA-
14. Moeran, B., Pedersen, J., S. (2011). "Pregovaranje o vrijednostima u kreativnim industrijama". Cambridge University Press. (2011).
15. Ohe, Y. (2020). "Community-based Rural Tourism and Entrepreneurship: A Microeconomic Approach" Springer.
16. Pike, S. (2004 »)Destination Marketing Organizations«, Elsevier. USA.
17. Popesku, J. (2018). »Marketing u turizmu i hotelijerstvu, četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje«, Univerzitet Singidunum. Beograd.
18. Rabotić, B. (2013). »Selektivni oblici turizma, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje«, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd.
19. Ray, N., Kumar, D., and Kumar, R. (2018). »Tourism Marketing - A Strategic Approach«. Apple Academic Press, Canada
20. Rosseti, G., Quinn B.(2024). »Understanding the cultural potential of rural festivals: A conceptual framework of cultural capital development“. TU Dublin.
21. Scherf, K., (2021). "Kreativni turizam u manjim zajednicama: mjesto, kultura i lokalna zastupljenost: Studije održivosti malih gradova u zajednici i kulturnom angažmanu". University of Calgary Press.
22. Strzeleckaa M., Wicksb. B., E. (2015). "Community Participation and Empowerment in Rural Post-Communist Societies: Lessons from the Leader Approach in Pomerania, Poland" . Taylor&Frances.
23. Šešić, M. (2011). »Kultura, menadžment, animacija, marketing“ Clio, Beograd.
24. Thuesen, A., A. Nielsen, N., C.(2014). "A territorial perspective on EU's leader approach in DenmarkČ the added value of community-led local development of rural and coastal areas in a multilevel governance settings". European Countryside.
25. Tur, A., A. Kozak, M. (2018). »Kultura i kulture u turizmu: istraživanje novih trendova 1. Izdanje“. Kindle Edition.
26. Wanda, G., E., Mair H., Reid D.G. (2009). "Rural Tourism Development Localism and Cultural Change", Leeds.
27. Woods, M. (2012). »Creative Realities«. Moore Institutie, National University of Ireland. Galoway.
28. Digitcreshe, Erasmus CBHE <https://digitcreshe.eu/>
29. Ministarstvo kulture i medija Crne Gore <https://www.gov.me/mku>
30. Zakon o klasifikaciji djelatnosti, "Sl. list Crne Gore", br. 18/11 od 01. 04. 2011. Godine.

dr. Andrej Raspor
svetovanje in izobraževanje